

Yhteisön pelko on viisauden alku

**Virkamiesten, toimenhaltijoiden ja rahvaan elämäntapojen kohtaaminen
Keuruun kärjäkunnassa 1830-1840 -luvuilla**

Kohonen, Heli

Suomen historian pro gradu -työ

Jyväskylän yliopiston Historian laitoksessa

10.04.2000

Sisältö

1. Kaksi on herraa, pappi ja nimismies.....	1.
1.1. Tarkastelukohteenä elämäntapojen roolit	
Keuruun käräjäkunnan näyttämöillä.....	6.
1.2. Paikallisyhteisön pöytäkirjalähteet - ovi yksilön ja yhteisön elämään.....	9.
2. Helvetin hikipisarot	
- Juopuneen herättämä yleinen pahennus.....	14.
2.1. Kaatuminen käräjäpaikalla on selvitettävä.....	15.
2.2. Sairauskohtauksia Herran huoneessa.....	23.
2.3. Vetoa vaakatasoon virantoimituksissa.....	35.
2.4. Hilpeyttä ja surua kotona ja kylässä.....	41.
3. Vastuuseen varkaat ja vahingontekijät.....	52.
3.1. Rahalla saa ja hevosella pääsee.....	52.
3.2. Onkohan kirkossa mitään arvokasta?.....	57.
4. ”Lurjuksen” loukattu kunnia.....	63.
4.1. Hauskoja lauluja ja törkeitä syytöksiä pitkin pitäjää.....	63.
4.2. Virkatakki kunnioittamattomuuden kohteenä katselmuksissa.....	73.
5. Avokämmenellä ja avosylin.....	77.
5.1. Valtaa ja väkivaltaa.....	77.
5.2. Erittäin intiimiä ystävyyttä.....	86.
6. Yhteisössä yhteisön tavalla tai yhteisöstä pois.....	94.
LÄHTEET.....	100.
LIITTEET.....	105.

1. Kaksi on herraa, pappi ja nimismies

Sääty-yhteiskunta jakoi väestön aateliin, papistoon, porvareihin ja talonpoikiin erilaisten poliittisten säätyerioikeuksien eli privilegioiden mukaan. Tämä keskiajalla rakentunut järjestelmä jatkui Suomessa katkeamatta myös vuoden 1809 yli, siirryttäessä Venäjän aikaan. Keskiajalta periytyi myös oppi siitä, että Jumala oli asettanut esivallan eli virkamiehet pitämään syntiä kurissa ja suojelemaan pakkoa käyttäen lakia ja järjestystä. Hengellinen esivalta, papisto muodosti kruunun virkamiesten kanssa yhteisen suojamuurin synnin hyökkäyksiä vastaan.

Tämän sääty-yhteiskunnan jumalallisen järjestyksen noudattamista pidettiin tienä Kaikkivaltiasta kohti, kun taas siitä luopumisen katsottiin johtavan kaaokseen. Oman säädyn katsomus- ja toimintatavat omaksuttiin kyselemättä. Huomattavaa on, että myös alemmat säädyn vaativat yhteiskunnan kerrostuneisuuden voimassa pitämistä. Uskottiin, että Jumala tiesi, mikä oli yleisen hyvän kannalta välttämätöntä. Varallisuuttakin oli annettu toisille enemmän, ja talonpoikien vaurastumista pidettiin uhkana säätyerottelulle. Jokaisen tuli elää visusti omassa säädysään ja sen mukaisessa elämäntavassa. Yksilön elämäntapojen ja yhteisön sosiaalisten suhtautumistapojen ohjenuorana oli ensisijaisesti säätyasema. Sääty-yhteiskunnan rapautumisvaiheessa, 1800-luvun jälkipuoliskolla varallisuus syrjäytti säädynmukaisuuden yhteisöllisen aseman ja elämäntapojen ensisijaisena määrittelijänä.¹ Säätyjako ei siis ollut mikään jähmettynyt järjestelmä, kun kerran huolehdittiin säätyerotuksen säilymisestä ja kunkin pysymisestä omassa elämäntavassaan. Eräänlaisten väliryhmien syntyminen rahvaan ja esivalta-eliitin välille oli mahdollista.

Jumalan sijaisekseen säätämän esivallan elämäntapoihin alkoi kytkeytyä ajatus arvokkuudesta ja virheettömyydestä. Jos tietyt tavat tulivat tyypillisiksi myös muulle kansalle, muuttuivat ne merkitykseltään halveksittaviksi. Yksilön yhteisöllisen aseman sekä henkilökohtaisten ominaisuuksien katsottiin määrittelevän toisiaan. Eliitti oli jaloa ja kunnianhimoista, mutta myös ankaraa, toisia halveksivaa ja ylimielistä. Rahvas oli juopottelevaa ja laiskaa joukkoa, joka sopi parhaiten helposti käsitettäviin tehtäviin ja yksinkertaiseen ruumiilliseen työhön. Rahvas oli kuitenkin myös tottelevaista, nöyrää ja

¹ Wirilander 1974, 15, 26-27, 70-71, 75, 151-153, 367, 369-70.

hiljaista.² Edellisistä määrittelyistä huomaa tiettyyn säätyyn liitettyjen hyveiden ja paheiden sopivuuden säädylle annettuun yhteisölliseen asemaan ja tehtäviin, ja nämä määrittelyt olivat epäilemättä eliitin käsialaa.

Kaarlo Wirilander (1974) piirtää rajan maaseutuyhteisön säätyläistön ja rahvaan välille, ja tämä rajanveto toimii myös oman tutkimukseni lähtöasetelmana. Maaseutuyhteisön säätyläisiä olivat kruunun- ja kirkon virkamiehet, tavallisimmin nimismiehet ja papit. Sen sijaan rahvaan joukosta valittuja alempia kirkon tai kruunun palvelijoita, toimenhaltijoita, kuten suntioita, kuudennusmiehiä ja lautamiehiä ei luettu yhteisön eliittiin. Lukkarin nousu lähelle säätyläistöä 1800-luvun alkupuolella kertoo hyvin, miten kohoava ammattitaito myös lukuisissa kirkon ulkopuolisissa tehtävissä ja lukkarin ammattiin kohdistuneet vaatimukset, ts. erikoistuminen yhteisön jäsenenä määrittivät yhteisöllistä asemaa. Säätyläistön ja rahvaan välinen saumakohta ei ollut sama kaikkialla, vaan paikalliset tekijät aiheuttivat siihen poikkeamia. Suomen keskuseuduilla säätyläistön raja kulki ylempänä ja oli kriteereiltään vaativampi kuin syrjäseuduilla. Esimerkiksi Savon kartanoalueella säätyläiset elivät lähempänä talonpoikaista elämäntapaa muihin Suomen säätyläisalueisiin verrattuna, ja rintamaiden säätyläiset kutsuivatkin säätyläis-Savoaa alentavaan sävyyn ”Suomen Siperiaksi”. Säätyläistön seuraelämän uudet muodot ehtivät Savoan rintamaita myöhemmin, mutta ajan oloon muodistuneet elämäntavat antoivat aiheutta kutsua seutua ”Siperian” sijaan ”pikku-Pariisiksi”.³

Virka oli sääty-yhteiskunnassa valttia. Tänäkin päivänä ”virattomaan” ja sille, jolla ”ei ole mitään virkaa” liitetään puheessa vähätteleviä merkityksiä. Virka kytki haltijansa yhteiskunnalliseen arvoporrastukseen, viralliseen arvo- eli rankijärjestykseen, joka oli säädetty sosiaalisen eriarvoisuuden merkitsemiseksi ja suhtautumisopasteeksi. Venäjän ajalla Suomi sai uuden arvojärjestyksen mm. vuonna 1826. Arvojärjestelmä ei ollut kuitenkaan kaiken kattava, ja käytäntö asetteli siihen väliportaita ”sosiaalisesti orvoille”, arvojärjestelmän ulkopuolisille henkilöille. Valtakunnan keskuseuduilla ns. pikkuerrojen limittyminen viralliseen arvoasteikoon oli tasovaatimuksiltaan ankarampaa kuin takamailla. Tittelit lavensivat vielä omalta osaltaan virallista arvojärjestyksiä, mikä kertoo ihmisten tarpeesta tulla tituleeratuksi edes jollakin tavalla. Titteliksi kelpasi paremman puutteessa esimerkiksi ”entinen opiskelija”, ja rikollisen viimeiseksi titteliksi

² Wirilander 1974, 34, 36-45; A History of Private Life III 1989, 269.

³ Wirilander 1974, 96-100; Mäkeläinen 1972, 56, 229-230, ks. myös Åström 1993.

saattoi koruttomasti jäädä pelkkä ”ihminen”. Kun kirkkoherroille alettiin myöntää rovastintittleitä, hyvitetiin alempaa papistoa varakirkkoherran nimikkeellä. Arvojärjestys ja tittelit sanelivat muutosääntöjä virantoimitusten lisäksi myös yksityisen kanssakäymisen pienimmissäkin tilanteissa.⁴

Vaikka säätyläistöön luettiin myös kruunun ja kirkon virkamiesten perheenjäsenet, muodosti se vain kapean siivun koko maaseudun väestöstä. Esimerkiksi Keuruulla 1800-luvun alkupuolella asui kolme pappia ja yhdestä kahteen muuta virkamiestä. Näin ollen suurin osa väestöstä kuului rahvaaseen talonpoikina, tilattomina ja käsityöläisinä.⁵ Sauma säätyläistön ja rahvaan välillä oli 1800-luvulla aiempaa selvempi. Wirilanderia lainaten tämä sauma oli yhteiskunnallisen ylenkatseen, epäluulon, kaunan, kateuden, pelon, uhman ja vihan valtaraja. Rajan ylittämisen mahdottomuutta kuvastaa se, että Helsingin avioliittomarkkinoilla 1800-luvulla säätyläisen ja rahvaanedustajan välinen avioliitto tulkittiin hulluudeksi, ellei suorastaan eläimelliseksi himoksi.⁶ Tiivistettynä virkaan kytkeytyneet vaikutusvalta, sivistystaso, ruotsinkielen taito, varallisuus ja ulkonainen esiintyminen olivat säätyläistöä rahvaasta erottavia tunnusmerkkejä 1800-luvun sääty-yhteiskunnassa.⁷

Käsillä olevan pro gradu -työni ponnistus pohjan ovat muodostaneet tutkimukset säätyläistön ja rahvaan kohtaamisesta pienyhteisö-kontekstissa sekä lisäksi tutkimukset kohtaamistilan merkityksestä. Kyseisiä tutkimuksia löytyy sekä historioitsijan että etnologin näkökulmasta. Antero Heikkinen (1988 ja 1997) on tutkinut esivallan ja rahvaan suhteita 1800-luvun alun Kuhmossa tuomiokirjalähteitä käyttäen. Hän painottaa, että tuomiokirjoista yhteisön elämä sekä rahvaan ja säätyläistön keskinäiset suhteet avautuvat jäsenten omasta kertomasta käsin. Heikkinen tarkastelee tuomiokirjatekstejä myös varsinaiseen käräjäjuttuun vain löyhästi liittyvät sivuhuomautuksetkin huomioon ottaen ja ”rivien välistä” lukien. Kaikesta yhteisön toimijoiden elämänpiiriin liittyvästä aineksesta tutkija muodostaa pitkälle meneviä johtopäätöksiä heidän toiminta- ja ajattelutavoistaan, jotka tosin väistämättä jäävät vain esitetyiksi mahdollisuuksiksi. Heikkisen mukaan maaseudun väki toimi ja oli kontakteissa toisiin yhteisön jäseniin ensisijaisesti perhepiirissä. Isännät joutuivat tekemisiin myös esivallan edustajien kanssa

⁴ Wirilander 1974, 154-155, 159, 162, 165, 168, 178.

⁵ Sillanpää 1969, 58; Jokipii 1999, 168.

⁶ Wirilander 1974, 88, 90, 142, 201; Häggman 1994, 89.

⁷ Lehtonen 1994, 93-94.

emäseurakunnan ja kihlakunnan tasolla. Kuhmon tuomiokirjojen perusteella viina, väkivalta ja varkaudet muodostuivat maaseutuyhteisön elämän pelisääntöjä koetteleviksi hankauksiksi.⁸

Fyysinen tapahtumien konteksti, tila auttaa syvällisemmin hahmottamaan itse tapahtumia ja tilanteita sekä erilaisen väestön toimimista niissä.⁹ Kustaa H. J. Vilkuna (1995) on tutkinut tuomiokirjalähteistä alkoholikulttuuria ja sen tiloja 1500-1700 -lukujen Sisä-Suomessa. Vilkuna ryhmittelee yhteisön jäsenten kohtaamisten ja juopumusrikosten paljastumisten tilat julkisiin-, väli- ja yksityistiloihin. Tila ja tilanne liittyvät tuomiokirjamerkinnöissä kiinteästi toisiinsa ja määrittävät toinen toisiaan. Maaseudun julkisia tiloja olivat uskonnollisiin, veronkantoon, paikallishallintoon ja oikeudenhoitoon liittyneet tilat, joissa paikallisyhteisön jäsenet kohtasivat toisiaan yhteisön jäsenenä, ilman muita pysyviä siteitä. Julkinen tila oli juopumusrikoksesta kiinnijäämisen kannalta vaarallinen ympäristö, vaikka juopumus oli määritelty rikokseksi sinällään, tilaan katsomatta vuodesta 1733 lähtien. Julkisessakin tilassa rankaiseminen näytti edellyttävän, että virantoimitus kärsi jollakin tavoin päihtymyksestä. Aluksi yksityisessä tilassa, kotonaan, vierailulla ja juhlissa sai juoda kaikessa rauhassa, mutta 1700-luvun lopun Sisä-Suomessa yksityisiä ilmiantajia alkoi ilmaantua aiempaa enemmän. Tämä kertoo Vilkunalle yksilön tietynlaisesta tarpeesta osoittaa omaa siveellis-moraalista paremmuutta suhteessa päihtyneeseen ja muun yhteisön silmissä. Yhteisöelämä kulki kollektiivisempaan suuntaan, kun yksityisen tilan ja yksityisten henkilöiden harjoittama kontrolli yksityistiloissa voimistui. Juopumus oli muuttumassa käytännössäkin rikokseksi sinällään, ja viina alettiin nähdä perikatoon johdattavana paheena.¹⁰

Etnologi Anna-Maria Åström (1993) analysoi tutkimuksessaan savolaisesta kartanokulttuurista tilojen jaottelua, käyttötarkoitusta ja symbolisia funktioita. Tämän materiaalisen ja sosiaalisen todellisuuden perusteella hahmotellaan yksilöiden toimintaa määrittäneitä tekijöitä. Åström puhuu käyttäytymiskodeista eli tavoista käsittää todellisuutta ja toimia sen mukaan. Esimerkiksi sosiaalisella mukaanottamisella tai eristämällä osoitettiin yksilön status ja paikka kartanoyhteisössä. Tila viestitti käyttäjiensä sosiaalista statusta, ja kartanomiljöö oli erilaisten ihmisryhmien näyttämö.

⁸ Heikkinen 1988, esim. 9-11, 140, 180; Heikkinen 1997, 140.
Ks. myös Suvanto 1995, Mäntylä 1969 ja Historian aitta X 1945.

⁹ Burke 1994, 108.

¹⁰ Vilkuna 1995, 213-215, 232-234, 236, 242-250.

Tämä sosiaalinen etäisyydenotto eri ryhmien välillä oli harvoin tietoista, sillä toiminta- ja suhtautumistavat periytyivät lasten seuratessa vanhempiaan. Tavat ja mallit vain vahvistuivat kytkeytyessään konkreettisesti tilankäyttöön.¹¹ Pysyvät tavat, traditiot perustelivat ja oikeuttivat itse itsensä.¹²

Fyysisessä ympäristössä materialisoituu sen käyttäjien elämäntapa. Ruotsalaisen etnologi Orvar Löfgrenin (1984) mukaan 1800-luvun lopun ruotsalaisessa porvariskodissa näkyi vahva teatraalinen piirre asujiensa elämäntapaa heijastaen. Koti oli sekä näyttämö että suoja suhteessa ulkomaailmaan, ja tämä kodin funktio täytettiin erottamalla toimintoja julkiseen ja yksityiseen alueeseen. Julkiset vieraiden oleskelutilat oli sisustettava huolella, toisin kuin vieraiden katseilta piilossa oleva ja siten yksityinen makuuhuone. Löfgrenin mukaan kodin sisustamisessa otettiin huomioon jopa asujien erilaiset roolihahmot. Tämä teatteriajattelu vastasi hyvin ajan uutta ihannetta ihmisestä hienostuneena näyttelijänä.¹³

Tilaa ovat analysoineet myös Seppo Knuutila ja Anssi Paasi (1995) yhteisessä artikkelissaan. Heidän mukaansa sosiaalinen toiminta sijoittuu aina tiettyyn tilaan ja vastaavasti tila saa merkityksensä tämän kautta. Tila on sosiaalisen ja materiaalisen maailman alueellista jäsentymistä ja merkitysten muodostamista. Tilat ovat oleellinen osa itse sosiaalisten luokittelujen syntyä ja niiden ilmenemistä käytännössä. Tutkijat nimeävät tämän ilmiön spatiaaliseksi sosialisaatioksi. Yksittäiset toimijat ja sosiaaliset kollektiivit tulevat tiettyjen rajattujen alueellisten kokonaisuuksien jäseniksi, ja alueellisten kokonaisuuksien kautta ne omaksuvat kollektiivisia identiteettejä ja traditioita. Knuutila ja Paasi perustelevat mielenkiintonsa tilan analysoimiseen hyvin ja tätäkin tutkimusta motivoivasti: Tuntemalla tiloihin liittyvien käsitysten tuottamisen ja olemassaolon mekanismit pystymme paremmin ymmärtämään tilassa toimivaa yksilöä tai ryhmää.¹⁴

¹¹ Åström 1989; Åström 1993; Ks. myös Lönnqvist 1978, 1992 ja Spoof 1997.

¹² Sajama 1992, 18-19.

¹³ Frykman & Löfgren 1984, 105-110.

¹⁴ Knuutila & Paasi 1995, 29, 32-33, 54, 56-57, 63, 86. Ks. myös Saarikangas 1993, Eichberg 1987 ja Sironen 1995.

1.1. Tutkimuskohteena elämäntapojen roolit Keuruun kärjäkunnan näyttämöillä

Käsillä olevan pro gradu -työni mielenkiinto suuntautuu säätyläistön ja rahvaan elämäntapojen kohtaamiseen ja kohtaamisen fyysiseen tilaan Keuruun kärjäkunnassa 1830-1840 -luvuilla. Alkujaan Keurusseutu oli ollut hämäläisten ja satakuntalaisten eräaluetta, kunnes hämäläisten, satakuntalaisten ja savolaisten kiinteän asutuksen myötä Keuruun kirkkopitäjä muodostettiin 1620-luvulla irrottamalla se Ruoveden kirkkopitäjästä. Maallisen hallinnon puolelta yhteys Ruoveteen säilyi kuitenkin edelleen, sillä itsenäinen Keuruun hallintopitäjä perustettiin kärjähallinnon osalta vasta vuonna 1776 ja nimismiespiirin osalta vuonna 1820.¹⁵ Keuruun kärjäkuntaan kuuluivat ennen vuotta 1838 myös Virrat, Ähtäri ja osia Ruovedestä. Alueelta on tehty yleisiä pitäjänhistorioita, mutta tarkemmin yhteisön keskinäisiä suhteita ei ole tutkittu. Tutkimuskysymyksinäni ovat:

*Miten toisen säädyn, erilaisen elämäntavan edustajaan suhtauduttiin eli kuinka kohtaamistilanteissa käyttäydettiin? Miten suhtautuminen paljastui sanoissa ja teoissa?

*Missä säätyläistö ja rahvas kohtasivat? Muuttuivatko suhatutumistavat ja käyttäytyminen tilan vaihtuessa? Mikä oli näin ollen tilan merkitys?

Lisäksi erityinen huomioni kohdistuu virkamies-eliitin ja rahvaan oletettuun väliportaaseen, rahvaasta valittuihin kruunun- ja kirkonpalvelijoihin, ts. toimenhaltijoihin. Virkamiehiä oli maaseutuyhteisössä vähän ja heidän avukseen, kruunun tai kirkon toimenhaltijan näkyvään asemaan päästiin henkilökohtaisen tiedon ja taidon kautta sekä yhteisön tuella. Luku- ja kirjoitustaitoiset talonpojat työnnettiin esiin, kun lauta- tai kuudennusmiehiä valittiin. Rahvaan luottamuksen lisäksi toimenhaltijoilla oli oltava myös heille toimintaohjeita antavien virkamiesten luottamusta. Esimerkiksi Keuruulla kirkonkokous keväällä 1846 antoi kuudennus- ja lautamiehille tehtäväksi tarkkailla tavallisen kirkkoväen käyttäytymistä sekä ilmiantaa jumalanpalveluksesta ulos jääneet ja tällä tavalla Jumalan sanaa halveksivat papille vastuuseen saattamista varten. Toimenhaltijat tasapainoilivat virkamiesten ja rahvaan välillä. Heitä on kutsuttu kuvaavasti myös ukkosenjohdattimiksi, koska nämä olivat välittömässä kosketuksessa esivaltaan ja rahvaaseen kaikkein eniten hankausta aiheuttaneissa yhteisöelämän

kysymyksissä.¹⁶ Pyrin selvittämään, seurasivatko oman säätytaustan suhtautumis- ja käyttäytymismallit toimenhaltijoita vai nousivatko he tehtäviensä kautta lähemmäs yhteisön eliitin elämäntapaa.

Tutkimusajankohdaksi olen valinnut 1830-1840 -luvut. Tuolloin Keuruulla asui sekä pappi että nimismies muodostamassa kirkon ja kruunun virkamiehinä kapeaa paikallista säätyläistöä ja kontrolloimassa rahvasta. Näin mahdollistuu elämäntapojen kohtaamisten todellinen olemassaolo. Tutkimusajankohdassa on lisäksi oleellista se, että sääty-yhteiskunta säätyerotusta korostavine katsomustapoineen oli tällöin vielä voimissaan.¹⁷

Tutkimuksessani en aio esittää Keuruun kärjäkunnassa tapahtuneita säätyjen kohtaamisia kvantitatiivisesti, tilastollisina asetelmina. Nygårdin (1998) mukaan sosiaalisten ilmiöiden merkityksiä tutkittaessa eksaktit määrät ovat toissijaisia. Ilmiöitä voidaan analysoida myös yksilöä tutkimalla. Rauhala (1999) kiteyttää, että muodostamalla keskiarvolakeja ja vertaamalla yksilöä niihin voidaan sanoa vain se, miten yksilö poikkeaa tilastollisista keskiarvoista. Persoona on todellisuuden primaarinen jäsentäjä ja siten ensimmäistä tärkeysluokkaa edustava tutkimuskohde. Vilkun (1996) mielestä yksittäisten ihmisten tuntemuksia tärkeämpää on tavoitella kollektiivista kokemusmaailmaa. Kärjäpöytäkirjan kertomus kuvastaa elämänmenoa yksilön kokemusperäisen näkemyksen muodossa, mutta edustaa monasti myös koko yhteisön kollektiivista tuntemusta. Tilastollisia sarjoja tärkeämpää on keskittyä tekojen ja asenteiden taustojen punnitsemiseen.¹⁸ Pro gradu -työssäni tarkastelen ensin toimintaa ja tuntemuksia yksilöiden tasolla. Lähtöhypoteesinani on, että useista yksittäistapauksista voi lopulta olla hahmotettavissa toistuvia kollektiivisia suhtautumis- ja toimintamalleja. Historiantutkijan tielle asettuu kuitenkin aina toiseuden ongelma eli kysymys siitä, mitä mahdollisuuksia on ymmärtää toista ja eri aikakaudella elänyttä ihmistä valintoineen ja päämäärineen.¹⁹

¹⁵ Vihola 1983, 9.

¹⁶ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkonkokouksen ptk. 4/1846, §2. II Ca 4; Jokipii 199, 561-563; Heikkinen 1997, 188-189; Katajala 1994, 151.

¹⁷ Ks. Sillanpää 1969 ja Åström 1993.

¹⁸ Nygård 1998, 211-212; Rauhala 1999, 81, 89, 97; Vilkuna 1996, 17; Vrt. Karonen 1995 (Rikollisuudesta Keski-Suomessa 1700-luvun lopulla: Rikosrakenteesta, pitäjittäisestä ja asukasluukuun suhteutetusta rikollisuudesta); Sirén 1996 (Korkean rikollisuuden alueet Suomessa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa, kokonaisrikollisuus Suomessa 1828-1830 tuomiokunnittain 100 000 asukasta kohden); Österberg 1991 (Tilastoitu, lukumääräisesti käsitelty rikollisuus uuden ajan alun Ruotsissa).

Käytän tutkimuksessani säätyläis-eliitin ja rahvaan erottajana elämäntavan-käsitettä. Elämäntavalla tarkoitetaan ihmisen tapaa ajatella, tuntea ja toimia sekä tämän ulkoisia edellytyksiä. Kai Häggman (1994) on käyttänyt elämäntapa-käsitettä suhteuttaessaan yksilön ajattelu- ja toimintamalleja yksilön yhteiskunnalliseen asemaan. Hänen mukaansa yksilön toiminta saa mielen ja merkityksen vasta, kun se kytketään sosiaaliseen ympäristöönsä.²⁰ Säätyläistöstä ja rahvaasta puhuttaessa on huomattava, että ne ovat nimityksinä epämääräisiä, yleistäviä ja kollektiivisia piirteitä edellyttäviä. Niin säätyläistön kuin rahvaankin yhtenäiskulttuuriin kannattaa suhtautua varauksella. Kaurasen (1999) mukaan erilaiset suhtautumistavat liittyivät erilaisiin tilanteisiin, eikä täten ollut välttämättä kyse pysyvistä säätysidonnaisista asenteista.²¹

Elämäntapa, käyttäytymiskoodi yhdistyy tila-ajatukseen Knuuttilan (1994) työlleni matkaevääksi tarjoamassa oletuksessa. Sen mukaan elämäntapa on paikkaan sidottu, mikä ilmenee elämäntavan kantajan joutuessa itselleen vieraaseen ympäristöön ja uusiin olosuhteisiin. Yksilö kuljettaa mukanaan traditionsa ja kokemusympäristönsä tiedollista mallistoa ja koodia, joiden avulla, rajoittamina ja läpi hän näkee uudet asiat. Jos koodi pettää, jos uusi ei suostu taipumaan tutuksi, kokemus ja uusi ympäristö ovat ratkeamattomassa ristiriidassa. Tässä tilanteessa asiat saatetaan kotoistaa ja ankkuroida vertauksin tai huumorin keinoin oman elämäntavan konkreettisiin kehyksiin.²²

Edellä esiintynyttä mainintaani tilasta näyttämönä tukee puolestaan britti E. P. Thompson (1996), joka on tutkinut englantilaisen aatelin ja alustalaisten kohtaamisia. Hänen mukaansa kohtaamiset olivat tarkkaan harkittuja, ja aatelin julkisessa esiintymisessä oli kosolti itsetietoista teatraalisuutta. Vaatetus, asusteet, eleet ja käytös oli suunniteltu osoittamaan herruutta rahvaan yli ja vaatimaan siltä kunnioitusta. Vaikka kohtaamisista puhutaan teatterina, ei se silti Thompsonin mielestä tarkoita merkityksen väheksymistä. Hallitsijat ja väkijoukko tarvitsivat toisiaan, vahtivat toisiaan ja hillitsivät toistensa käytöstä. Thompsonille sosiaalinen näyttämö käytäntöineen ja toimintoineen heijastelee yhteiskunnan keskeisimpiä arvoja.²³

¹⁹ Rauhala 1999, 116.

²⁰ Häggman 1994, 33-34.

²¹ Thompson 1996, 22; Kauranen 1999, 10-11, 156; Knuuttila 1994, esim. 25, 162; Katajala 1994, 136, 138, 400.

²² Knuuttila 1989, 213-215.

²³ Thompson 1996, 48, 59; Ks. myös Burke 1994, 182 ja Österberg 1991, 9-10.

Tiivistettynä pro gradu- työni tavoitteena on hahmottaa sisäsuomalaisen maaseutuyhteisön eri elämäntapojen, eliitin, rahvaan ja toimenhaltijoiden kohtaamisten käyttäytymiskoodit sekä kohtaamisten näyttämöt sääty-yhteiskunnan aikana 1830-1840-luvuilla.

1.2. Paikallisyhteisön pöytäkirjalähteet - ovi yksilön ja yhteisön elämään

Tutkimukseni lähteenä ovat Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat talvi- ja syyskäräjiltä vuosilta 1830-1849 sekä Keuruun kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat samalta kahden vuosikymmenen ajalta. Kuten edellä todettiin tuomiokirjat ovat lähde, jonka kautta myös rahvaan toimintaa ja suhtautumistapoja pystytään tavoittamaan sen itsensä kertomana. Olen tutkinut tuomiokirjoista niitä käräjäjuttuja, joissa toimijoina ovat selkeästi kahden eri elämäntavan edustajat (kantajana, vastaajana tai todistajana), niin että eri elämäntapojen kohtaaminen on käsiteltävässä tapauksessa todella fyysisesti tapahtunut. Muutoinhan jokainen kärjäkäsitely sinällään oli jo kahden eri elämäntavan kohtaaminen. Tutkimusaineistosta olen jättänyt pois elinkeinon liittyneet kohtaamiset esim. maanomistajan ja torpparin välillä. Nämä edustivat mielestäni kaikkein yleisimpiä ja ilmeisimpiä, jokapäiväiseen toimeentulemiseen liittyviä kohtaamisia. Tällaisiksi ilmeisiksi kohtaamisiksi olen luokitellut myös lukuisan määrän virkamiesten ja toimenhaltijoiden tehtäviensä puolesta ja niiden hoitamiseksi rahvaalle esittämiä taloudellisia vaatimuksia. Näin ollen aineistosta lähdetään etsimään niitä muita syitä ja tilanteita, joissa kaksi elämäntapaa Keuruun seudulla kohtasivat ja päätyivät käräjille. Ongelmana tuomiokirjalähteistössä on se, että kärjätapaukset eivät aina saa päätöstään tuomiokirjojen lehdillä. Tällaisetkin kesken kaiken ”katoavat” tapaukset olen ottanut aineistooni mukaan, sillä mielestäni käsittelyvaiheessakin ilmenee paljon yhteisön asenteita ja toimintaa kuvaavia johtolankoja.

Tuomiokirjatekstejä tutkittaessa on otettava huomioon se tilanne, jossa lähde on syntynyt. Tämä saattaa jonkinverran väärentää yhteisöstä saatavaa kuvaa. Kärjäjutupa oli puheen kehys ja eri osapuolien puhe määräytyi pitkälti kärjäoikeustilanteen mukaan. Koska puhetta strukturoivat erilaiset odotukset, ei analysoitava teksti ole vain informaatiota vaan samalla se on erilaisten asiantilojen (konflikti), asemien (syyttävä) ja identiteettien (viaton, petturi) tuottamista. Tuomiokirjatekstiä (diskurssia) muovanneita käräjien ominaispiirteitä olivat mm. käräjien toiminnan muoto ja sisältö. Kärjäistunnot etenivät

totutun kaavan mukaisesti, ja tämä toiminnan muoto siirtyi tilaisuudessa pidettyyn pöytäkirjaan. Muodollinen taso rakentuu jutun esille tuomisesta, asianosaisten sosiaalisesta ja maantieteellisestä sijoittamisesta, varsinaisesta käsittelystä eli asianosaisten kuulemisesta sekä lopettamisesta eli päätöksestä perusteluineen ja seuraamuksineen. Toiminnan sisältö luonnollisesti vaihteli. Sisällön tason muodostavat ihmisten kertomukset omasta elämästään ja samalla esiinkäyvät merkitykset ja aikomukset. Muodollisen tason tunteminen auttaa erottamaan ihmisten äänet oikeudellisen tekstin koukeroista.²⁴

Tuomiokirjadiskurssin tutkijan työsarka on ennen kaikkea sanojen tulkintaa symboleina ja merkkeinä aikansa yhteisölle. Menneisyydessä tapahtuneen toiminnan selittäminen on kuitenkin sikäli ongelmallista, että nykyisyyden tietovaranto on rajallinen menneeseen todellisuuteen ja sen kaikkiin mahdollisiin merkityksiin nähden. Ajatus siitä, että sosiaalista toimintaa ja siihen kytkeytyviä kielen merkityksiä voi ymmärtää vain tutkittavan yhteisön sisältäpäin ja sen elämänmuodon sääntöjä tuntien on historian tutkijalle ikuinen ongelma.²⁵ Ongelma on voitettavissa suhtautumalla tutkimustuloksiin tulkintoina ja mahdollisuuksina.

Tuomiokirjadiskurssin ymmärtämiseksi on paikallaan vielä katsaus kärjäkäsittelyn periaatteisiin. Kärjäjutun asianosaisten kuuleminen oli keskeinen osa oikeuden toimintaa. Yksi todistajanlausunto oli puolittainen näyttö, jolloin syytetylle avautui mahdollisuus puhdistautua syytteestä valalla saatuaan ensin papilta opetusta valan merkityksestä. Huonomaineiseksi määritellyltä henkilöltä tämä mahdollisuus evättiin. Kirkon opetuksen mukaan väärän valan tekijää oli odottava Jumalan rangaistus, mistä näkyvänä muistutuksena kärjäsalissa oli Raamattu. Puolittaisella näytöllä ei kuitenkaan voinut vielä tuomita, sillä täyteen näyttöön tarvittiin kaksi yhtäpitävää, jäävitöntä silminnäkijätodistusta. Tuomituksi tuleminen voitiinkin väistää jo rikosta suunniteltaessa huolehtimalla, että jäävittömät silminnäkijätodistajat puuttuivat. Esimerkiksi sisällä talossa alkanut konflikti vietiin päätökseen eteisessä, pihamaalla tai pimeässä. Silminnäkijähavainnon puuttumisen lisäksi todistaja voitiin jäädä sillä perusteella, ettei tämä ollut käynyt ehtoollisella, tuntenut kristinoppia ja valan velvoitusta tai sitten

²⁴ Pohjola-Vilkuna 1995, 42; Toivanen 1999, 44-47.

²⁵ Katajala 1994, 141; Knuutila 1994, 20; Pietarinen & Poutanen 1998, 116-117.

syyttämällä todistajaa jostakin muusta rikoksesta. Keskeneräisen jutun riitapuoli ei näet kelvannut päteväksi todistajaksi.

Todistajien valat eivät kerro valan painosta, sillä todistajat kertoivat siitä, mistä kysyttiin. Ainakin Pohjanmaan puukkojunkkariseudulta väitetään, että pelottelu ja lahjonta tukkivat todistajien suut. Tiedot menestyksellisistä lahjomisista levisivät kansan keskuudessa ja aikaansivat yleisiä väitteitä, joiden mukaan varakkaiden ei tarvinnut pelätä oikeutta. Epärehelliset todistajat pantiin sekoittamaan juttua ja lisäämään epäilyksen alaisten piiriä, niin että juttu kietoutui lopulta toivottomaksi sekasotkuksi. Väärä vala jäi yleensä selvittämättä. Ylikankaan (1974 ja 1976) tutkimusten mukaan syytettyjen vaikutusvaltaa todistajiin pidettiin Pohjanmaalla niin voimakkaana, että siellä jopa vaadittiin syytettyjen poistamista kärjäsalista todistusten ajaksi. Ylikankaan mielestä on päivän selvää, että syytetyt olivat etukäteen tietoisia, ketkä seuraavassa istunnossa todistaisivat ja millaisen lausunnon nämä tulisivat antamaan. Syytetyt yrittivät aina jäädä juuri ne, jotka myöhemmin antoivat syytettyjen kannalta kielteisimmät lausunnot. Syytetty saattoi myös kääntää asian leikiksi vetääkseen naurajat ja näiden myötä suuren yleisön sympatiat puolelleen. Esimerkiksi puukkojunkkari Antti Isotalo vastasi humalasyttöksiin, että ”se on kännis, joka nurkas makaa, en minä”. Oikeuden halventamisena pidettiin poistumista kärjäsalista kesken käsittelyn. Syytetyt pyrkivät lähes poikkeuksetta viimeiseen asti kieltämään syytteen. Joskus tunnustettaessa vedottiin saman tien omaan mielenhäiriöön tekohetkellä, mitä pidettiin ilmeisen lieventävänä seikkana.²⁶

Kärjäpöytäkirjojen lisäksi tutkin elämäntapojen kohtaamisia Keuruun pitäjän- ja kirkonkokousten sekä kirkkoraadin pöytäkirjoista. Näissä kaikissa paikallisissa elimissä puheenjohtajana toimi kirkkoherra tai kappalainen, ja jäsenenä niissä istui kirkon luottohenkilöitä, suntio ja kuudennusmiehiä sekä kirkkoraatia lukuunottamatta myös rahvasta. Nämä kokoontumiset itsessään olivat osanottajiensa perusteella säätyjen kohtaamistilanteita, mutta tutkin tästäkin lähdemateriaalista käsiteltyjen asioiden sisältöjä ja niissä ilmeneviä kohtaamisia. Pitäjänkokouksissa käsiteltiin seurakunnan talouteen liittyviä asioita, kuten kirkon, pappilan ja pitäjätuvan korjaustöitä, kirkon tilejä ja viranhaltijoiden palkkausta. Asialistalla oli myös muita yhteisöllisiä asioita, kuten köyhäinhoidon, mielenvikaisen valvomisen tai rokotuksen järjestämistä, viinapannujen

²⁶Ylikangas 1974, 36, 155-156, 159-161, 166-167; Ylikangas 1976, 196, 206-207, 210-213, 215-218, 221; Heikkinen 1997, 136-139; Heikkinen 1988, 124, 129, 135, 140, 148, 178; Katajala 1994, 144.

säilyttämistä tai käräjien käytännön järjestelyjä koskevia koko yhteisön vastuulle suunnattuja asioita. Pitäjäläisillä oli velvoite saapua pitäjänkokouksiin, mutta silti ne muodostuivat varsin pappisvaltaisiksi. Vain papeilla oli ennen kokousta riittävästi mahdollisuutta syventyä esityslistalle tuleviin asioihin, eikä rahvas ollut tottunut kokoustilanteisiin ja -käytäntöihin. Keuruulla pitäjänkokouksia istuttiin kirkossa, pitäjäntuvalla tai kirkkoherran virkatalossa. Kirkonkokous oli asialistaltaan, osanottajiltaan ja kokouspaikoiltaan pitäjänkokouksen kanssa identtinen elin. Kirkkoraati taas muistutti tuomioistuinta ottamalla vastaan kuudennusmiesten ilmiantoja, kuulemalla todistajia ja antamalla tuomioita seurakuntalaisten vähemmän toivotuista edesottamuksista. Rahvas puuttui kirkkoraadin jäsenistöstä. Raati kuulusteli uudelleen huonosta luku- ja kristinopintaidosta kinkereillä kiinnijäänyttä, puuttui epäjärjestykseen kirkonmenojen aikana, mutta selvitti myös yksityiselämän alueeseen liittyviä tapauksia, kuten riitaisten aviopuolisoiden välejä ja hämäriä kuolemantapauksia.²⁷

Asettamieni tutkimuskysymysten ja valitsemieni lähteiden perusteella tutkimusotteeni on mikrohistoriallinen. Mikrohistoria pyrkii näennäisesti merkityksettömiä johtolankoja käyttämällä paljastamaan yleisempiä, huomattavia ilmiöitä. Carlo Ginzburgin (1996) mukaan tuomiokirjat ovat kaikkein antoisin lähde alempien yhteiskuntaluokkien elämän rekonstruoimiseksi ja sosiaalisten prosessien konkretisoimiseksi. Peltosen (1992) esittelemä tiheän kirjauksen tutkimusmenetelmä on pyrkimystä tulkita sosiaalista vuorovaikutusta toimijoiden erilaisina merkityksenantoina, mikä johtaa väistämättä yksittäisten tapausten tai henkilöiden yksityiskohtaiseen tulkintaan. Peltosen mukaan esimerkiksi juuri Ginzburg ei ole käyttänyt mikrohistoriallisesti ansiokkaana pidetyssä tutkimuksessaan 1500-luvun lopulla eläneestä lukeneeksi kansanmieheksi osoittautuneesta italialaisesta mylläristä tuomiokirjoja narratiivisesti toiminnan kuvaamiseen, vaan pyrkii tulkitsemaan niiden avulla epäsuorasti esiinnoitettavia ilmiöitä.²⁸

Mikrohistoria tutkii ihmistä pieniyhteisön sosiaalisten suhteiden verkostossa. Pieni mittakaava on Ginzburgin mukaan mielekästä siksi, että näistä konteksteista käsin voidaan uusin silmin katsoa laajoja historian ilmiöitä ja kehityskulkuja. Mikroskooppisessa ympäristössä saavutettuja tuloksia ei voi kuitenkaan automaattisesti siirtää makroskooppiseen ympäristöön ja päinvastoin. Natalie Zemon Davisin (1996)

²⁷ JyMa: Keuruun kirkonarkisto. II Ca 3-4; Sillanpää 1969, 250-252, 379, 381; Jokipii 1999, 556-558; Heikkinen 1997, 133.

mukaan tutkimuskohteeksi poimittu tapaus ei ole maailma hiekanjyväsessä vaan paikallinen valtakeskittymä, joka on vuorovaikutuksessa muiden keskittymien ja vallankäytön keskusten kanssa. Valtio astuu kuvaan vain silloin, kun paikallisten toimijoiden elämänrytmi ja kriisit niin vaativat.²⁹ Mikrohistoriallisen tutkimusintressin perimmäisenä tavoitteena on ymmärtää ihmistä hänen omista lähtökohdistaan, elämänehdoistaan ja elämäkokonaisuudestaan käsin.³⁰

Mikrohistoriallisen tutkimusmallin mukaan Keuruun kärjäkunnan tuomiokirjojen ja paikallisyhteisön pöytäkirjojen yksittäisistä kertomuksista on mahdollista hahmottaa laajempiin yhteyksiin perustuva kuva 1800-luvun alkupuoliskon sosiaalisesta todellisuudesta. Lähtökohta on hyvinkin yksilöpainotteinen ja tietyt yhteisössä näkyvät persoonat tulevat tutkimuksen myötä moneen kertaan tutuiksi. Perimmäisenä tarkoituksena on kuitenkin löytää henkilötasolta laajempiin ajan ilmiöihin, joista käsin esimerkiksi keuruulaisen lukkarin ja piikatyön toiminta selittyy uudesta näkökulmasta ja toivottavasti tämän johdosta myös syvemmin. Yllättävänä lopputuloksena voi olla jopa se, että yhteisön ”konnankin” toiminnalle löytyy oma mielensä ja merkityksensä.

²⁸ Ginzburg 1996, 74, 101; Peltonen 1992, 28.

²⁹ Ginzburg 1996, 193-194; Heikkinen 1993, 21, 40-41; Rahikainen 1996, 22-23; Zemon Davis 1996, 14; Haapala 1989, 17.

³⁰ Peltonen 1992, 42.

2. Helvetin hikipisarat

- Juopuneen herättämä yleinen pahennus

Keuruun kärjäkunnassa huomattava osa elämäntapojen välisistä, käräjille päätyneistä kohtaamisista liittyi juopuneena esiintymiseen ja tämän aiheuttamaan pahennukseen yhteisön silmissä. Pappi ja nimismies ilmiantoivat käräjillä virkansa puolesta juopunutta rahvasta, mutta myös rahvas kertoi käräjille havainnoistaan päihtyneen säätyläisen tavattuaan. Viinan viettelys ei tuntenut säätyrajoja. Tuomiokirjadiskurssista huomaa, että ryypyn tai parin nauttiminen julkisesti ei sinänsä ollut paheksuttavaa, mitä taas todellinen juopumustila oli.³¹ Väenkokouksissa tarkkailtiin yhteisön jäsenten käyttäytymistä, kuten liikkumista, eleitä ja puhetapaa huolella. Juopumussyytteissä kuvailtiin yksityiskohtaisesti ja konkreettisesti, mistä syytetyn humalatilan oli saattanut päätellä. Tarkkailun kohteeksi ja sitä tietä syytettyjen penkille joutui luonnollisesti vain siellä, missä oli useampia henkilöitä koolla. Tuomiokirjatekstissä muistetaan aina mainita, oliko tapahtumapaikalla juopumuksen paljastuessa ollut koolla suurempi väkijoukko, mikä teki juopumusrikoksesta raskauttavan ja kaksinkertaisti sakkorangaistuksen kolmesta kuuteen hopearuplaan. Juopumusta seurasi monasti virantoimitusten häiritsemistä, väkivaltaisuutta tai loukkaavaa kielenkäyttöä. Ilmeisesti esivallan taholta pelättiin joukossa välittyviä vaikutteita ja yleisen epäjärjestyksen leviämistä rahvaan keskuuteen. Herää kysymys, kumpi oli esivallan kannalta tärkeämpää juopumuksen kitkeminen yhteisön elämästä vai sitä seuraavien järjestyshäiriöiden estäminen. Todellisuudessa viina virtasi niin kappalaisten kamareissa kuin renkituvissakin, eikä säätyläistön ja rahvaan juomatavoissa huomaa suurta eroa. Julkisten tilojen ja tilanteiden puhdistaminen juopumustapauksilta vaikuttaa vain roskien lakaisemiselta maton alle.

Juopumuksen paljastumisen näyttämönä Keuruulla oli kruunun tai kirkon virantoimituksiin käytetty tila: kirkko, virkatalo, kestikievari, maantie tai yksityinen talonpoikaistalo. Virantoimitusten ulkopuolella elämäntavat kohtasivat toisiaan niin eliitin kuin rahvaankin asuinympäristössä sekä kievareissa ja maanteilla. Yksityinen koti, oli se sitten virkamiehen talo tai talonpoikaisasutus, muutti merkitystään kohtaamisen näyttämönä oikeuden antamista juopumussakoista päätellen sen mukaan, missä

³¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1830, §41. II Ca 33.

yhteydessä siellä tavattiin. Väkijoukon läsnäolo ja virantoimitus olivat juopumuksen paljastumiselle vaaralliset kehykset. Varmaa, yhteisöltä ja sen kontrollilta suojattua tilaa ei ollut. Kuka vain saattoi kävellä sisälle taloon tai torppaan ja ilmiantaa käräjille havaitsemansa juopumustilan. Kotona ei ollut sen paremmin suojassa virkamiehet kuin tavallinen rahvaskaan, sillä toisen säädyn luokse pistäydyttiin yllättäen ohikulkiessa ja suurempia estoja tuntematta. Yhteisössä täytyi olla oman käyttäytymisensä suhteen valppaana kaikkialla ja joka suuntaan, mikäli halusi välttyä käräjiltä ja sakkorangaistukselta. Jopa neljännen kerran juopumuksesta kiinnitavattu saa pohtimaan, pidettiinko juopumustuomiota, sitä seuraavaa sakkoa ja julkisuutta keveänä vai oliko viinan vetovoima niin vastustamaton.

2.1. Kaatuminen käräjäpaikalla on selvitettävä

Käräjät olivat selkeä elämäntapojen kohtaamisen näyttämö, jolla kohdattiin ainakin kaksi kertaa vuodessa. Käräjätilanteen merkityksestä yhteisössä kertoo jotakin se, että Satu Apo (1995) on nimittänyt Jukolan veljesten esiintymistä käräjillä sosiaalisiksi uroteoksi.³² Ilmeisesti sosiaalisella uroteolla tahdotaan tuoda esiin rahvaalta kärjäkäsitteilyn asianosaisena edellytettyä toimeliaisuutta esim. jumalanpalveluksissa tapahtuneisiin säätyjen kohtaamisiin verrattuna. Vilkuna (1995) on selvittänyt käräjätilannetta ja -tilaa juopumusrikosten näyttämönä ja todennut tilan ja tilanteen yhteenkuuluvuuden. Käräjätilanne katsottiin kärjäsalia ja -istuntoa laajemmaksi, useita vuorokausia kestäväksi kokonaisuudeksi. Kokonaisuudesta ei eritelty istuntoaikaa eikä sen ulkopuolista tapahtumista, vaan iltaiset ja öiset varsinaisen oikeudenistunnon ulkopuoliset tapahtumat tulkittiin kuuluviksi käräjätilaisuuteen. Käräjäpaikka käsitti kärjärakennuksen lisäksi myös läheisen kirkonkylän taloineen ja teineen. Käräjätupa oli julkinen tila ainoastaan käräjien ajan, muina aikoina se oli yksityisasunto. Käräjäpaikka käsite oli kuitenkin aikalaisille tulkinnanvarainen, yltyikö se varsinaisen kärjärakennuksen ulkopuolelle, välittömään ympäristöön vai peräti naapuritaloihin saakka, joissa käräjille kokoontunut rahvas majoittui.³³ Tilan ja tilanteen yhteenkietoutuminen ja siinä esiintynyt tulkinnallisuus näkyivät käyttäytymiskoodien valinnassa ja etenkin käyttäytymisen selvittämisessä oikeuden edessä.

³² Apo 1995, 63.

³³ Vilkuna 1995, 213-215.

Keuruulta puuttui varsinainen kärjäatalo. Esimerkiksi keväällä 1838 kirkonkokouksessa neuvoteltiin sopivasta ja tuomaria miellyttävästä kärjäpaikasta syyskäräjien järjestämistä varten. Seurakuntalaiset toivoivat yksimielisesti, että kärjät järjestettäisiin korkeintaan puolen peninkulman³⁴ eli noin viiden kilometrin päässä Keuruun kirkosta. Kärjätiloiksi tarjottiin lukkari Matias Saxbergin vuokraamaa Keuruun pappilan päärakennusta tai hänen omistamaa Könttärin taloa, jotka molemmat sijaitsivat Suolahden kylässä. Tästä päätellen lukkarilla oli taloudellisia mahdollisuuksia pitää hallussaan sellaisia tiloja, jotka riittivät miellyttämään kärjäkunnan tuomariakin.³⁵ Kärjäatalon puuttuessa Keuruun kärjäkunnan kärjät kokoontuivat aluksi Tuomarniemen tuomarinpuustellissa Ähtärin kappelissa, joka oli osa Ruoveden pitäjää. Vuodesta 1838 lähtien kärjäpaikkana mainitaan yleensä Ollilan talo Keuruun Pohjoislahden kylässä. Myöhemmin käy ilmi, että Ollilan taloa asui Keuruun pitkäaikainen suntio. Vuonna 1847 kärjää istuttiin nimismies Bergmanin omistamassa Viikin talossa Valkealahden kylässä, mutta pian kärjät palasivat taas suntion luokse Ollilaan. Välikärjää istuttiin Ollilan ja Viikin talon lisäksi monessa muussakin yksityisasumuksessa ja kestikievarissa. Läsnaöljoiksi näissä kärjätiloissa ja -tilanteissa mainitaan heti kärjäpöytäkirjojen alussa tuomari, lautamiehet sekä joskus nimimies ja mahdolliset apulaisnimismiehet.³⁶

Keuruulla kärjät olivat yleinen juopumuksesta kiinnijäämisen paikka. Käräjille mentiin juovuksissa, vaikka hyvin tiedettiin, ettei siellä voinut välttyä virkamiesten, toimenhaltijoiden ja rahvaan kontrollilta. Viinasta haettiin rohkaisua astua esivallan eteen tai sitten viina vain kuului tällaisiin poikkeaviin väkeä kokoaviin tilanteisiin. Käräjillä käyttäytymistä tarkkailtiin huolella ja syy outoon käyttäytymiseen, kuten esimerkiksi talollisen hoiperteluun ja kaatumiseen kärjäpaikalla oli saatava selville. Todistajista lautamiehet olivat tunnistaneeet talollisen käytöksen humalasta johtuvaksi, kun taas renki ei tiennyt syytä talollisen kaatumiseen käräjillä.³⁷ Toisaalta joskus kärjäkänni jäi todistamatta, kun todistajana esiintyneet virkamieskään ja toimenhaltija, hovioikeuden auskultantti ja suntio eivät pystyneet varmaksi vannomaan syytetyn humalatilaa.³⁸ Todistajainlausunnoissa oltiin tarkkoja, eikä eliitillä ollut edellisestä päätellen silmitöntä rahvaan syyttämistä.

³⁴ Sillanpää 1969, 425.

³⁵ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkonkokouksen ptk. 4/1838, §1. II Ca 3.

³⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk:t sekä välikäräjien ptk:t. II Ca 33-45 ja II Cg 2-4.

³⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1833, §95. II Ca 35.

³⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 9/1842, §26. II Ca 41.

Kärjäkäsitteilyt saattoivat poikia välittömästi uusia syytöksiä. Vaikka kärjillä yleensä oltiin varovaisia oudon käyttäytymisen syitä todistettaessa, vetosivat oikeudenpalvelijat joskus pelkkään omaan läsnäolonsa rahvaanmiehen juopumustilaa vakuuttaessaan. Nimismiehen ilmiantamasta talollisenpojan juopumuksesta todettiin, että ”*olihan tämä asia oikeudenjäsenten nähtävissä*”.³⁹ Surkukupaisasti viinaksista haettiin rohkaisua kärjäkäsitteilyyn sellaisissakin tapauksissa, joissa olisi pitänyt vastata itselle esitettyyn aiempaan juopumussyytökseen. Talollinen ei kyennyt tunnustamaan eikä kieltämään isänsä perunkirjoituksessa havaittua juopumustaan, sillä hän ilmestyi oikeuden eteen juovuksissa. Humalatilasta johdosta juttua oli lykättävä eteenpäin.⁴⁰ Kärjärahvaan joukkoon ilmestytettiin juovuksissa jopa useampana eri päivänä peräkkäin, mikä viimeistään romuttaa käsityksen oikeudenjäsenten suuresta auktoriteetista rahvaan käytöksen säätelijänä.⁴¹

Kärjäkäynnin syytteessä ja sakossa korostui tilanteen ja tilan luonne. Kärjäpöytäkirjassa todettiin, että talollinen oli ollut ”*täällä kärjäpaikalla juovuksissa ja sellaisessa tilassa oleskellut kärjille kerääntyneen rahvaan joukossa*”.⁴² Kärjäjuopumuksesta rangaistiin Hänen Keisarillisen Majesteettinsa maaliskuussa 1829 antaman Armollisen Asetuksen mukaan kaksinkertaisella (dubbla böter) eli kuuden hopearuplan sakolla.⁴³

Juopuneella oli taipumus syllistyä saman tien muihinkin rikkomuksiin. Humalatila kärjillä saattoi johtaa väkivaltaiseen tai kunniaaloukkaavaan käytökseen. Syytetty renki Gabriel Könttari myönsi, että hän oli juovuspäissään kärjillä Ollilan talossa, porstuan puolella aiheetta lyönyt torppari Aabraham Suoniemeä kerran korvalle. Välikohtauksen sijoittuminen porstuan puolelle ei lieventänyt kärjäjuopumuksesta annettavaa sakkoa ja lisäksi väkivallan tulkinta kärjärauhan rikkomiseksi maksoi rengille reilun 19 ruplan sakon.⁴⁴

Talollinen Matti Hokkasta syytettiin kärjäjuopumuksen lisäksi kunnioittamattomasta käytöksestä oikeuden edessä. Hokkanen sai syytteen tunnustamisen jälkeen kolmannesta

³⁹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1836, §66. II Ca 37.

⁴⁰ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 2/1842, §41 ja §47. II Ca 41.

⁴¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 2/1848, §174. II Ca 44.

⁴² JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1833, §80. II Ca 35.

⁴³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1833, §80 ja sk 10/1833, §58. II Ca 35.

⁴⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1847, §22. II Ca 44.

kärjäkännistään 24 ruplan sakon, kun taas oikeudelle osoitettu kunnioittamattomuus maksoi reilut neljä ruplaa. Suuren sakkorangaistusten lisäksi talollinen määrättiin Keuruun kirkon jalkapuuhun yhdeksi sunnuntaiksi jumalanpalveluksen ajaksi ja häneltä otettiin oikeus osallistua vaaliin sekä tulla valituksi yhteisöllistä luottamusta vaativiin tehtäviin.⁴⁵ Julkinen häpeärangaistus ja yhteisöllisen luottamuksen riisuminen astuivat kuvaan silloin, kun yksilö oli loukannut oikeuslaitoksen kunniaa kolmannella kärjäkännillä. Kärjä-instituution oli syytä olla rangaistuksissaan ankara yksilöä kohtaan. Kuinka oikeuslaitoksella olisi ollut tuomioidensa kautta otetta yhteisön elämään pitkällä tähtäimellä, jos yksilöt eivät hallinneet käytöstään yksittäisissä kärjätilanteissakaan yhteisön eliitin ollessa läsnä.

Säätyläisen kunnialle julkista häpeärangaistusta pidettiin erittäin sopimattomana. Rahvaan osalta jalkapuiden käyttö lopetettiin kuitenkin vasta myöhemmin, vuonna 1848, kun yleisen mielipiteen mukaan niihin liitetty häpeänaste ei ollut enää oikeudenmukaisessa suhteessa rikkomukseen. Vielä 1800-luvun alun Keuruulla jalkapuu oli niin kovassa käytössä, että vuonna 1827 tarvittiin uutta jalkapuuta. Viimeisen kerran se oli käytössä 1850-luvulla, jolloin sen päälle ja ympärille kerääntyi niin paljon väkeä istumaan, ettei voinut nähdä, kenen jalka todella oli jalkapuussa. Tämä viestii siitä, ettei kirkkoväki enää kovin kaihdellut ja paheksunut jalkapuuhun istutettuja. Myös keppirangaistukseen liittyi häpeää ja yhteiskunnallisen kunnian menetystä. Aikalaisen mukaan kepillä rangaistua pidettiin kanssakäymisessä alempana, niin ettei tämä enää kelvannut kummiksi eikä puhemieheksi. Julkisiin häpeä- ja ruumiinrangaistuksiin verrattuna vankeus- ja sakkorangaistus olivat rangaistulle henkisesti, ts. yhteisön silmissä miedompia rangaistusmuotoja. 1800-luvun alkupuolella julkisten rangaistusten yksilölle aiheuttama häpeä todella tuntui. Rangaistuskäytäntö olikin esivallan tietoisesti harjoittamaa, tehokasta kansalaisyksilökasvatusta.⁴⁶

Kun keuruulainen rahvas sai tuntea kärjäkännin seuraukset korotettuina sakkoina, julkisena häpeänä ja yhteisöllisen luottamuksen riistona, joutui lautamies, herastuomari Abraham Saxberg toisenlaiseen kohteluun kärytessään kärjäjuopumuksesta talvella 1831. Herastuomari kielsi nimismiehen syytteen, mutta kaksi hänen virkaveljeään todistivat yhtäpitävästi Abraham Saxbergin esiintyneen kärjäillä päihtyneessä tilassa.

⁴⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1842, §14. II Ca 41.

⁴⁶ Wirilander 1974, 76-77; Heikkinen 1997, 150; Warén (1890)1990, 110-111; Rainio 1957, 160.

Kaksi todistajainlausuntoa osoittivat Saxbergin laillisesti syyllistyneen juopumusrikokseen, mutta oikeus katsoi kuitenkin kohtuulliseksi vapauttaa tämän liki 50 vuotta oikeutta lautamiehenä palvelleen kaikesta vastuusta ”ottaen huomioon Saxbergin pitkän virka-ajan ja sen aikana osoittaman uutteruuden ja muun hyvän käytöksen”.⁴⁷ Vastaavaa päätöstä ei tavata kärjäpöytäkirjoissa missään muussa tapauksessa. Virkavuodet olivat yksilön arvioinnin mittari. Virkamies, joka oli vuosia moitteettomasti ja hyvin hoitanut tehtävänsä, ei voinut olla muuta kuin kyvykäs - tapahtuipa mitä hyvänsä.⁴⁸ Viisi vuosikymmentä käräjiä istuneelle miehelle ei kärjätilanne voinut olla uusi ja jännittävä kokemus, johon olisi viinasta tarvittu rohkaisua. Aabraham Saxbergin tapaus vahvistaa sitä tulkintaa, että viina kuului kärjäkulttuuriin. Rahvaan ja toimenhaltijan käyttäytymiskoodeissa käräjillä ei ollut eroa.

Tämä armahtavan erikoiskohtelun saanut lautamies oli rahvaan joukosta valittu oikeudenpalvelija. Lautamiehen tehtävänä oli antaa käräjillä tuomarille näkemyksensä seudun oloista ja syytetyn tai todistajan asemasta yhteiskunnassa. Toisaalta hän oli kontaktissa rahvaaseen viedessään kärjähaasteita, etsiessään todistajia ja yrittäessään sovittaa kärjäjuttuja epävirallisesti ennen kärjäkäsitelyä. Lautamieheksi valinta edellytti ja tehtävässä toimiminen hankki asianomaiselle ympäristön arvontoa ja kunnioitusta. Lautamiehen asemasta yhteisössä kertoo se, että rangaistuksen juopumuksesta kärjäpaikalla ainakin olisi pitänyt olla lautamiehen kohdalla kaksinkertainen tavalliseen rahvaanmieheen verrattuna. Nuorena lautamieheksi valitun ”ura” oli kovassa nousussa, ja lautamiehenä toimittiin yleensä niin kauan kuin voimat vain sallivat. Pitkäaikaisen ja ansiokkaan lautamiestoiminnan ansiosta toimenhaltijalle myönnettiin herastuomarin arvonimi. Rahvaanmiehen asettuminen toimenhaltijaksi ei aina sujunut sopeutumisvaikeuksitta. Joskus lautamieskin saattoi pelosta taipua rikollisen uhkailuun ja kieltoon olla kertomatta tietojaan oikeudelle.⁴⁹

Juopumuksen tapaan myös viinan myynti kärjäpaikalla oli rangaistava teko. Viinan myyntiin liittyvät todistajainlausunnot vahvistavat, että todistajat eivät pelänneet kiinnijäämistä viinan hallussapidosta kärjäpaikalla ja että viinapullon kanssa kulkeminen oli ilmeisen tavallista. Viinan riittäminen myymiseen asti taas edellytti arvatenkin

⁴⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 1/1831, §188. II Ca 33.

⁴⁸ Wirilander 1974, 106.

⁴⁹ Heikkinen 1988, 27, 31; Heikkinen 1997, 178, 181; Ylikangas 1974, 50-51, 157; Sillanpää 1969, 285-287, 294.

suuremman viinalastin hallussapitoa. Väkijuomien jakelusta julkisella paikalla, virantoimituksen yhteydessä ja suuren ihmisjoukon ollessa koolla pelättiin seuraavan yleistä juopottelua ja levottomuutta.⁵⁰

Myös kärjäatalon ympäristö oli kärjääikaan vaarallista aluetta niin juopuneelle rahvaalle kuin eliitillekin. Keuruun syyskäräjillä 1835 vanginkuljettaja, talollinen Iisakki Hagelberg ilmiantoi nimismies Knut Mauritz Ullnerille Virtain entisen apulaisnimismiehen Fredrik Constantin Långhjelmin juopumuksen pyhäpäivänä Hankaniemen talossa Ähtärin kappelissa. Lautamies, suntio Adam Cederlund todisti yöpyneensä Hankaniemessä, lähellä kärjäpaikkaa sijaitsevassa talossa talvikäräjien aikana ja nähneensä Långhjelmin hoipertelevasta kulkemisesta tämän olevan juovuksissa. Lautamies Kömilläkin oli ollut yökortteeri käräjien aikana Hankaniemen talossa ja hän oli juopumuksen lisäksi nähnyt Långhjelmin käyttävän paljon paloviinaa. Syytetty entinen apulaisnimismies kiisti lautamiesten todistajainlausunnot eli asetti nämä oikeudenpalvelijat sanomisissaan kyseenalaisiksi. Eliitin keskinäiset sympatiat eivät vaikuttaneet vahvoilta. Oikeus piti entisen apulaisnimismiehen juopumusta toteennäytettynä ja määräsi tälle kolmen ruplan tavanomaisen juopumussakon. Kärjääika ja kärjäatalon läheisyys ei näkynyt oikeuden päätöksessä eikä sakkorangaistuksen määrässä.⁵¹

Käräjien aikaan humalahakuista käyttäytymistä harrastivat myös kirkon virkamiehet. Talollinen Eerik Pusaniemi ilmiantoi Virtain lukkarin Carl Herman Hagelbergin juopumuksen kärjämatkalla maantiellä. Syytetty kiisti olleensa maantiellä vähimmässäkään määrin päihtynyt. Todistajina kuullut rahvaanmiehet kertoivat, että matkatessaan lukkarin seurassa tuolloin pidetyille käräjille tämä oli ollut aivan selvä. Toinen lisäsi vielä, että myös matkalla käräjiltä pois lukkari oli silloinkin ollut selvin päin. Käräjillä olisi ollut hyvin mahdollista nauttia viinaksia. Pusaniemen ilmiannolle ei löytynyt todistajilta vahvistusta ja lukkarin juopumussyte raukesi. Tässä tapauksessa yhdessä kärjämatkaa taittaneet rahvaanmiehet ja lukkari puhalsivat yhteen hiileen.⁵² Vaikuttaa siltä, että talollinen Pusaniemen lukkari Hagelbergista tekemä ilmianto oli keino selvittää hänelle itselleen kohdistetusta, oikeuden käsiteltävänä olevasta juopumussyytteestä. Pusaniemi oli nimittäin itse ollut edellisillä käräjillä syytettynä juopumuksesta Virtain

⁵⁰ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 9/1830, §56. II Ca 33.

⁵¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 9/1835, §128. II Ca 36.

⁵² JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1836, §33. II Ca 37.

makasiinilla ja nyt syyttämänsä Hagelbergin todistuksen kohteena. Itsekin syytettynä oleva henkilö ei enää kelvannut oikuden eteen todistajaksi.⁵³

Juopumus oli joskus esteenä koko käräjäpaikalle pääsyyn. Suntio Adam Cederlund oli välikäräjien aikaan keväällä 1841 mennyt Multian kappalaisen Carl Matias Kranckin luokse hakemaan kappalaista käräjille vastaamaan talollisen ilmiantamasta juopumuksesta. Nytkin hieman juovuksissa ollut kappalainen ei ollut suostunut käräjämatkaan, vaan hän oli pistänyt suntion yrityksille hanttiin ja haukkunut kirkonpalvelijaa.⁵⁴

Juopumussyytteitä ajoi oikeudessa poikkeuksetta nimismies virkansa puolesta. Venäjän vallan aikana nimismies oli aiempaa korostetummin yhteisönsä kontrolloija ja järjestyksenpitäjä, ts. hallitsijan käden paikallistasolle ulottuvat sormenpää. Pieni Suomikin haluttiin pitää erossa Ranskan vallankumouksen herättämien vaatimusten toteutumisesta ja kaikesta epäjärjestyksestä. Julkisen mielipiteen synty oli estettävä, minkä johdosta väenkokoukset nähtiin erityisen otollisina ja vaarallisina mahdollisuuksina kaiken huonon esimerkin näyttämiseen ja leviämiseen. Käytännössä nimismiehen tuli torjua kaikenlaista epäjärjestyä kiertelemällä pitäjänsä kylissä valvomassa kyläläisten elämää ja käytöstä. Kussakin kylässä oli käytävä joka neljäs, kuudes tai kahdeksas viikko maaherran antamien ohjeiden mukaan. Tällöin oli kiinnitettävä huomiota juoppouteen ja muuhun pahaan menoon, estettävä luvattomat kokoukset sekä luonnollisesti ilmiannettava laittomuuksiin syyllystyneet henkilöt. Kruunun ohjeiden mukaan nimismieheksi tuli nimittää vain sellaisia henkilöitä, jotka olivat taitavia, elämäntavoiltaan rehellisiä ja moitteettomia sekä oikeudenmukaisuudellaan rahvaan parasta edistäviä. Kontrollonin lisäksi nimismiestä työllistivät vankeinhoito sekä paikalla kärsittävien rangaistusten toimeenpano. Kaiken muun lisäksi nimismies kirjoitteli mainetodistuksia yhteisönsä jäsenistä muille kruununpalvelijoille sekä laati kuulutuksia ja selvityksiä. Viranhoito vaati näin välttämättömästi paitsi hyvän luku- ja kirjoitustaidon myös ruotsinkielen osaamista. Vaatimusten vastapainoksi nimismiehet sijoitettiin viralliseen arvojärjestykseen ja heille alettiin myöntää mm. eläke-etuisuuksia.

⁵³ JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1836, §41. II Ca 37.

⁵⁴ JyMa: Keuruun käräjäkunnan välikäräjien ptk, 3/1841, §1. II Cg 3.

Nimismiehiä oli tavallisesti yksi hallintopitäjää kohden, mutta heidän apunaan saattoi toimia erityisiä apulaisnimismiehiä. Pohjanmaan pahimmille puukkojunkkarialueille nimismiestä valittaessa kiinnitettiin huomiota aseoulutukseen, fyysisiin ominaisuuksiin ja luonteeseen. Pohjanmaalla nimismiehet eivät olleet pelkkiä lakikirjoja kanniskeleviä oikeudenpalvelijoita, vaan heidän tehtävänään oli panna kova kova vastaan tällä ensimmäisellä valtiovallan ja väkivallan kohtaamisen tasolla. Kuitenkin juopottelu ja väärinkäytökset olivat nimismiestenkin keskuudessa tavallisia, ja varsinkin tällöin nimismiehet saivat kansan silmissä ensimmäisenä päälleen häpeän ja halveksunnan oikeuslaitoksen tehottomuudesta. Nimismiesten oikeudellisesti turvaton asema ja heikko palkkaus ovat esitettyjä selityksiä sille, että virkoihin kaipailtiin sivistyneempiä henkilöitä.⁵⁵

Ensimmäisestä Keuruun nimismiehestä Anders Johan Kingelinistä (1820-1834) todettiin rovastintarkastuksessa vuonna 1825, että tämä oli säädyllinen, järjestyksen mies. Kingelinin säädynmukaisesta elämäntavasta on osoituksena se, että hänen isänsä oli Keuruun kappalainen ja hänen vaimonsa oli aatelista syntyperää. Lisäksi Kingelinien asumassa Viikin talossa puhuttiin vieraiden kanssa ruotsia ja sisustettiin vierashuone Turusta asti hankitulla rokokookalustolla. Kingelinin jälkeen Keuruun nimismiehenä toimi vuoden verran Anders Gustaf Högdahl. Hänen seuraajansa Petter Gustaf Bergman muutti Keuruulle vuonna 1835 ja asettui asumaan Kingeliniltä ostamalleen Viikin tilalle. Bergmanin kerrotaan olleen suurikokoinen ja karski, mutta kansanomainen mies. Keuruun nimismiehenä Bergman vaikutti vuoteen 1854 saakka.⁵⁶

⁵⁵ Tiihonen & Ylikangas 1992, 172; Ylikangas 1974, 28-33; Ylikangas 1976, 222-225, 227; Ylikangas 1984, 279-280; Ylikangas 1996, 177-178, 185-186, 192, 196-197, 210, 217, 223, 225.

2.2. Sairauskohtauksia Herran huoneessa

Keuruulla vuonna 1811 annetussa määräyksessä kirkonmenojen järjestyksen parantamiseksi puututtiin siihen, kuinka kauhistuttavaa ja syntistä oli tulla juopuneena Herran huoneeseen. Järjestyksen parantamiseksi päätettiin, että lukkarin tuli sulkea kirkon ulko-ovi jumalanpalveluksen ajaksi. Kuudennusmiesten taas tuli edesvastuun uhalla valvoa, ettei rahvas oleskellut ilman laillista syytä ulkona, vaan jokaisen täytyi odottaa kirkossa jumalanpalveluksen loppumista.⁵⁷

Keuruun rovastintarkastuksessa vuonna 1825 pastori Tallqvist ja lukkari Saxberg ilmoittivat suuren osan paikkakunnan miehistä näyttävästi humalassa niin kirkossa, sen ympäristössä kuin pappilassakin. Nimismies Kingelin taas vähätteli juoppouden erityismäärää. Pastorin mielestä nimismies ei tuntenut talonpoikien tapoja siitä syystä, että nämä karttoivat esiintymistä humalassa tämän läsnäollessa. Toisaalta Suometar-lehdessä kirjoitettiin Keuruulta, että juopuneita ei nähty siellä, missä vain papit olivat paikalla. Vuoden 1844 rovastintarkastuksessa todettiin edelleen väkijuomia käytettävän Keuruulla kohtuuttomasti. Tilanne todettiin toivottomaksi, kun kirkon kuudennusmiehet itsekin harjoittivat salakapakointia. Edellisistä päätellen usko auktoriteetin vaikutukseen nähtiin suurena. Vielä 1850-luvulla lehdistössä valitettiin, miten Keuruulla haaskattiin jyvät viinanpolttoon, ja sitten viinapäässä kiruttiin ja paruttiin kirkolla jumalanpalvelusten aikana. Alkoholi, rikollisuus ja esivallan kunnioittamattomuus liitettiin kiinteästi yhteen. Alkoholin vahingollisista seurauksista riimiteltiin:

*Kun tulevat he humalaan,
he herroja ei kumarra,
vaan puukko heill' on kädessä,
ollessaan pannun ääressä...*⁵⁸

Rahvas tapasi kirkossa pitäjän muilla kulmilla asuvaa väkeä. Kirkko oli määrännyt, että jokaisen oli käytävä jumalanpalveluksessa vähintään muutaman kerran vuodessa opetusta saamassa. Kirkolle saavuttiin siis sekä sielua ylentämään että seurustelemaan. Kirkkomatka oli arkipäiväisen elämänmenon keskeytys. Kirkon yhteenkokoavasta

⁵⁶ Sillanpää 1969, 244-246.

⁵⁷ Sillanpää 1969, 387; Warén (1890)1990, 108-109.

luonteesta kertoo sekin, että tautiepidemioiden raivotessa kirkko oli mitä vaarallisin paikka. Heterogeenisen joukon ollessa koolla penkkijärjestys osoitti kunkin kirkossakävijän yhteisöllisen aseman, joten kirkko olikin selkeä säätyerotusta korostava näyttämö. Penkkijärjestyksen mukaan miehet istuivat oikealla puolella, naiset vasemmalla, säätyläisten takana istuivat suntio ja kuudennusmiehet, sitten talolliset ja alimpana torpparit ja palkollisväki. Säätyerotuksen ruokkimia riitoja kirkkopenkkien istumasijoista käytiin eri puolilla maata pitkälle 1800-lukua, joten yhteisöllisen arvojärjestyksen säilyminen kirkko-näyttämöllä oli tärkeää.

Viina oli vakituinen kirkkoeväs. Kirkon seutua ja väkijuomia pidettiin vaarallisena yhdistelmänä. Kun kirkolle saavuttiin perille useinkin jo hyvissä ajoin aattopäivänä, oli kirkolta löydettävä yösija. Yösija löytyi pitäjäntuvalta, käräjätalosta tai pappilan pirtistä, joita pitäjäläiset ylläpitivät sillä ehdolla, että vakituiset asukkaat antoivat niissä kirkkoväelle lämpimän makuupaikan. Kestikievarikin tarjosi majapaikan, mutta siellä oli ehtoolliselle aikoville tarjolla pahennusta aiheuttavia kiusauksia. Kirkkoväen käytös osoitti, ettei pelkkä jumalanpalvelus riittänyt arkielämän vastapainoksi. Hartolasta kerrottiin vuonna 1780, että suurina juhlapäivinä kolmasosa kirkkoon aikoneista sanankuulijoista oli kapakoissa niin juovuksissa, että nämä muistuttivat järjettömiä luontokappaleita. Juopunut nähtiin vajonneen käytökseltään eläimen tasolle. Kuten edellisistä keuruulaisista valituksista huomasi 1800-luvunkin puolella valitettiin, että kirkon luona kokoontuvalle kansalle viina kävi kaupaksi. Vasta herännäisyys ja talonpojista itsestään lähtenyt valistusharrastus tekivät vanhoista juomatavoista lopun. Esimerkiksi Lammin kirkolla ihmeteltiin jo vuonna 1841, että kun ennen ryypättiin, telmittiin ja tapeltiin juhlapäivän kunniaksi, niin nyt ei löytynyt yhtäkään yksilöä nenällään eikä korviin kantautunut yhtäkään ärjäisyä.⁵⁹

Vaikka viina ja kirkonseutu liittyivät ihmisten mielissä vahvasti yhteen, niin aivan yhtä ”kosteiksi” paikoiksi osoittautuvat kaikki muutkin väenkokoukset ja yksityisetkin tilat silminnäköiden vain sattuesssa paikalle. Kiinnittämällä pahe sosiaaliin ja paikallisiin yhteyksiin pyrittiin ennen kaikkea oman itsen suojeluun. Pesäkkeistetty pahe oli

⁵⁸ Sillanpää 1969, 188-192.

⁵⁹ Suolahti 1912, 23, 27-28, 32, 97-99, 168; A History of Private Life III 1989, 414; Wirilander 1974, 84; Viikuna 1996, 50; Heikkinen 1997, 20, 133, 135; Heikkinen 1988, 125; Mäntylä 1969, 93; Ylikangas 1976, 185; Historian aitta V 1934, 125.

hallittavissa ja vältettävissä.⁶⁰ Esimerkiksi papit kyllä valittivat rahvaan kirkkojuopumuksesta, mutta ryypiskelivät itse muissa tilanteissa aivan samalla tavalla.

Lain mukaan kirkkopaikkana, julkisena tilana pidettiin kirkon lisäksi myös kirkkotietä ja kirkkomaata. Kirkkomaakäsite tulkittiin kattamaan kirkonmäen ja kirkonrannan. Vilkun (1995) mukaan näitä pidettiin yhtenäisenä julkisena kokonaisuutena, johon sujuvasti liittyivät kirkon hallinnolliseen valtaan kuuluneet muut rakennukset, pappila, lukkarin asunto ja pitäjätupa. Pitäjätupa oli julkinen tila yhteisön yhteisiä kokouksia pidettäessä ja kirkonmenojen aikaan, mutta muulloin se oli yksityisasumus. Hauska huomio on, että pappi piti toisaalta kirkkoa yksityistilanaan ja saattoi näin ryhtyä sakastin puolella ryypiskelemään. Tällöin seurakunta vaati myös papilta julkiseen tilaan sopivaa käyttäytymistä. Toisinaan rahvas tarkoituksellisesti halusi näyttää oman juopumuksensa julkisessa tilassa protestina esivallalle ja vahvuuden osoituksena yhteisölle. Edellä esitetty riimitys, kuinka rahvas viinapannun ääressä ja väkijuomien vaikutuksen alaisena ei kumartanut herraa vaan tarttui puukkoon, vahvistaa tätä tulkintaa.⁶¹

Keuruulla kirkkokännistä epäilty vetosi joko ruumiin tai mielen sairauteen selityksenä yhteisön kummeksumalle ja paheksumalle käyttäytymiselleen. Talvikäräjillä 1833 nimismies Mauritz Nordqvist ilmoitti, että seurakunnan pastori oli ilmiantanut hänelle renki Juhani Taavetinpoika Munterin juopumuksen pitäjän kirkossa sunnuntaina jumalanpalveluksen aikana. Juhani Taavetinpoika kiisti syytteen. Todistajana esiintynyt talollisenpoika kertoi nähneensä rengin ennen kirkonmenoja pappilassa kirkon lähellä, mutta rengin juopumusta talollisenpoika ei ollut pystynyt huomaamaan. Sen sijaan muutamia tunteja myöhemmin, jumalanpalveluksen aikana sisällä kirkossa todistaja oli huomannut, että renki nukkui penkillään pääpainuksissa. Talollisenpojan mielestä renki oli kuorsannut niin äänekkäästi, että meteli oli kuulunut useiden penkkirivien päähän. Vaikka syytetyn vierustoverina istunut toinen renki oli useita kertoja tönnönyt nukkuvaa hereille, oli tämä vain jatkanut uniaan. Tästä kelvottomasta käytöksestä talollisenpoika oli arvellut Juhani Taavetinpojan olevan juopunut, mutta hän ei mennyt sitä kuitenkaan oikeuden edessä vannomaan. Todistaja ei ollut myöskään kuullut, miten renki oli selittänyt kuulunutta meteliä jumalanpalveluksen jälkeen siitä kysymään tulleelle suntuille. Toisena todistajana kuultiin torpparia, joka antoi yhtäpitävän lausunnon. Rahvaanmiehet

⁶⁰ Apo 1995, 194-195.

⁶¹ Vilkuna 1995, 213-215, 220-223.

varoivat vannomasta rengin outoa nukahtamista humalatilasta johtuvaksi, vaikka he siihen suuntaan vihjasivatkin.

Syytetty yritti karistaa juopumusepäilyjä vakuuttamalla, että hän oli ollut kyseisessä tilanteessa sairas. Vaikka kaksi todistajainlausuntoa oli jo annettu, halusi nimismies käräjien kuultavaksi myös syytettyä kuulustelleen suntion ja syytetyn vieressä istuneen rengin.⁶²

Rengin kirkkojuopumuksen ja metelöinnin käsittely jatkui syyskäräjillä 1833. Suntio Adam Cederlund kertoi, että hän ei ollut kuullut syytetyn kuorsaavan tai metelöivän jumalanpalveluksessa. Sen sijaan, kun hän oli vienyt kuulutuksia saarnastuoliin ja palannut takaisin lukkarinpenkkiin, hän oli nähnyt Juhani Taavetinpojan huojuvan penkissään edestakaisin. Tämä oli suntion mukaan herättänyt sekä yleistä huomiota että pahennusta. Kirkonmenojen päätyttyä lukkari Matias Saxberg oli pyytänyt Juhani Taavetinpojan sakastiin, jossa suntio oli nähnyt syytetyn olevan jollakin tavoin epäselvä. Cederlund ei kuitenkaan osannut sanoa, oliko syytetty ollut tuolloin juovuksissa. Sakastissa Juhani Taavetinpoika oli pyydellyt anteeksi sairauttaan, muttei suntio ollut pystynyt huomaamaan, pitikö tämä paikkaansa. Suntio ja lukkari nousevat kirkonmenojen järjestyksen kontrolloijina esiin. Suntio oli kuitenkin varovainen rengistä käräjille antamassaan lausunnossa. Sakasti vaikuttaa käräjäjutun valossa tilalta, jossa kirkonpalvelijat saattoivat joukolla kuulustella kirkonmenojen häiriökäyttäytyjää.

Renki Kustaa Petterinpoika todisti tavanneensa renki Juhani Taavetinpojan pappilassa sunnuntai-aamuna, jolloin syytetty oli vaikuttanut todistajan mielestä selvältä. Ennen matkaa pappilasta kirkkoon Juhani Taavetinpoika oli ottanut pienestä viinapullostaan mitättömän pienen huikan ja tarjonnut samanlaisen huikan myös Kustaa Petterinpojalle, minkä kertominen osana todistajainlausuntoa viestii alkoholin kuulumisesta tavanomaisiin kirkkoeväisiin. Jumalanpalveluksen alussa Juhani Taavetinpoika oli käyttäytynyt kunnolla ja osallistunut jopa yhteiseen veisuuseen, mutta myöhemmin tämä oli kallistunut eteenpäin roikottaen päätään ja nojaten käsivarsiaan edessään olevaan penkkiin. Tässä asennossa syytetty oli nukahtanut ja kuorsannut kuuluvasti muutamia kertoja. Kun Juhani Taavetinpoika oli saarnan loppupuolella herännyt, oli hän alkanut todistajan mukaan huojumaan penkissään edestakaisin sairauttaan valitellen. Kustaa Petterinpoika ei ollut

kuitenkaan voinut havaita merkkejä syytetyn sairaudesta. Hänen mielestään sairaus ei vaikuttanut kovin uskottavalta oudon käyttäytymisen selittäjältä, koska syytetty oli vasta hetkeä aikaisemmin nukkunut sikeässä unessa. Kun Juhani Taavetinpoika oli lähtenyt kirkosta, ei vierustoveriaan tarkkaillut todistaja ollut pystynyt vakuuttumaan myöskään tämän humalatilasta. Rengin todistajanlausunto ei vienyt tapauksen käsittelyä eteenpäin juopumustuomion suuntaan, mutta vahvisti sen sijaan syytetyn häirinneen kuorsaamisellaan seurakuntaa.

Juhani Taavetinpoika kiisti olleensa jumalanpalveluksen aikana juovuksissa, eikä käräjienkään mukaan asiasta oltu saatu täyttä näyttöä. Sen sijaan todistajainlausunnot riittivät Juhani Taavetinpojan tuomitsemiseen yleistä pahennusta aiheuttaneesta metelöinnistä ja muuten holtittomasta käytöksestä jumalanpalveluksen aikana 12 ruplan sakkoon sekä erikseen sapattirikoksesta reilun neljän ruplan sakkoon. Kaiken lisäksi rengin oli kärsittävä julkinen jalkapuurangaistus Keuruun kirkossa.⁶³ Metelöinti ja holtiton käytös kävi rengille itse asiassa puolta kalliimmaksi kuin mahdollinen rangaistus kirkkojuopumuksesta, johon ei vielä olisi sisältynyt jalkapuuhun istuttamista. Jalkapuurangaistus oli selvästi merkinä tilanteen erityisestä yhteisöllisestä vakavuudesta oikeuden silmissä.

Rengin käytöstä jumalanpalveluksessa tarkkaillut ja todistajana mainittu suntio oli kirkon vahtimestari, jonka tehtäviin kuului järjestyksen valvominen jumalanpalveluksissa ns. unilukkarina, kolehdin kantaminen, kirkon ovien avaaminen ja sulkeminen sekä kirkon ja sen ympäristön puhtaanapito. Suntio saattoi myös laatia ja viedä papille jumalanpalveluksessa kuulutuksia, avustaa pappia kirjoitustehtävissä ja kantaa kinkereillä kirkollisia maksuja. Näistä tehtävistä oli lyhyt matka erilaisiin kirkollisiin ja yhteisöllisiin luottamustoimiin.⁶⁴ Mainittu keuruulainen Adam Cederlund toimi suntiona neljännesvuosisadan ajan vuosina 1837-1861. Pitkän palvelusajan lisäksi luottamusta viestii sekin, että suntio säilytti kirkon käteisvarat kotonaan ja hoiti itsenäisesti seurakunnan taloutta. Vaikka Cederlund ei halunnut mennä säilyttämistään kirkon varoista takuuseen vuonna 1844, eivät luottavaiset seurakuntalaiset häneltä sitä edes vaatineet.⁶⁵

⁶² JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1833, §54 ja §250. II Ca 35.

⁶³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1833, §39. II Ca 35.

⁶⁴ Jalkanen 1976, 190, 282; Jokipii 1999, 560.

⁶⁵ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkonkokous 6/1832, §3. II Ca 3; Sillanpää 1969, 382, 384-385.

Kirkkojuopumukseen liittyi joskus myös sananmukaisesti fyysinen kontrolloijan ja rahvaan kohtaaminen. Juopunut rahvas osoitti näissä tilanteissa jopa ylimielisyyttä ja aggressiivisuutta. Talvikäräjillä 1835 suntio Cederlund todisti talollisenpoika Juhani Hokkasen yleistä pahennusta herättäneessä kirkkojuopumustapauksessa, että Hokkanen oli ollut mitä suurimmassa määrin päihtynyt sekä metelöinyt ja herättänyt pahennusta kirkkoherran messun aikana. Kun suntio oli tämän johdosta halunnut ohjata talollisenpojan ulos, oli tämä vastustellut ja kysellyt ”*haluttiinko häntä viedä ulos luonnollisille tarpeille?*”⁶⁶ Samaisen suntio Cederlundin todistajanlausunnon mukaan itsellismies Juhani Weisström oli ollut silminnähdyn juovuksissa jumalanpalveluksessa ja esiintymisellään herättänyt yleistä huomiota. Kun Weisström oli lopulta hoiperrellut kohti ovea, oli hän tönimällä yrittänyt estää muiden seurakuntalaisten ulospääsyä, kunnes suntio oli tullut ohjaamaan juopuneen ulos kirkosta.⁶⁷

Juopumuksen tarkempi havaintopaikka tuntui erityisen tärkeältä. Talollinen puolusti toista todistamalla, ettei hän ollut kirkossa huomannut syytetyn humalatilaa, vaan vasta ulkona kirkonmäellä kansan poistuessa kirkosta pihamaalle.⁶⁸ Juopumuksesta väkijoukossa kirkonmäellä sai kirkkokänniin verrattavan kuuden ruplan sakon.⁶⁹ Tämän mukaan kirkon ulkokynnyksen ylittäminen ei ollut juopumuksen paljastumisen ja rangaistuksen kannalta lieventävä tekijä.

Väkijuomiin liittyvissä ilmiannoissa muistettiin korostaa tapahtumapaikkana kirkon läheisyyttä ja tapahtuma-aikana pyhäpäivää. Syyskäräjillä 1833 nimismies Knut Mauritz Ullner ilmiantoi talollisenpoika Antti Viinamäen viinan jakamisesta useille henkilöille vanhassa vankihuoneessa Virtain kirkonmäellä jumalanpalveluksen aikana. Viinämäki tunnusti ottaneensa vastaan isänsä puolesta puolitoista kannua paloviinaa lähellä kirkkoa sijaitsevassa Kankaanpään talossa. Tämän jälkeen häntä oli houkuteltu vankihuoneeseen myymään muutamia viinaryppyjä. Syytetyn isä Matti Viinämäki kertoi tilanneensa itselleen paloviinaa ja lähettäneensä poikansa Antin noutamaan sitä Kankaanpään talosta.

⁶⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1835, §34. II Ca 36.

⁶⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1849, §207. II Ca 45.

⁶⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1836, §42. II Ca 37.

⁶⁹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 4/1840, §44. II Ca 40.

Mutta koska Antti oli vähä-älyinen, oli hän viinan kotiin tuomisen sijasta antanut johdattaa itsensä viinan myyntiin. Tämän perusteella isä vetosi syytteen raukeamiseen.⁷⁰

Käsittely jatkui talvikäräjillä 1834. Kirkon kuudennusmies Gabriel Härkönen todisti: *”Antti Matinpoika on heikkomielinen ja vailla ymmärrystä siinä määrin, ettei hän itse pysty päättämään tai tekemään edes yksinkertaisimpia ja helpoimpia asioita, minkä vuoksi hän harvoin itse ryhtyy johonkin vaan on riippuvainen kaikissa toimissaan toisten ohjauksesta ja vaikutuksesta”*.⁷¹ Oikeus vakuuttui syytetyn heikkomielisyydestä, eikä siksi voinut antaa tuomiota viinan myynnistä. Myöskään isä Matti Viinamäki ei saanut rangaistusta, koska viinanmyynti oli tapahtunut tämän tietämättä ja tämän kodin ulkopuolella. Patriarkaalin isänvastuu ei ulottunut kotoa kylälle. Antti Viinamäen isää muistutettiin kuitenkin, ettei vastaisuudessa pojalle tullut antaa tilaisuutta seurustella viinan kanssa ja ajautua rikkomaan lakia.⁷²

Mielenterveyden ongelmiin vedottiin myös juopumuksesta syytettäessä yllättävän mielellään. Syytetty talollinen saattoi myöntää juopumuksensa, mutta samalla itse vakuuttaa julkisesti oikeuden jäsenille olevansa ajoittain mieleltään häiriintynyt ja saaneensa juuri kyseisessä tilanteessa heikkopäisyyskohtauksen. Papintodistuksenkin mukaan syytetty oli mieleltään sairaana ja rauhattomana saapunut pastorin luokse pyytämään opetusta ja uskonnollista keskustelua. Pappi totesi miehen kyllä olevan rehellinen, mutta useita kertoja tuomittu väkijuomien tolkkuttomasta käytöstä. Syytetyn omasta vakuuttelusta voi päätellä, että yhteisön silmissä oltiin mieluummin hulluja ja heikkopäisiä kuin juoppoja. Näin vältyttiin juopumustuomion mukanaan tuomilta rangaistuksilta, kun taas heikkopäistä ei voitu laittaa oikeudellisesti ja taloudellisesti vastuuseen. Oikeus ei aina vakuuttunut heikkopäisysselityksistä eikä piirilääkäriltäkään saatu lausuntoa syytetyn mielentilasta. Kun todistajiakin löytyi, oli syytetyn itsekin tunnustettava. Hyvästä yrityksestä huolimatta syytetty tuomittiin neljännen kerran juopumuksesta puolen vuoden yleiseen työpalveluun kruunun linnoituksessa. Henkilön ”heikkopäisyys” oli paikkakunnalla ilmeisen tuttua.⁷³

⁷⁰ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1833, §23 ja §289. II Ca 35.

⁷¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1834, §27. II Ca 36.

⁷² JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1834, §27. II Ca 36.

⁷³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1837, §166. II Ca 38.

Äskeisissä tapauksissa pappi ja kuudennusmies antoivat syytetyistä lausuntoja kärjäkäsitelyä varten. Kuudennusmiesten tehtävänä oli valvoa omissa piireissään, papiston paikallisena apuna seurakuntalaisten elämää ja raportoida siitä. Näin papisto pystyi tehokkaasti valvomaan elämää kaukaisemmissakin kylissä. Kun kuudennusmiehet valittiin kirkonkokouksessa yleensä isompien talojen isäntien joukosta ja kun monet heistä toimivat samalla kihlakunnanoikeuden lautamiehinä, olivat he paikkakuntansa merkkihenkilöitä. Nimitän heitä virkamiesten kanssa yhteisesti paikalliseksi eliitiksi. Kuudennusmiehiä kunnioitettiin, mutta oletettavasti myös vihattiin, koska heillä oli valta puuttua muiden yhteisön jäsenten intiimeimpiinkin asioihin.⁷⁴

Juopumussyytöksen edessä sairauten vetosi rahvaanmiesten tapaan myös Multian kappalainen Karl Matias Kranck. Kappalaisen ilmiantaja oli talollinen Aabraham Puntari ja juopumussyytöstä käsiteltiin välikäräjillä keväällä 1841. Kappalainen selvitti käräjille, että kaatumatauti oli jo useiden vuosien ajan vaivannut häntä. Edellisvuoden joulukuussa kahtena peräkkäisenä sunnuntaina tauti oli iskenyt niin pahasti, että hän oli joutunut keskeyttämään jumalanpalveluksen pitämisen Multian kirkossa. Samoin oli ollut asia laita joulupäivänä, kun vaikea kohtaus oli pakottanut hänet saarnan jälkeen lähtemään kirkosta.

Nimismies Petter Gustaf Bergman kertoi, että hän ei kuuden vuoden palvelusaikana ollut koskaan kuullut puhuttavan kappalaisen kaatumataudista. Bergman arvelikin, että Kranckin tiedonanto omasta sairaudestaan oli tilanteeseen sepitetty valhe. Lautamies Seppälä kertoi, että kappalainen oli jouluaamun saarnassaan puhunut kaikkea yhteensopimatonta. Tämä oli ollut lautamiehelle merkki siitä, ettei kappalaisella ollut kaikki kunnossa. Seppälä ei mennyt kuitenkaan vannomaan, oliko Kranck ollut juovuksissa. Lautamiehen mukaan hänen havainnoistaan teki epäluotettavia hänen ja kappalaisen välinen pitkä etäisyys kirkossa. Lautamiehen mielestä kappalainen oli kuitenkin vaikuttanut siltä, miltä pitkän ryyppäämisen jälkeen vaikutetaan. Tai kuten hän suomeksi ilmaisi ”pahassa kohmelossa”. Lautamieskään ei ollut koskaan kuullut puhuttavan kappalaisen kaatumataudista tai muusta sairaudesta. Todistajana jatkoi Multian entinen apulaislukkari Mooses Kustaanpoika. Hänen mielestä jouluaamun jumalanpalvelus oli jouduttu lopettamaan sen vuoksi, ettei Kranck ollut selvin päin. Myös

⁷⁴ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkonkokous 12/1833, §1. II Ca 3; Sillanpää 1969, 250-52, 379, 381; Jokipii 1999, 556-58; Heikkinen 1997, 133.

kahtena muuna joulukuisena sunnuntaina Kranck oli ollut jumalanpalvelusta pitäessään väkijuomien vaikutuksen alainen. Tämän oli voinut huomata kappalaisen puheesta ja siitä, että kappalainen oli unohtanut lukea evankeliumin. Kappalaisen mielestä edelliset todistajat eivät puhuneet totta. Syytetyn kappalaisen ja todistajina esiintyneiden paikallisen eliitinedustajien kesken vaihdettiin siis syytöksiä valehtelemisestä, mikä olisi saattanut johtaa edelleen kunnianloukkaussyytteisiin.

Seuraavaksi todisti talollisenpoika. Hän kertoi menneensä jossakin asiassa kyseisenä jouluaamuna sakastiin, jonne myös kappalainen oli tullut huonovointisuuttaan valitellen. Huonovointisuutensa vuoksi kappalainen oli pian poistunut paikalta. Talollisenpoika oli viestinyt asiasta lukkari Judénille, joka oli lopettanut jumalanpalveluksen rukoukseen ja virsilauluun. Kappalaisen ulkonäöstä talollisenpoika oli päätellyt kappalaisen olleen aiemmin juovuksissa, mutta juopumusta jumalanpalveluksen aikana hän ei pystynyt vannomaan. Talollisenpojan pistäytyminen sakastin puolella jumalanpalveluksen aikana ja suorastaan vastuunkanto kirkonmenojen jonkinlaisesta jatkumisesta tuntuu oudolta, sillä häntä ei mainita missään seurakunnan toimessa.

Mainittu Multian lukkari Judén todisti seuraavana. Lukkari kertoi melkein päivittäin huomanneensa, että herra Kranck vietti melko huonoa elämää väkijuomiin kohdistuvan suunnattoman himonsa johdosta. Tästä suunnattomasta himosta oli seurannut myös jumalanpalvelusten laiminlyöntejä. Kirkon toisesta virkamiehestä annetut lausunnot olivat kiertelemättömiä. Jouluaamun tapahtumista lukkari antoi tarkan selvityksen. Kun kappalaista ei ollut jouluaamuna näkynyt kirkossa, oli lukkari lähtenyt pappilaan tarkastamaan tilannetta. Samalla lukkari antoi kuvan omasta huolehtivaisuudestaan kirkollisten tehtävien täyttämiseksi. Kun hän oli saapunut noin kuuden aikaan perille pappilaan, oli hän löytänyt kappalaisen sängystä makaamasta. Kranck oli ilmoittanut olevansa niin huonovointinen, ettei pystyisi suorittamaan jumalanpalvelusta. Vaimonsa kehotuksesta Kranck oli kuitenkin noussut vuoteesta ja alkanut pukeutua, jolloin Judén oli huomannut tämän olevan humalassa. Lukkari oli mennyt edeltä kirkkoon ja aloittanut jumalanpalveluksen virrenveisuulla, jonka aikana myös kappalainen oli saapunut paikalle. Veisuun jälkeen Kranck oli kiivennyt saarnastuoliin ja saarnannut lyhyesti. Saarnan loputtua ja veisattuaan muutamia säkeistöjä virsikirjasta lukkari oli mennyt sakastin

puolelle, jossa hän oli saanut kuulla kappalaisen lähteneen kirkosta.⁷⁵ Jumalanpalveluksen tapahtumat kertovat, että lukkari aloitti kirkonmenot seurakuntalaisten kanssa ja päätti ne ilman papin läsnäoloa.

Joulunajan elämästä pappilassa saatiin todistamaan pappilassa palvelleita henkilöitä. Multian pappilassa räätälinä jouluviikon työskennellyt Jeremias Hirvimäki kertoi, että kappalainen oli jouluviikon jokaisena päivänä ollut väkijuomien vaikutuksen alaisena. Pappilan piika oli kertonut Jeremiakselle jouluaamuna, ettei pappi ollut ryyppäämiseltään nukkunut lainkaan. Tämän johdosta räätäli oli mennyt kappalaisen kamariin ilmoittamaan kirkkoonlähdestä ja löytänyt kappalaisen sängystä päihtyneessä tilassa. Räätäli oli asettunut kappalaisen peräänkatsojaksi ja huolenpitäjäksi mennessään kamarin puolelle muistuttamaan lähestyvistä jumalanpalveluksesta. Pappilasta oli kokemuksia myös rengillä, joka oli joulukuisena sunnuntai-aamuna mennyt pappilaan pyytämään kastetta itsellisnaisen lapselle. Kappalainen Kranck oli ollut siinä määrin päissään, ettei kastetta oltu pystytty suorittamaan. Rengin oli täytynyt seuraavaksi mennä lukkarin luokse, joka oli toimittanut hätäkasteen erittäin sairaalle lapselle. Multian lukkari toimi siis aina tarvittaessa myös papin tehtävissä.

Seuraavaksi välikäräjillä kuultiin kappalaisen hankkimia todistajia. Talollinen kertoi yöpymisestään pappilassa, kappalaisen vieressä samassa sängyssä, jolloin hän oli pystynyt kuulemaan Kranckin valittavan sairauttaan. Sairaudesta vakuutuksena todistaja piti sitä, että yöllä kappalainen oli maannut hetken hänen mielestään pyörtyneen näköisenä. Pappilassa itsellisenä asunut nainen taas tiesi, että kappalaisella oli ollut yskä kolmannen adventin aikoihin. Yskä tai mikään muukaan tauti ei ollut kuitenkaan vienyt kappalaista vuoteen omaksi itsellisnaisen havaintojen mukaan. Itsellisenäinen ei osannut sanoa, kuinka paljon kappalainen oli viettänyt huonoa elämää tai juopotellut, sillä hän näki kappalaista niin harvoin. Kappalainen vastasi yllättävästi itsellisnaisen todistukseen. Hänen mielestään itsellisnaisen oli täytynyt erehtyä sanoessaan, ettei ollut nähnyt kappalaista päihtyneessä tilassa. Tällaista oli kappalaisen itsensä mukaan ollut usein havaittavissa. Kranck tahtoi korostaa olleensa usein juopuneena kotonaan ja itsellisnaisenkin nähtävillä, mutta kirkossa outo käyttäytyminen johtui kuitenkin kaatumataudista. Rahvaan astuminen kappalaisen kamariin ja jopa nukkuminen kirkonmiehen kanssa samassa sängyssä eivät anna kuvaa eri elämäntapojen ehdottomasta erotuksesta Multian pappilassa.

⁷⁵ JyMa: Keuruun käräjäkunnan välikäräjien ptk., 4/1841, §1. II Cg 3.

Yksityiskohtaisen ja pitkän kärjäkäsitteilyn jälkeen oikeus katsoi todistajinlausuntojen perusteella kappalaisen juopumuksen jumalanpalveluksissa ja lasta kastettaessa toteennäytetyksi. Karl Matias Kranck tuomittiin toisen kerran juopumuksesta yhdeksän ruplan sakkoon.⁷⁶

Papin tehtävänä oli ohjata ja valvoa seurakuntalaisten elämää saarnaamalla jumalanpalveluksissa, toimimalla pitäjän- ja kirkkokokouksen sekä kirkkoraadin puheenjohtajana ja puhuttelemalla yksityisiä henkilöitä kuudennusmiesten välittämien tietojen perusteella. Pappi kirjoitti myös mainetodistuksia seurakuntalaisistaan kärjäkäsitteilyjä varten. Näin ollen papin yhteisöä kontrolloiva tehtävä ei jäänyt kirkollisen elämän puitteisiin, vaan pappi toimi yhteistyössä myös maallisen esivallan kanssa.⁷⁷

Kuten edelläkin huomattiin lukkari oli papin tärkeä työtoveri, ja lukkarin virka oli seurakunnan toiminnan kannalta välttämätön. Lukkari valittiin vaalilla kirkkoherran taitavimmiksi havaitsemista ja ehdolle asettamista kandidaateista. Kirkkoherran oma kanta oli laskettava vaalissa puoleksi seurakuntalaisten äänistä, joten kirkkoherralla oli suuri vaikutusvalta lukkaria valittaessa. Lukkarinviran tärkeimmät tehtävät olivat kirkkolaulun johtaminen ja lasten opetus rippikoulua varten. Jumalanpalveluksessa lukkari vei kuulutuksia papille saarnastuoliin. Virallisten kuulutusten lisäksi oli seurakuntalaisten omia asioita koskevia kuulutuksia, joita lukkari laati heidän pyynnöstään ennen jumalanpalveluksen alkua. Lukkari auttoi pappia myös ripille ja ehtoolliselle ilmoittautuneiden kirjaamisessa. Lisäksi toimenkuvaan kuuluivat kirkollisten maksujen kerääminen, yksinkertaisimmat haavurin operaatiot ja rokottaminen. Kirjoitustaitoisina lukkarit joutuivat usein yksityisesti laatimaan erilaisia asiakirjoja seurakuntalaisille. Kirjoitustaidon lisäksi monet lukkarin tehtävät vaativat myös laskutaitoa ja ruotsinkielen osaamista. Kaarlo Jalkanen (1976) näkee lukkarit säätyläisväestön ja rahvaan välisenä saumakohtana. Lukkarien asema oppisäädyn tuntumassa tarjosi pappien pojille sopivan, säätyään lähinnä vastaavan alan, jos isän ammatti ei miellyttänyt tai siihen ei onnistunut pääsemään. Talollisten esiintyminen virkojen hakijoina taas selittyy Jalkasen mukaan sillä, että lukkarin virka merkitsi sekä

⁷⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 4/1841, §1. II Cg 3.

arvon että toimeentulon lisää. Lukkarina toimittiin tavallisesti useita vuosikymmeniä ja vuosien saatossa oli mahdollista saavuttaa pitäjäjyhteisön yleinen luottamus. Suurinta luottamusta oli se, jos rahvas suhtautui juopotteleviin ja tehtäviään laiminlyöviin lukkareihin ymmärtäväisesti. Aina kirkkoherran tuella valittu lukkari ei kuitenkaan miellyttänyt seurakuntalaisia.⁷⁸

Lukkarinvirasta antavat hyvän kuvan Keuruulla toimitetut lukkarinvaalit. Lukkariksi saattoi pyrkiä niin seurakunnan apulaislukkari Matias Saxberg kuin myös käsityöläisammattien edustajia. Lukkariksi mielivien erilaiset taustat vahvistavat Jalkasen käsitystä todellisesta elämäntapojen välisestä saumakohdasta. Kandidaateilla oli esittää todistuksia arvovaltaisilta henkilöiltä, piirilääkäreiltä ja pappismiehiltä lukkarinvirassa vaadittavista ominaisuuksistaan. Todistuksissa kerrottiin vahvasta ja taipuisasta äänestä, ja sepänkin vakuutettiin olevan valmis laulamaan virsiä nuotin mukaan, kaikkein vaikeimpia virsiä lukuunottamatta. Kandidaatilla vakuutettiin olevan taitoja rokottamiseen, suoneniskentään sekä haavojen ja luunmurtumien hoitamiseen. Keuruun apulaislukkari Saxbergilla oli todistusten mukaan lukkarinvirassa vaadittavat tyydyttävät kirurgiset taidot, luottamusta kirkon omaisuuden hoitajana, hyvä ääni ja viulunsoittotaitoa. Kirkkoherra Hellén ei voinut olla kuitenkaan huomauttamatta, että kandidaatti Saxberg oli saanut viime vuosina useista virkavirheistä ja laiminlyönneistä yksittäisiä ja julkisia varoituksia. Koska Saxberg oli käyttäytynyt varoitusten jälkeen moitteettomasti, ei kirkkoherra kuitenkaan estänyt tätä tavoittelemasta virkaa. Lukkarin virkaa täytettäessä kiinnitettiin huomiota myös hakemuksen käsialaan. Joskus hakemuksen luonnehdittiin olevan kirjoitettu hyvällä ja harjoitellulla käsialalla, joskus taas läpeensä virheellisellä käsialalla ja vieläpä suomeksi. Lukkarin edellytettiin näin ollen hallitsevan ruotsinkieltä.⁷⁹ Lukuisat vaatimukset viranhaltijalta ja merkittävän vastuun kantaminen kirkollisista ja muista toimituksista puoltavat Keuruun seudun lukkarien liittämistä maaseutuyhteisön säätyläis-eliittiin.

Pisimmälle kirkkojuopumustapaus meni, kun kirkkojuopumuksesta jalkapuuhan tuomittu ilmestyi suorittamaan tuomiotaan niin juovuksissa, että hänet täytyi ohjata ulos kirkosta. Syytteen jälkeen entisellä sotilaalla oli vielä rohkeutta kieltää tapahtunut. Ehkä

⁷⁷ Ks. esim. JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkonkokous 1/1834 ja kirkkoraati 1/1834, §1. II Ca 4; Heikkinen 1988, 34; Ylikangas 1976, 228-229; Nygård 1998, 25.

⁷⁸ Jalkanen 1976, 191-193, 257, 260-266, 270, 279, 280-281; Heikkinen 1988, 40.

⁷⁹ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, 4/1834, 4/1834, 10/1834 ja 8/1838. II Ca 4.

häpeärangaistus koettiin niin voimakkaana, että alkoholista haettiin siihen rohkaisua. Seurauksena tästä oli uuden sakon lisäksi vielä uusi kirkkorangaistus.⁸⁰

Edellisen tapauksen yhteydessä nimismies syytti myös pitäjän vanginkuljettajaa huolimattomuudesta, kun tämä oli päästännyt kirkkorangaistukseen passitetun entisen sotilaan kulkemaan omin päin kirkolle. Vanginkuljettaja selvitti, että entinen sotilas oli vapaana henkilönä saapunut hänen luokseen ja näyttänyt rangaistuspassitusta, jonka ruotsinkielisestä sisällöstä hän ei ollut saanut tarkempaa selkoa. Vanginkuljettaja koetti puolustautua asiassa sillä, että hän oli kyllä vannottanut vangittua ryhtymästä ryypiskelemään yksin kulkiessaan. Välikäräjät totesivat päätöksessään, ettei vanginkuljettaja ollut huolehtinut entisen sotilaan kuljetuksesta pitäjän kunnianarvoisan kruununpalvelijan luokse, vaan laskenut tämän ilman huolenpitoa lähtemään matkaan. Tämän seurauksena mies oli saanut tilaisuuden juopua väkijuomista.⁸¹ Yhteisön eliitti näki rahvaan kaikenlaisille huonoille houkutuksille alttiina, minkä saattoi estää vain virkamiehen tai kruunun palvelijan jatkuva kontrolli.

Kirkkokännitapausten olemassaolo tuntuu tämän päivän näkökulmasta tarkasteltuna vähintäänkin oudolta. Burke (1994) esittää selitykseksi erikoisilta tuntuville käyttäytymismalleille sitä, että suhtautuminen kirkkoon tilana ja jumalanpalvelukseen tilanteena oli menneisyydessä erilainen. Kun muita sosiaalisia tilanteita oli vähän, yksilö käytti kirkko-tilaa ja jumalanpalvelusten tilannetta samalla sekä hengellisiin että maallisempiin tarkoituksiinsa.⁸²

2.3. Vetoa vaakatasoon virantoimituksissa

Jumalanpalvelusten lisäksi väkeä yhteenkokoavia, kirkollisia toimituksia olivat kinkerit. Seurakunta oli jaettu 50-100 hengen kinkeripiireihin, jonka sisällä velvollisuus kokoontumistilan antamisesta ja kestityksen järjestämisestä papille ja lukkarille kiersi talosta toiseen kaikkein pienimpiä paikkoja lukuunottamatta. Kinkeritilaisuus eli lukuset aloitettiin virrenveisuulla ja rukouksella, joiden jälkeen kuulusteltiin seurakuntalaisten lukutaitoa ja katekismuksen osaamista. Tilaisuuden tärkeydestä viestii se, että kirkko sakotti kinkereiltä pois jääneitä. Tilaisuuden yhteydessä oli mahdollista huolehtia

⁸⁰ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 5/1841, §2. II Cg 3.

⁸¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 5/1841, §3. II Cg 3.

paikallisesta järjestyksen pidosta valituksia tekemällä ja joskus myös kepin voimalla. Kirkonmiehet keräsivät kinkereillä myös erilaisia maksuja seurakuntalaisiltaan, mikä kinkerijärjestelyjen ohella loi kireyttä paimenen ja hänen laumansa välille. Rahvas ei ollut aina järin halukas lähtemään papille kyytimieheksi tai auraamaan tietä papin edellä.⁸³

Keuruun kärjäkunnan kinkereiltä ilmiannettiin sekä juopunutta rahvasta että kirkonpalvelijoita. Puntarin talossa kevättalvella 1840 pidetyt kinkerit jättivät jälkeensä useampia juopumussyytteitä. Nimismies Petter Gustaf Bergman syytti kinkeritalon isäntää Aabraham Puntaria juopumuksesta ja kiroamisesta kinkereillä. Lukkari Mooses Kustaanpoika puolsi syytteen paikkansapitävyyttä. Puolen vuoden kuluttua syyskäräjillä Aabraham Puntari puolestaan ”muisti”, että myös kappalainen Karl Matias Kranck oli ollut päihtyneenä samana päivänä Puntarin talon kinkereillä. Todistajiksi Puntari ilmoitti vakuuttavasti lautamies Seppälän, sekä lukkarit Andelinin ja Mooses Kustaanpojan, joista jälkimmäinen oli edellisillä käräjillä todistanut Puntarin juopumusta.⁸⁴ Todistajia etsittäessä käännyttiin siis myös sellaisen puoleen, jonka todistuksista oli koitunut itselle vaikeuksia. Asetelmat muuttuivat nopeasti. Kun itsekkin juopumuksesta syytetty talollinen nosti juopumussyytteen kappalaista vastaan, osoitti hän samojen käyttäytymiskoodien vallitsevan kinkeritilanteessa elämäntavasta riippumatta. Talollinen saattoi myös toivoa oman kinkerijuopumuksensa painumista taka-alalle ja suuremman paheksunnan kohdistumista kappalaisen juopumukseen.

Tapauksen käsittelyä jatkettiin välikäräjillä keväällä 1841. Lautamies Seppälä todisti, että Multian kappalainen Kranck oli ollut kinkereillä siinä määrin päihtynyt, ettei tämä ollut pysynyt pystyssä. Kirkkoherran pitämien lukusten ajan kappalainen oli maannut sängyssä toisessa huoneessa, mutta toimituksen jälkeen tämä oli tullut ilman takkia tupaan ja saattanut itsensä lautamiehen mukaan yleisesti naurun alaiseksi erittäin kelvottomalla käytöksellään. Lukkari Andelin tarkensi, että kappalaisen tullessa ilman takkia tupaan kinkerikansa oli ollut vielä koolla. Lukkarin mukaan kappalainen oli istunut penkille talollisen viereen ja alkanut laulamaan jollakin vieraalla kielellä. Kun talollinen oli kysynyt laulun sanomaa kappalaiselta, oli tämä vastannut sen olevan hebrealainen laulu taputtaen samalla kysyjää päähän. Lisäksi kappalainen oli sanonut, että hänen pitäisi kastaa talollinen pakanaksi. Naurun alaiseksi itsensä saattaminen liittyi todennäköisimmin

⁸² Burke 1994, 109.

⁸³ Jokipii 1999, 659; Sillanpää 1969, 396; Heikkinen 1988, 34-37, 183.

ilmestymiseen juovuksissa ja ilman papintakkia kinkerikansan joukkoon, vaikka itse virantoimitus oli jo ohi. Yhteisön eliitti paheksui kappalaisen käytöstä ja osoitti näin tietyn käyttäytymisen vaatimista aina rahvaan silmissä esiinnyttäessä. Kappalainen oli myös korostanut omaa oppineisuuttaan erotuksena rahvaaseen, kun hän oli valistanut talollista vieraskielisestä laulustaan ja taputellut tätä vähättelevästi päähän. Poistuessaan Puntarin talosta kirkkoherra Calamnius oli kieltänyt kappalainen Kranckia ilmestymästä seuraavana päivänä pidettäville Saramäen talon kinkereille ja käskenyt tätä menemään kotiinsa. Kotona kappalainen välttäisi yleisen huomion. Kirkkoherra oli huolissaan toisen pappismiehen käyttäytymisestä yrittäessään pelastaa seuraavan päivän kinkeritilaisuuden ja rahvaan silmät vastaavalta näytelmältä. Kirkkoherran ohjeista huolimatta Kranck tavattiin seuraavana aamuna juopuneena Saramäen talosta, joten kirkkoherra ei ollut kappalaiselle ehdoton auktoriteetti.

Seuraava todistaja, talollinen Tuomas Kourumäki kertoi löytäneensä kappalaisen reestä syvässä unessa Kangasmäen torpan pihamaalta matkallaan kyseisille Puntarin lukusille. Kun talollinen oli herättänyt kappalaisen, oli tämä ollut siinä määrin humalassa, ettei ollut osannut vastata talollisen tiedusteluun, mistä oli tulossa ja minne menossa. Saatuaan hetken virkistää itseään kappalainen oli sanonut talolliselle olevansa matkalla Puntarin talon kinkereille, jonne he sitten olivat yhdessä matkanneet. Talollinen huolehti näin kappalaisen pääsystä kinkereille. Kourumäki ei ollut nähnyt Kranckia itse kinkeritilaisuudessa, mutta hänkin kertoi lukusten päätyttyä kappalaisen tulleen ilman takkia tupaan. Samaa todisti myös entinen apulaislukkari Mooses Kustaanpoika. Hänen mukaansa kappalainen oli *”uskonnon opettajalle sopimattomalla esiintymisellä herättänyt yleistä tyytymättömyyttä”*.⁸⁵

Todistajainlausuntojen perusteella oikeus katsoi, että kappalainen oli ollut kinkereillä väkijuomien vaikutuksen alaisena ja aiheuttanut käyttäytymisellään yleistä pahennusta. Annettuun tuomioon sisältyi kahden kinkerikännin lisäksi myös edellä esitellyt kappalaisen juopumukset neljässä jumalanpalveluksessa ja kastetoimituksessa, joista tämä sai yhteensä yhdeksän ruplan sakon toiseen kertaan juopumuksesta käyryneenä. Sakon määrään ei vaikuttanut se, kuinka monessa eri julkisessa yhteydessä juopumus oli

⁸⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 4/1840, §18 ja sk 10/1840, §19. II Ca 40.

⁸⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 4/1841, §1. II Cg 3.

havaittu.⁸⁶ Juopumuksesta ja pahennuksen aiheuttamisesta kinkerihuoneessa pappismiehen ilmiantama talollinen sai ensimmäisen kerran juopumuksesta kiinnijäädessään kuuden ruplan sakon, mikä on verrattavissa käräjä- ja kirkkokännin rangaistukseen.⁸⁷

Kinkereillä rahvasta kehoitettiin harjoittelemaan sisä- ja ulkolukutaitoa, minkä laiminlyönti vei asianosaisen kirkkoraadin kuulusteltavaksi. Kirkkoraati totesi eräästäkin rengistä, että 22-vuotias mies sai tuskin selvää ABC-kirjan sisällöstä ja lueskeli kirjaa pelkästä ulkomuististaan. Kirkko liitti lukutaidon kristinopin hallitsemiseen. Se joka ei tuntenut kristinoppia, ei tuntenut myöskään kristillisiä elämänhanteita. Asia oli yhteisön kannalta vakava, sillä kirkkoraati määräsi lukutaidottoman rengin parannuksen toivossa jalkapuurausta.⁸⁸

Kruunun virantoimituksista, kuten huutokaupoista käräjäpöytäkirjat kertovat, kuinka rahvas oli *”vain vaivoin pysynyt pystyssä, vaan usein horjahtanut murin”*.⁸⁹ Huutokauppa oli nimismiehen järjestämä tilaisuus, jossa maksurästien vastineeksi ulosotettua irtainta myytiin eniten tarjoavalle. Huutokaupat järjestettiin jonkin väkeä kokoavan tilaisuuden yhteydessä tai erillisenä tilaisuutena yksityistiloissa siitä ensin kirkossa kuuluttamalla.⁹⁰ Huutokauppajuopumusta käsiteltäessä todistajat saattoivat olla eri mieltä siitä, milloin syytetyn päihtymys oli tarkalleen havaittu. Lautamies, herastuomari Siekinen kertoi nähneensä talollisen juovuksissa sen jälkeen, kun huutokauppaan Siekkisen taloon kokoontunut väki oli jo mennyt pois. Vanginkuljettaja Hagelbergin mielestä taas syytetty oli ollut päissään jo huutokaupan aikana väen ollessa koolla. Tuomiossa korostui tilanteen julkinen luonne ja huutokauppahumalaa seurasi kinkerikännin tapaan kuuden ruplan sakko.⁹¹ Juopumuksesta manttaaliinkirjaamisen yhteydessä Keuruun pappilassa sai samansuuruisen sakon, joten talonpoikaistalolla tai pappilalla virantoimituksen tilana ja juopumuksen paljastumispaikkana ei ollut eroa tuomiota ja sakkorangaistusta annettaessa. Väkijoukon läsnäolo korostui molemmissa

⁸⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 4/1841, §1. II Cg 3.

⁸⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 2/1830, §46 ja §182. II Ca 33.

⁸⁸ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkkoraati 11/1833, §1. II Ca 3 ja kirkkoraati 1/1834 ja 5/1834, §2. II Ca 4.

⁸⁹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1835, §36. II Ca 36.

⁹⁰ Heikkinen 1997, 111; Ylikangas 1996, 224, 226.

⁹¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1836, §247. II Ca 37.

tapauksissa, mikä tuplasi tavanomaisen juopumuksesta annettavan kolmen ruplan sakkorangaistuksen.⁹²

Kortenmäen kieverissa järjestetystä manttaaliinkirjaamis-tilaisuudesta käräjille lähti kaksi juopumussyytettä. Talollinen Aabraham Puntari syytti täälläkin Multian kappalaista Karl Matias Kranckia juopumuksesta.⁹³ Talollisenpoika Hermanni Kortenmäen mielestä kappalainen oli jo saapuessaan Kortenmäkeen ollut silminnähdyn juovuksissa. Hän oli kuullut kihlakunnankirjurin nuhtelevan kappalaista juopumuksesta ja ilmestymisestä sellaisessa tilassa yleiseen kokoontumiseen. Tämä kuin myös edellä mainitut kirkkoherran nuhteet kappalaiselle viestivät, miten viranhaltijat kantoivat huolta jonkinlaisesta kollektiivisesta esivallan maineesta. Talollisenpoika selvitti todistajanlausunnossaan pikkutarkasti kappalaisen toimintaa: *”Hän heitti ylenkatsoen kirkonkirjat pöydälle ja sanoi, ettei seurakunnan papin velvollisuus ollut avustaa manttaaliin kirjaamisessa. Heti tämän sanottuaan kappalainen poistui paikalta.”*⁹⁴

Talollinen Sakari Keskinen todisti, että kappalainen oli saapunut edellisenä iltana hänen luokseen jatkaakseen aamulla matkaa Kortenmäkeen virantoimitukseen. Talollisen mukaan kappalainen oli aamulla ollut selvä edellispäiväisestä juopumuksestaan. Talollisenkin oli ottanut roolin kirkonmiehen peräänkatsojana ja neuvojana, mutta Keskinen estelyistä huolimatta Kranckin viehätyks paloviinaan oli ollut vastustamaton. Ennen lähtöä Kortenmäen manttaaliinkirjaamis-tilaisuuteen kappalainen oli ehtinyt tulla uudelleen hieman humalaan. Matkalla talollinen ja kappalainen olivat poikenneet Taipaleen taloon, jonne kirkonmiestä oli pyydetty kastamaan lasta. Humalatilastaan huolimatta kappalainen oli toimittanut kasteen, josta yksi jos toinenkin osa oli jäänyt väliin. Toimitetut osatkin Kranck oli lukenut ilman mitään järjestystä. Manttaaliinkirjaamis-tilaisuudesta kappalainen oli poistunut nopeasti pystymättä juopumustilaltaan auttamaan kirjuria tarpeellisilla tiedoilla. Nämä kastetilaisuudessa ja kruunun virantoimituksessa havaitut Multian kappalaisen juopumusrikokset olivat osa edellä mainittua hänelle annettua yhdeksän ruplan sakkorangaistusta.⁹⁵

⁹² JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 9/1838, §28. II Ca 39.

⁹³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1841, §20. II Ca 40.

⁹⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., 4/1841, §1. II Cg 3.

⁹⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 4/1841, §1. II Cg 3.

Kappalaisen lukuisten juopumushavaintojen rypäs ei liene ollut yhteisön jäsenille uutta ja eliittikin suhtautui kappalaiseen todistajainlausunnoissaan ankarasti. Ilmeisesti juuri alkoholinkäytöstä johtuvien virkatehtävien laiminlyöntien vuoksi Karl Matias Kranck oli ollut erotettuna kappalaisen virasta vuoden ajan, ja lokakuussa 1842 hänet laitettiin kokonaan pois viralta. Heikkouksistaan huolimatta Kranck oli lahjakas mies, joka viraltapanon jälkeen elätti itsensä kirjurin toimilla ja kyläkoulua pitämällä. Kranck kuoli hukkumalla Multialla kesällä 1865.⁹⁶

Kappalaisen lisäksi myös talollisenpoika Sakari Uuraanniemi tuomittiin juopumuksesta Kortemäen kievarin manttaaliinkirjaamis-tilaisuudessa. Talollisenpoika sai kolmannen kerran juopumuksesta väkijoukossa 18 ruplan sakon. Lisäksi Uuraanniemi menetti oikeuden osallistua vaaliin ja tulla valituksi yhteisöllistä luottamusta vaativiin tehtäviin sekä joutui istumaan yhtenä sunnuntaina Keuruun kirkon jalkapuuhan.⁹⁷ Kolmas kerta tiesi juopumuksesta kiinnijääneelle sakkojen lisäksi siis jo tuntuvasti yhteisöllisempää rangaistusta.

Myös nimismiehen suorittamien maantiekatselmusten yhteydessä rahvas tuskin pysyi tolpillaan. Juopumuksen todistajiksi löytyi lautamiehiä ja rahvasta, jotka alleviivasivat lausunnoissaan humalatilän havaitsemista suuressa väkijoukossa. Juopumuksesta yleisessä virantoimituksessa, maantiellä sai kuuden ruplan sakon muiden virantoimituksissa havaittujen juopumusten tapaan. Sen sijaan juopumuksesta maantiellä Keuruun kirkon lähellä pyhäpäivänä, virantoimitusten ulkopuolella seurasi kolmen ruplan tavanomainen juopumussakko.⁹⁸ Tuomioista voi päätellä, että rikoksen tapahtumapaikka ei sinänsä ollut rikkomuksen vakavuutta ja tuomiota määriteltäessä merkitsevä. Juopumuksesta teki oikeuden silmissä vakavan samanaikainen yleisen virantoimituksen suorittaminen eli suuremman väkijoukon läsnäolo.

⁹⁶ Sillanpää 1969, 354.

⁹⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1841, §42. II Ca 40.

⁹⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1833, §40. II Ca 35 ja sk 10/1834, §44. II Ca 36; Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., sk 10/1837, §31. II Cg 2.

2.4. Hilpeyttä ja surua kotona ja kylässä

Nimismies Knut Mauritz Ullner syytti talvikäräjillä 1833 renki Antti Simosta juopumuksesta Kankaanpään kieverissa toisena adventtisunnuntaina. Syytteessä kerrotaan kyseisen kievarin sijaitsevan Virtain kappelikirkon vieressä. Todistajiksi saapuneet talolliset kertoivat nähneensä Simosen kieverissa eräänä sunnuntaina vähän ennen joulua ja huomanneensa rengin puheesta ja eleistä, että tämä oli nauttinut vahvoja juomia ja juopunut niistä. Todistajat mielsivät lieventäväksi tekijäksi kuitenkin sen, että renki ei ollut hoiperrellut tai käyttäytynyt muuten holtittomasti. Kaksi todistusta riittivät juopumustuomioon, mutta korostettu Virtain kappelikirkon läheisyys juopumuksen tilana ei näkynyt sakkorangaistuksessa. Juopumus kieverissa maksoi renki-Antille kolme ruplaa. Sen sijaan juopumuksen havaitseminen sapatin aikana lisäsi rangaistusta reilun neljän ruplan verran, joten tilan ja tilanteen lisäksi juopuneen oli otettava huomioon myös juopumuksensa ajankohta rangaistuksilta välttyäkseen.⁹⁹

Samassa Kankaanpään kieverissa tavattiin myös päihtynyttä säätyläistä. Kahden rahvaanmiehen ilmiannosta käsiteltiin vuoden 1831 syyskäräjillä Virtain nimismiehen Carl Danielssonin juopumusta. Nimismiehen kerrottiin poikenneen matkallaan Kankaanpään kestikievariin pahasti päissään. Syytteen lukemisen jälkeen Danielsson halusi tietää, keneltä ilmiantaja oli saanut tietonsa mainitusta rikkomuksesta. Ilmiantaja vastasi saaneensa tietää nimismiehen juopumuksesta kuulopuheina. Liikkeelle oli lähdetty kevein perustein, ja tätä nimismies osasi ilmeisesti kysyessään myös epäillä. Lukkari Hagelberg todisti kuitenkin henkilökohtaisesti tavanneensa matkalla olleen Danielssonin Kankaanpään kieverissa. Lukkari kertoi, että nimismiehen ulkonäöstä ja hoipertelevasta reestä nousemisesta oli voinut päätellä tämän olevan erittäin juopuneessa tilassa. Juopuneen nimismiehen reestä nousua olivat kievarin pihassa olleet todistamassa myöskin kievarinpitäjän poika ja piika.

Tapauksen käsittely jatkui seuraavilla talvikäräjillä. Nimismiehen matkakumppani herastuomari Siekkinen ei osannut kertoa muuta kuin, että matkalla Kankaanpään taloon Danielsson oli ollut silminnähdyn juovuksissa. Lautamies koetti selvästikin tähdentää juopumuksen tapahtuneen virantoimituksen ulkopuolella ja maantiellä. Nimismiehen piika

taas muisteli puolentoista vuoden takaisista tapahtumista, että nimismiehen tullessa kotiin myöhään illalla ei tästä ollut voinut havaita juopumuksen merkkejä. Puolentoistavuoden takaisen illan muistelemisen vaikuttaa todistajanlausuntona hataralta, mutta ilmeisesti yhteisön havaintokykyihin ja muistiin varsinkin kaikkeen poikkeavaan liittyen todellakin luotettiin. Lopulta nimismies Danielsson sai tuomion juopumuksesta virantoimituksen ulkopuolella ja tavanomaisen sakkorangaistuksen. Osa sakkosummasta kuului ilmiantaneelle rahvaanmiehelle, mikä hyvin selittää halukkuutta ilmiantoihin.¹⁰⁰ Tuomiossa korostettiin nimismiehen humalatilaa havaitsemista virantoimituksen ulkopuolella. Tämän perusteella keuruulaisessa yhteisöelämän käytännössä ei näkynyt se periaate, että kruunu piti virkavelvollisuuksia koko persoonaa koskevana omantunnonvelvollisuuksina ja korosti virkamiehen siveellisyyttä ja henkilökohtaisen elämän rajoituksia.¹⁰¹

Nimismies Danielssonin tapauksessa Kankaanpää mainitaan milloin kestikievarina, milloin taas tavallisena talonpoikaistalona. Kestikievari oli valtatievarrella sijaitseva majatalo, jonka velvollisuutena oli kyyditä, kestittää ja majoittaa matkustajia. Kievari ei saanut toimia paikallisena olutkapakkana, mutta todellisuudessa krouvaus oli kievarinpidon tuottoisin puoli ja asiakkaita riitti. Kievarilta vaadittiin tilavat rakennukset, hollitupa ja tallit, sijoituksia majoitus- ja ruokailuvälineisiin, renkejä kyydityksiin sekä emäntä ruuanlaittoon ja oluenpanoon, joten se ei voinut olla aivan pieni ja varaton talo. Keuruulaisia kievaritaloja olivat mm. Keuruun kirkon lähellä sijainneet Hoskarin, Päkärin ja Lankkuan talot sekä Liesjärven kylässä sijainnut Honkamäen talo. Kievarikyyti oli varsin kallis matkustusmuoto, joten se oli lähinnä hallinnon, liike-elämän ja yhteiskunnan eliittiryhmien liikkumistapa. Kestikievaria voi pitää varsin otollisena eri elämäntapojen leikkauspisteenä ja kohtaamisen näyttämönä.¹⁰²

Vilkuna (1995) on määritellyt kestikievarin julkisen ja yksityisen tilan välimuodoksi, välitilaksi. Kievarissa kuuli pitäjää koskevat virallisemmatkin asiat ja siellä oli aina läsnä toisia yhteisön jäseniä. Kievarissa ei kuitenkaan tarvinnut olla niin huolissaan omasta käyttäytymisestään toisten silmissä kuin kirkossa, sillä esimerkiksi juopumus kievari-

⁹⁹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1833, §28. II Ca 35.

¹⁰⁰ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1831, §143 ja tk 3/1832, §151. II Ca 33 ja II Ca 34.

¹⁰¹ Tiihonen & Ylikangas 1992, 167.

¹⁰² Jokipii 1999, 470-477; Sillanpää 1969, 222.

tilassa jäi usein yksityisasiaksi viinasten myyjän, kievarinisännän henkilökohtaisista taloudellisista intresseistä johtuen.¹⁰³ Toisaalta paikalle saattoi yllättäen ilmestyä niin virkamiehiä kuin ilmiantoihin kiinnostusta tuntevaa rahvastakin. Mahdollisuus useampien henkilöiden läsnäoloon teki kestikievarista yksityistilaa julkisemman paikan. Julkisuus oli yksilölle sekä vaara että toisinaan myös turva. Silminnäkijöitä oli paikalla ja tätä pidettiin suojana päällekkarkauksilta. Vihamiehen kohtaaminen suljetussa kievarin kamarissa oli jo asia erikseen, ellei peräti tietoisesti viritetty ansa.¹⁰⁴

Säätyläistön näkökulmasta Åström (1993) antaa kievari-tilalle merkityksen myös oman kartanoyhteisön ulkopuolisena pakopaikkana. Kievarissa säätyläinen sai suuremman pelivaran, kun kartanon arvovalta tai yksilön rooli kartanoyhteisössä eivät olleet arvioinnin kohteena ja vaakalaudalla. Esimerkiksi kievarissa järjestetyt herrainpäivälliset olivat miehinen pakokeino ulos julkisen säädynmukaisuuden systeemistä. Kartanoista erillinen kievaritila eristi herrat säätyläisnaisista ja suljettu kievarin kamari eristi säätyläiset kievarin rahvaasta. Tavanomaisesta poikkeavaan tilaan siirtymisen sekä siellä tapahtuneen eristäytymisen Åström tulkitsee säätyläistön sosiaalisen mahdin osoitukseksi.¹⁰⁵

Yksityinen asuinympäristö ei ollut Keuruun kärjäpöytäkirjojen mukaan mitenkään suojassa yhteisön kontrollilta. Viranhaltijan pistäytyminen rahvaan asumukseen ei ollut harvinaista. Talvikäräjillä 1833 nimismies Mauritz Nordqvist syytti talollinen Henrik Väkkyä ”siitä, että tämä oli marraskuun 7. pnä kotona omassa talossaan ollut väkijuomien vaikutuksen alaisena, minkä syyttäjä Nordqvist tuolloin matkalla ollessaan oli sisällä Väklyn luona itse havainnut”.¹⁰⁶ Syytetty Henrik Väkky suhtautui juopumusyytteesensä yllättävästi. Hän totesi jo maksaneensa sakot toisesta juopumusrikoksesta ja voivansa ryypätä mielensä mukaan. Väklyn vaimo taas vetosi miehensä mielenheikkouteen. Rahvaanmies ei pystynyt todistamaan Henrik Väklyn olleen päihtyneessä tilassa, vaikka tämä oli puhunut tavanomaiseen tapansa kaikenlaisia hulluuksia. Lautamies todisti, että talollinen oli ollut sekä juovuksissa että puhunut paljon kaikenlaista yhteensopimatonta. Hänen mukaansa viimeiset vuodet Henrik Väkky oli

¹⁰³ Vilkuna 1995, 215, 217; vrt. Burke 1994, 109.

¹⁰⁴ Ylikangas 1984, 309-313; Ylikangas 1974, 14.

¹⁰⁵ Åström 1993, 205-208, 235, 251-252; A History of Private Life III 1989, 477-478; Heikkinen 1991, 36, 40; Burke 1994, 110.

¹⁰⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1833, §115. II Ca 35.

ollut heikkomielinen myös täysin selvänä ollessaan. Syytä tähän heikkomielisyyteen ei lautamies kuitenkaan osannut oikeudelle kertoa. Apulaisnimismies Herman Collin toisti samaa tietämättömyyttä siitä, miksi Väkky oli joskus hänen virantoimituksessaan ollut aivan hullu. Oikeus ei voinut tuomita Väkkyä juopumusrikoksesta, vaan asetti heikkomielisen tiluksineen holhouksen alaiseksi.¹⁰⁷ Edelliset todistajainlausunnot kertovat, että niin virkamiehet kuin rahvaasta nostetut toimenhaltijat eivät olleet selittämässä rahvaan käytöstä alinomaan vain juopumuksella, vaan lausunnoissa oltiin ennenkaikkea harkitsevia ja varovaisia.

Nimismies Mauritz Nordqvist vieraili myös Keuruun pappilan torpparin Aabraham Päkärin luona, mikä johti Päkärin vuoden 1831 talvikäräjille syytettynä luvattomasta viinanvalmistuksesta. Nimismiehen matkassa olleet apulaislautamies ja renki todistivat, että he olivat löytäneet torpparin luota viinaksia ja toisella kerralla tämän jopa keittämästä viinaa. Kun Nordqvist oli ottanut viinapannut ja muut viinankeittovälineet rekeensä, oli Päkäri tarttunut toisella kädellään pannuun ja yrittänyt vetää sen vielä pois reestä. Samalla torppari oli lausunut nimismiehelle rengin todistajanlausunnossaan toistamat sanat: *”luuletko, että minä pelkään sinun voimaasi?”*¹⁰⁸ Torppari vastusti fyysisesti nimismiehen toimintaa ja asetti tämän mahdin sanoillaan kyseenalaiseksi, mikä ei anna käsitystä rahvaan suuresta kunnioituksesta virkamiestä kohtaan.

Torppari Kustaa Yksipuiseinkin luona nimismies Nordqvist huomasi viinankeittovälineitä ja jonkunlaista keitosta eli rankkia. Näiden perusteella Nordqvist piti ilmeisenä, että Yksipuinen oli juuri hetkeä aikaisemmin keitelty viinaa. Torppari selitti käräjillä, että nimismiehen löytämä liemi oli tarkoitettu sian ravinnoksi ja että viinankeittovälineet olivat edesmenneen anopin perintöä. Vierailulla mukana olleet talollinen ja talollisenpoika vakuuttivat tilanteen olleen nimismiehen kuvaileman mukainen. Toinen heistä ei kuitenkaan osannut kertoa, mitä torpparin luota löydetty liemi oli tarkalleen ollut. Näyttö torpparin viinankeitosta jäi saavuttamatta, mutta sen sijaan oikeus määräsi Yksipuisele reilun yhdeksän ruplan sakon viinanvalmistusvälineiden hallussapidosta ilman viinanvalmistusoikeutta. Lisäksi Yksipuinen menetti käyttämänsä viinankeittovälineet julkiseen huutokauppaan.¹⁰⁹

¹⁰⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1833, §115. II Ca 35.

¹⁰⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 1/1831, §78. II Ca 33.

Edellisistä tapauksista huomaa, että viinapannu oli arvokasta omaisuutta. Keuruun kirkkoherra Esaias Wegeliuksen omaisuudesta sanottiin, että kuparista viinapannua arvokkaampia olivat vain kullattu hopeapikari ja pappilan paras sohva - ei sen sijaan kolmea lypsävää lehmää yhteenkään laskettuina.¹¹⁰ Asetuksen mukaan talollisilla oli lupa polttaa viinaa kotitarpeikseen ja rajoitetusti myyntiin verosuoritusta vastaan, mikä selittää nimismiehen yllätysvierailuja juuri torppareiden asumuksiin. Viinanpolto oli sallittua vain tiettyinä aikoina ja muulloin pannuja tuli säilyttää sinetöidyssä varastossa. Nimismiehen tehtävänä oli huolehtia siitä, että jokainen poltto-oikeutta nauttiva toimitti pannunsa varastoon.¹¹¹ Keuruun pitäjänkokouksessa talvella 1842 päätettiin viinapannuja säilyttää kappalainen Hällforsin tilavassa vilja-aitassa, joka ei ollut tulelle alttiina ja jonka kappalainen lupasi varustaa kahdella lukolla. Seuraavana talvena kappalainen sanoi sitoumuksensa pannujen varastoijana irti, ja nyt pitäjäläiset toivoivat keskellä seurakuntaa asuvalta nimismies Bergmanilta aittaa uudeksi säilytyspaikaksi. Tässäkin aitassa oli kaksi lukkoa, joista toisen avain päätettiin luottaa kuudennusmies Juhani Keskisen talteen. Vuoden kuluttua nimismieskin halusi luovuttaa tehtävän pois. Tällä kertaa pannuja alkoivat varastoida lautamies Häkkinen, kuudennusmies Keskinen sekä suntio Cederlund kukin omilla suunnillaan. Virkamiehet ja rahvaasta lähtöisin olleet toimenhaltijat olivat pitäjäläisten todellisia luotettuja arvokkaan omaisuuden säilyttäjinä.¹¹²

Juopumuksen yhteydessä virkamiehet ja toimenhaltijat kohtasivat rahvaan kotioloissa myös väkivaltaa. Lautamies Häkkinen ja suntio Cederlund todistivat talvikäräjillä 1839, että heidän suorittaessaan katselmusta Ruokolan talossa syytetty, talollinen Eerik Juhani-poika Ruokola oli ollut silminnähden juovuksissa. Syyttäjä Eerik Matinpoika Ruokolan mukaan Eerik Juhani-poika oli juopumuksensa lisäksi lyönyt häntä useita kertoja vihastuksissaan kirveellä ja muilla aseilla. Talollisenpoika taas todisti poikenneensa sattumalta Ruokolan taloon, jolloin hän oli havainnut molempien Ruokoloiden olevan vahvasti humalassa. Näin myös syyttäjä joutui oikeuden edessä juopumuksesta vastuuseen. Tilannetta oli tarkkaillut myös Ruokolan talossa tapahtumahetkellä työskennellyt suutari. Hänen mukaansa juovuksissa olleet Ruokolat olivat alkaneet riidellä rajusti keskenään, jolloin Eerik Juhani-poika oli lyönyt kirveen

¹⁰⁹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 3/1833, §11. II Ca 35.

¹¹⁰ Sillanpää 1969, 192.

¹¹¹ Ylikangas 1996, 213, 222; Heikkinen 1997, 143-146.

¹¹² JyMa: Keuruun kirkonarkisto, pitäjänkokouksen ptk. 1/1842, §1; kirkonkokouksen ptk. 4/1843, §1; pitäjänkokouksen ptk. 3/1844, §2. II Ca 4.

hamarapuolella Eerik Matinpoikaa kahdesti ilman vakavampia seurauksia. Tämän jälkeen Eerik Juhaninpoika oli laittanut kirveen pois, mutta etsinyt käsiinsä kepin ja iskenyt sillä Eerik Matinpoikaa päähän kolme kertaa. Todistajan mielestä viimeisin isku oli jättänyt jälkeensä ison verihaavan, mutta kahdesta muusta iskusta ei ollut jäänyt näkyviä seurauksia. Taloissa kiertelevät käsityöläiset, suutarit ja räätälit näkivät ammattia harjoittaessaan läheltä yksityistä elämänpiiriä. Heidän läsnäolonsa teki yksityistilasta astetta julkisemman, koska silminäkijäläusunto oli nyt saatavilla oikeuden kuultavaksi.

Todistajainlausuntojen perusteella talollinen Eerik Juhaninpoika Ruokola tuomittiin maksamaan aseiden nostamisesta reilun yhdeksän ruplan sakon sekä maksamaan neljästä vaarattomasta lyönnistä ja yhdestä verihaavan aiheuttaneesta lyönnistä yhteensä reilun seitsemän ruplan sakon. Lisäksi Ruokola määrättiin neljännen kerran juopumuksesta passitettavaksi puoleksi vuodeksi työpalvelukseen Suomenlinnaan. Myöskään iskujen uhri ja syyttäjä Eerik Matinpoika Ruokola ei päässyt sakoitta, kun todistajainlausunnoista paljastui hänenkin juopumustilansa väkivallantekojen aikana.¹¹³

Myös lautamiehen asuminen lähitienoilla vähensi asuinpiirin yksityisyyttä. Lautamiehen tehtävänään oli juuri antaa käräjillä kuvauksia seudun oloista ja yhteisön jäsenistä, joten lautamiehen havainnot oikeuden edessä olivat painavia. Talvikäräjillä 1835 lautamies kertoi havaintojaan naapurinsa juopottelusta ja väkivaltaisuudesta. Lautamies kertoi, että hän oli poikennut syytetyn talollisen luokse ja havainnut talollisen ulkonäöstä, eleistä ja muusta käyttäytymisestä tämän olevan juovuksissa. Neljä päivää myöhemmin lautamies oli jälleen tavannut talollisen kotonaan pahasti päihtyneenä, minkä lisäksi juopunut oli metelöinyt, haastanut riitaa ja tönäissyt väkivaltaisesti vaimonsa hellaa vasten. Lautamies, jonka mainittiin asuvan parin kilometrin etäisyydellä syytetyn talosta, vakuutti syytettyä tavattavan usein humalassa. Humalassa ollessaan talollinen käyttäytyi lautamiehen mielestä niin väkivaltaisesti, ”että hän herättää pelkoa niin ympäristössään kuin vieraidenkin keskuudessa”.¹¹⁴

Virkamiesten ja toimenhaltijoiden ei aina tarvinnut yllättää rahvasta juovuksissa sen omasta asuinpiiristä, sillä joskus rahvas näyttäytyi humalassa myös eliitin virkataloissa. Nimismies saattoi muistaa ”vierastaan” juopumussyytteellä jo seuraavana päivänä

¹¹³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 2/1839, §148. II Ca 39.

¹¹⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1835, §291. II Ca 36.

käräjien ollessa koolla, mistä seurauksena oli tavanomainen juopumussakko.¹¹⁵ Usein juopumukseen säätyläisen tiloissa liittyi kuitenkin muitakin rikkomuksia ja tapahtumille löytyi silminnäkijöitä. Apulaiskappalaisen mukaan juopunut itsellismies oli uhkarohkeasti kironnut Multian lukkarintalossa pyhäinpäivänä ja rikkonut sapattia. Samaa todistivat myös lukkarintalossa paikalla olleet talollisenpoika, talollinen, suutari ja räätäli. Syytetty itsellismies sai rangaistukseksi toisen kerran juopumuksesta kuuden ruplan sakon, sapattirikoksesta reilun neljän ruplan sakon sekä uhkarohkeasta kiroamisesta reilun kahden ruplan sakon.¹¹⁶

Rohkeaa asennetta virkatalo-tilaa kohtaan osoittaa myös seuraava käräjätapaus. Syyskäräjillä 1841 Multian kappalaisen renki, Salomon Taavetinpoika sai syytteen viinan myynnistä kappalaisen kamarissa pyhäpäivänä. Kappalainen Karl Matias Kranck kielsi tietävänsä mitään renkinsä tekemisistä. Kun talollinen Aatami Korpela todisti ostaneensa paloviinaa yhdessä Multian pappilan kamareista eräänä sunnuntai-aamupäivänä, tunnusti syytetty teon. Viinan myynnistä rengille annetussa tuomiossa korostui parin kilometrin päässä Multian kirkosta sijaitseva kappalaisen virkatalo tapahtumapaikkana sekä pyhäpäivä tapahtuma-aikana. Salomon Taavetinpoika sai viinan myynnistä peräti 20 ruplan sakon ja lisäksi erillisen sakon sapattirikoksesta. Mikäli renki ei pystynyt maksamaan sakkojaan, oli ne oikeuden päätöksellä otettava kappalaisen omaisuudesta.¹¹⁷ Rengin saaman tuomion yhteydessä käy esiin isännän vastuu palvelusväestään. Kuitenkaan kappalaista ei nuhdeltu tapauksesta, kuten edellä nuhdeltiin isää poikansa viinan myynnin johdosta. Viinan ostajaan ei käräjillä kiinnitetty erityistä huomiota.

Karl Matias Kranckin luona Multian kappalaisen virkatalossa rahvas syyllistyi muulloinkin kärjäkäsittelyä vaatineisiin rikkomuksiin. Syyskäräjillä 1837 kappalainen kertoi, että renki Juhani Knihvilä oli ilmestynyt päissään hänen taloonsa ja uhannut häntä kirveellä. Todistajana kuultu piika kertoi, että silminnähden juovuksissa ollut renki oli tullut kappalaisen luokse vaatimaan kirkonmieheltä ruokaa ja paloviinaa. Kun tulijan tahtoa ei oltu heti täytetty, oli tämä ryhtynyt kiroilemaan. Millään kirveellä tai muulla aseella piika ei ollut nähnyt kappalaista uhattavan. Samaa todistivat myös kaksi muuta piikaa ja itsellisnainen. Oikeus tuomitsi rengin juopumuksesta Multian kappalaisen

¹¹⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 2/1830, §19. II Ca 33.

¹¹⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1837, §52. II Ca 38.

¹¹⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1841, §225. II Ca 40.

talossa kolmen ruplan sakkoon sekä erikseen uhkarohkeasta kiroamisesta ja pahantapaisuudesta reilun kahden ruplan sakkorangaistukseen.¹¹⁸

Rahvaan syyllistyminen juopumusrikokseen ja väkivaltaisuuteen saattoi paljastua virkamiehen luona myös välillisesti. Lukkari oli maaseudun paikallinen lääkintäviranomaisena, jonka luokse mentiin hakemaan apua esimerkiksi juopuneen aviomiehen lyömiin mustelmiin.¹¹⁹ Tästä näkökulmasta lukkarin talo merkitsi tilana rahvaalle tiettyä turvaa ja apua vaivoihin. Pitäjänkokous saattoi määrätä myös kirkon, kestikievarin ja jonkun sopivalla paikalla sijaitsevan yksityistalon lukkarin vastaanotto paikaksi, kun ”rokko-herran” oli rokotusta suorittaessaan vastaanotettava suurempi joukko seurakuntalaisia.¹²⁰

Rahvas siis meni virkamiesten luokse milloin uhoamaan, milloin apua hakemaan. Virkamiesten taloista ainakin pappila erottui ympäristöstään selvästi, ja siellä noudatettiin säätyläiselämäntapoja. Kartanoihin verrattuna pappilat olivat kuitenkin läheisemmässä kosketuksessa rahvaan kanssa jo virantoimitustenkin johdosta. Myöhemmin 1800-luvun keskivaiheilla herännäisyys arvosteli papiston säätyläiselämäntapoja, mikä johti papin perheen tapojen yksinkertaistamiseen ja sen lähenemiseen rahvaan suuntaan. Näin ollen elämäntapojen erottava tekijä oli vahva.¹²¹ Keuruun pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjojen valossa rahvas piti pappilaa ja kirkkoa tiloina jonkinlaisena yhteisenä omaisuutena, sillä pappilan korjaus- ja rakennustöistä päätettiin ja maksettiin yhdessä. Pitäjäläiset ottivat asiakseen selvittää myös pappilan rakennus- ja korjaustehtäviin valittujen käsityöläisten taitavuutta sekä näiden aikaansaannosten jälkeä, joten suhde näihin kirkollisiin tiloihin tuntui aidolta.¹²² Pappila edusti rahvaalle tilaa, joka aiheutti sille taloudellisia rasituksia ja kenties tämä oli taustatekijänä humalaisen rahvaan pappilassa esittämiin kestitysvaatimuksiin.

Häät kirkollisena virantoimituksena kokosivat eri elämäntavat yhteen niin eliitin kuin rahvaankin yksityistiloihin. Elämäntapojen kohtaaminen suuren väkijoukon läsnäollessa

¹¹⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1837, §78 ja sk 9/1838, §8. II Ca 38 ja II Ca 39.

¹¹⁹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1840, §25. II Ca 40.

¹²⁰ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, pitäjänkokouksen ptk. 5/1831, §1; Jokipii 1999, 639.

¹²¹ Åström 1993, 16; Lehtonen 1994, 88, 148; Historian aitta V 1934, 76-77, 82-83, 86, 88-89.

¹²² JyMa: Keuruun kirkonarkisto, pitäjänkokouksen ptk. 8/1830, §2; kirkonkokouksen ptk. 1/1831; kirkonkokouksen ptk. 3/1832, §3 ja §4. II Ca 3.

sekä häiden vieraanvaraisuuteen kuulunut runsas viinatarjoilu tekivät tilanteesta otollisen oman siveellis-moraalisen tason ilmaisunäyttämön sekä juopumuksen paljastumispaikan.¹²³ Syyskäräjillä 1834 nimismies Knut Mauritz Ullner syytti virkansa velvoittamana Ähtärin kappalaista Karl Gustaf Boreniusta siitä, että tämä oli Kuikonmäen talossa, vihkitoimituksen jälkeen pyhäpäivänä nautiskellut paloviinaa ja tullut pahasti juovuksiin. Syytteen mukaan seurakunnan opettajalle ja pappismiehelle sopimattomalla käytöksellä kappalainen oli aiheuttanut yleistä tyytymättömyyttä häihin lukuisana kerääntyneen rahvaan joukossa. Seuraavilla talvikäräjillä nimismies halusi lisätä kappalaisen syytteeseen, että tämä oli melko usein tavattu päihtyneenä niin kotonaan kuin virkamatkoillaankin. Nimismiehen mukaan kappalaisella oli tapana ryypätä itsensä virantoimituksen jälkeen humalaan ja oleskella sellaisessa tilassa vähemmän tietävien joukossa aiheuttaen yleistä pahennusta kappelin siivon rahvaan keskuudessa. Syytetty Borenius selvitti olleensa sairauden vaivaama ja sallineensa itselleen lääkkeeksi hieman paloviinaa, mutta kiisti nauttineensa tätä lääkettä humalatilaa asti. Kappalainen ei myöskään katsonut elämäntapojensa tarvitsevan yleistä huomiota, koska hän ei ollut koskaan laiminlyönyt virkatehtäviään. Nimismies alleviivasi raittiin elämäntavan kuuluvan myös virantoimituksen ulkopuolelle, kun taas syytetty kappalainen oli eri mieltä.

Todistajana kuultiin apulaisnimismies Collinia. Collin kertoi, että kappalainen oli vihkitoimituksen jälkeen nauttinut paljon paloviinaa ja tullut silminnähdyn juovuksiin. Apulaisnimismiehen mukaan kappalainen oli aiheuttanut käytöksellään yleistä tyytymättömyyttä tilaisuuteen lukuisana kerääntyneen rahvaan keskuudessa. Collin korosti kirkonmiehen huonojen edesottamuksien toistuvuutta toteamalla, että *”Borenius oli jo pidemmän aikaa osoittanut erityistä himoa väkijuomien perään ja, että hän ajasta ja tilanteesta huolimatta pyrkii tyydyttämään tämän himonsa”*.¹²⁴ Hänen mukaansa kappalainen ei ollut kuitenkaan hoitanut virkaansa viinan voimalla. Lautamies todisti apulaisnimismiehen kanssa yhtäpitävästi pitäjän kappalaisen edesottamuksista. Lopulta Borenius tuomittiin häähumalastaan Kuikonmäen talossa kuuden ruplan juopumussakkoon. Tuomiossa korostui suuren väkijoukon läsnäolo, eikä virantoimituksen ulkopuolisuutta katsottu rikkomusta lieventäväksi tekijäksi.¹²⁵ Yhteisön eliitti korosti kappalaisen arvolle sopimattoman käyttäytymisen aiheuttamaa

¹²³ Heikkinen 1997, 143-146.

¹²⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1834, §345 ja tk 3/1835, §11. II Ca 36.

¹²⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1835, §11. II Ca 36.

tyytymättömyyttä rahvaassa. Rahvas nähtiin siivona, mutta kuitenkin vähemmän tietävänä eli ilmeisen alttiina huonoille vaikutteille.

Itsellismies Sakari Juhaninpoika osoitti rahvaan säällisyyttä ja tyytymättömyyttä virkamiehen käytökseen ilmiantamalla apulaisnimismies Herman Collinin juopumuksen tämän pojan häissä, Collinin omistamassa Hankolan talossa. Collin kiisti juopumussyytteen huomauttaen, että *”häätalon isäntänä hän oli hyvinkin saattanut olla hieman tavallista hilpeämpi, muttei missään nimessä juovuksissa”*.¹²⁶ Lautamies ja talollinenkin todistivat, että syytetty Collin oli ollut häätalon isäntänä vain tavallista hilpeämpi, mutta ei juovuksissa. Oikeus totesi lopulta ymmärtäväisesti, ettei hilpeydestä poikansa häissä omassa talossaan Collinia voinut syyttää.¹²⁷

Suuri ilo kuin myös syvä suru saivat aikaan tavallisuudesta poikkeavaa käytöstä, ja juopumusepäilyt virisivät kaiken poikkeavan kyseessä ollessa. Talvikäräjillä 1840 nimismies Petter Gustaf Bergman epäili talollinen Gabriel Valkeisenmäkeä juopumuksesta tämän omassa kodissa. Todistajana esiintynyt itsellisvaimo selvitti syytetyn viettäneen lapsensa hautajaisia. Itsellisvaimo ei ollut pystynyt huomaamaan Valkeisenmäen olevan juovuksissa, vaan ainoastaan surullinen poikansa kuoleman johdosta. Oikeus ei pystynyt riittävästi osoittamaan Valkeisenmäen käytöstä juopumuksesta johtuvaksi ja vapautti tämän syytteestä.¹²⁸

Yhteisön jäsenet tarkkailivat toistensa käyttäytymistä perusteellisesti ja kaikkialla, ja siten yksityisyys 1830-1840 -lukujen maaseutuyhteisössä vaikuttaa heikolta. Yksityisyys ei merkinnyt välttämättä eristäytymistä ja vetäytymistä suojaavien seinien sisäpuolelle, vaan vapaasti valittua ja luotettavaa seuraa. Perheessä yksityisyyden uhkana oli yhteisön sekaantuminen siihen tai perheenjäsenten varomaton toiminta. Yksityisyyttä oli siis se, että luotti kumppaniensa haluttomuuteen ilmiantaa mahdollisesti näkemäänsä rikkomusta.¹²⁹ Rakennukset, niiden sijainti ja niiden sisäiset tilajärjestelyt olivat konkreettisia edellytyksiä tämän luotettavan seuran rajaamiselle, yksityisyyden mahdollisuudelle.¹³⁰

¹²⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1836, §48. II Ca 37.

¹²⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1837, §197. II Ca 38.

¹²⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 4/1840, §23. II Ca 40.

¹²⁹ A History of Private Life III 1989, 399-401, 419, 448.

¹³⁰ Vrt. Vilkkuna 1996, 87; Ringbom 1988, 82, 128.

Suomalaisten asumukset eivät olleet menneinä vuosisatoina suuremmin privatisoituneita, eivätkä sisäisesti tiloiltaan eriytyneitä. Silti yksityisasumus ympäristöineen oli ihmiselämän privaateinta, jälkipolvien tutkittavissa olevaa aluetta. Vieras oli kyläillessään jo omaa kotiaan julkisemmassa tilassa. Välittömän perhepiirin ulkopuolelle ulottuneet kollektiiviset juhlat, kuten häät muuttivat privaatin tilan julkisemmaksi väkijoukon läsnäolon ja siitä seuranneen kontrollin lisääntymisen johdosta.¹³¹ Yksityisen ja julkisen välistä rajaa on esitetty kulkemaan pihamaan ja maantien välissä, mutta kaikkein oleellisin julkisuuden tekijä oli Keuruun käräjäkunnan tuomiokirjojen perusteella toisten henkilöiden eli mahdollisten silminnäkijöiden läsnäolo.¹³²

¹³¹ Vilkuna 1995, 217-218, 224-225.

¹³² A History of Private Life III 1989, 414.

3. Vastuuseen varkaat ja vahingontekijät

3.1. Rahalla saa ja hevosella pääsee

Varallisuus oli näkyvä säätyläisiä ja rahvasta erottanut tekijä, joka sai säätyläisissä usein viriämään epäilyksiä rahvaan suuntaan. Keuruun pitkäkyntisten rahvaanmiesten matkaan kelpasivat myös aivan arkipäiväiset ja vähäarvoiset työkalut, joita sitten yritettiin vaihtaa viinaryyppyyhin. Renki Aatami Kivelä oli murtautunut keväällä 1840 öiseen aikaan lukkari Matias Saxbergin aittaan ja vienyt mennessään kirveen ja kaskiauran. Vaikka lukkari kertoi saaneensa varastetut työkalut jo takaisin, ilmoitti hän silti kaskiauran arvoksi neljä ruplaa ja kirveen arvoksi 80 kopeekaa sekä vaati renkiä vastuuseen murtautumisesta ja varkaudesta.¹³³ Mainitut esineet palauttanut talollinen kertoi, että hän oli ostanut kirveen ja kaskiauran syytetyltä muutamalla viinaryyppyllä. Hän oli antanut ostoksensa kuitenkin lukkarille kuullessaan, että tältä oli varastettu juuri samanlaiset työkalut. Talollinen ei ollut kuitenkaan ollut varma, olivatko ne itse asiassa kuuluneet lukkarillekaan viestien samalla tiettyä epäluuloisuutta kirkonpalvelijan sanaan. Lukkarin renki kuvaili todistajanlausunnossaan Saxbergin aitan lukkoa surkeaksi. Surkea lukko oli ilmeisesti jonkinmoinen puolustelu sille, miksi omaisuutta katosi aitasta.¹³⁴ Toisessa käräjätapauksessa itsellismies puolusteli oikeuttaan liiokella lukkarin tiloissa väittäessään, että *”ovi huoneeseen, jossa varastettuja tavaroita oli säilytetty, oli ollut lukitsematta tuolloin kun näpistys oli tapahtunut”*.¹³⁵ Chartierin (1989) mukaan avonainen tai suljettu ovi oli symboli siitä, sallittiinko vierailu tiettyyn tilaan vai ei.¹³⁶

Myös nimismies Bergmanin porstuasta oli varastettu kirves, jonka syytetty renki oli sittemmin jo palauttanut. Silti nimismies nosti 60 kopeekan arvoisesta jo palautetusta kapineesta käräjäjutun. Käräjöpöytäkirjan mukaan *”Hermannin Taavetinpoika tunnusti heti vapaaehtoisesti, että hän oli harjoittanut syytettyä rikosta sekä alistui sen tähden siihen vastuuseen, joka hänelle voitaisiin tuomita”*.¹³⁷ Rangaistuksena oli korvata puolet

¹³³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1844, §105. II Ca 42.

¹³⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 4/1845, §17. II Ca 43.

¹³⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1848, §144. II Ca 44.

¹³⁶ A History of Private Life III 1989, 412.

¹³⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1843, §22. II Ca 41.

varastetun omaisuuden arvosta.¹³⁸ Käräjäjutun nostaminen oli viesti rahvaalle virkamiehen omaisuuden koskemattomuuden vaatimuksesta, vaikka itse esineet oli jo saatu takaisin ja käräjöinti vei aikaa ja rahaa.

Työkalujen vastakohtana jokapäiväiseen toimeentuloon liittymätön ja vallankäytön maailmaan kuuluva omaisuus oli rahvaalle erikoisuus ja ilmaisi käyttäjänsä sosiaalista asemaa muulle yhteisölle. Hevoset ja ajopelit olivat tärkeitä symboleita käyttäjänsä vauraudesta ja liikkuvasta elämäntavasta. Esimerkiksi kartanon pihapiirissä hevostalli ja vaunuliiteri sijaitsivat keskeisellä paikalla, herrasväen käyttämien tilojen läheisyydessä ja vieraiden katseiden ulottuvilla. Maanteillä useammalla hevosella ja kieseillä ajaminen kertoi asianomaisen varallisuudesta ja sosiaalisesti korkeasta asemasta. Kerrotaan, että virkamiehistä kenraalikuvernööri ja ministerivaltiosihteeri ajoivat komeasti kahdeksalla hevosella, hovioikeudenneuvos sai kyytiä kolmella hevosella, kun taas nimismiehen oli tyytyminen yhteen liinaharjaan.¹³⁹ Rahvaanmiehelle hevonen oli tärkein itsekorostuksen ja omanarvon pönkittämisen mahdollisuus, mikä tuli esiin hevoskauppojen suurina puheina mahdollisimman sankan kuulijakunnan ympäröimänä.¹⁴⁰

Keuruun seudun eliitti ja rahvas käräjäivät usein hevosista ja ajopeleistä. Etenkin lukkari Matias Saxbergin kiesit olivat hänen itsensä mielestä olleet usein rahvaan kiinnostuksen kohteena. Välillä lukkari ei itsekään tarkalleen tiennyt kieseille aiheutetun vahingon suuruutta, mistä voi päätellä käräjöinti-innon taustalla olleen arvovalta ja erottautumisen tarve rahvaasta omaisuuden koskemattomuutta vaatimalla. Vuoden 1846 talvikäräjien mukaan lukkari Saxberg syytti talollisenpoika Samuel Kolhoa ja suutarinvaimo Regina Sallménia siitä, että *”kun syyttäjä oli ensimmäisenä käräjäpäivänä viimeksi pidetyillä syyskäräjillä saapunut tähän Ollilan taloon ja jättänyt yhdenistuttavat kiesinsä pihamaalle, olivat syytetyt ja muita henkilöitä koolla olleesta käräjärahvaasta istuneet syyttäjän kieseissä ulkona pidetyn jumalanpalveluksen aikana rikkoen niistä toisen pyörän”*.¹⁴¹ Saxberg vaati korvausta kiesien korjaamiseksi, muttei osannut vielä sanoa, miten kalliiksi tuo korjaaminen tulisi. Syytetyt myönsivät seisoneensa lukkarin kiesien

¹³⁸ JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1843, §22. II Ca 41.

¹³⁹ Åström 1989, 167; Åström 1993, 82, 94; Lönnqvist 1978, 618; Tiihonen & Ylikangas 1992, 186-187.

¹⁴⁰ Heikkinen 1988, 106-108; Heikkinen 1997, 108. Ks. myös Mäntylä 1969, 18, 165.

¹⁴¹ JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 2/1846, §117. II Ca 43.

vieressä jumalanpalveluksen aikana ja nojanneensa ajopelin pyörään, mutta kielsivät tästä aiheutuneen kieseille pienintäkään vahinkoa.

Käräjäjumalanpalveluksesta johtuen todistajia löytyi runsaasti. Lautamies oli nähnyt syytetty Samuel Kolhon sekä Juhani Kustaanpojan, tämän vaimon Auroran sekä useiden muiden tuntemattomien ihmisten istuvan pihalla olleissa kieseissä jumalanpalveluksen aikana. Lautamies ei kuitenkaan tiennyt, oliko tästä aiheutunut ajopelille vahinkoa. Hän lisäsi toki nähneensä toisen pyörän olleen hieman mutkalla, vaikkei ollut lähemmin tutkinut asiaa. Talollinen oli puolestaan nähnyt syytetty Reginan ja itsellisnainen Eeva Roosin sekä muiden tuntemattomien henkilöiden istuvan lukkarin kieseissä, muttei hänkään tiennyt, olivatko kiesit jollain tavalla rikkoutuneet. Renki todisti ensin, ettei itse ollut istunut tai nähnyt kenenkään muunkaan istuvan syyttäjän kieseissä. Tämän sanottuaan hän kuitenkin myönsi jumalanpalveluksen loputtua yksin istuneensa kieseissä, jolloin hän oli huomannut ajopelin olevan rikki. Juttua lykättiin seuraaville käräjille, jonne lukkari Saxberg päättäväisesti ja asiaansa uskoen tahtoi *”ei ainoastaan lisää todistajia, vaan myös kaikki ne henkilöt, jotka olivat aiheuttaneet kyseessä olevan vahingon”*.¹⁴²

Käräjäkäsitely jatkui vuoden 1847 talvikäräjillä. Lukkari vaati itsellisnainen Eeva Roosia yhtenä vahingon aiheuttajana osallistumaan vaadittavaan korvaukseen. Lukkarin renki kertoi, etteivät kyseiset kiesit olleet kunnossa myöskään lukkarin lähtiessä syksyn 1845 käräjille. Renki tiesi myös, että Saxbergin palatessa käräjiltä kotiin ajopelin toinen pyörä oli ollut hieman mutkalla. Käräjien aikaan kotona ollut renki ei kuitenkaan tiennyt, millä tavalla kyseinen vaurio oli aiheutunut. Lautamies oli sen sijaan ollut käräjäpaikalla ja nähnyt rahvasta istumassa käräjäsaarnan aikana pihalle jätetyissä kieseissä. Lukkari oli pyytänyt lautamiestä tarkastamaan ajopelinsä, mutta tämä ei ollut huomannut niiden millään tavoin vahingoittuneen. Lukkari Saxberg tuntui ottavan tilanteen paljon muita vakavammin ja paljasti näin omanarvontuntoisuutensa. Oikeudenpalvelijatkaan eivät huomanneet kiesien kärsineen minkäänlaisia vaurioita. Oikeuden päätöksessä ilmoitettiin, että *”koska syyttäjä ei ollut kyennyt vahvistamaan, että hänen kiesinsä olivat kyseisessä tilanteessa syytettyjen toimesta jollakin tapaa vahingoittuneet ja koska syyttäjä ei myöskään kyennyt osoittamaan vaadittua korvausta, olkoon haaste rauennut”*.¹⁴³

¹⁴² JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 2/1846, §117. II Ca 43.

¹⁴³ JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1847, §70. II Ca 44.

Syksyllä 1848 lukkari Saxberg ilmestyi käräjille hakemaan jälleen oikeutta ajopeliinsä liittyen. Nyt syytettyjen penkillä istui irtolaismies Aatami Kivelä, jonka lukkari ilmoitti näpistäneen 85 kopeekan arvoisen metallikellon avonaisessa liiterissä säilytetyistä Saxbergin kieseistä. Mies oli sama, joka oli keväällä 1840 varastanut Saxbergin aitasta työkaluja. Sittemmin lukkari oli saanut kellonsa takaisin lunastamalla sen kymmenellä kopeekalla eräältä rengiltä. Syytetty kiisti kaiken, mutta kertoi sen sijaan kuulleensa mainitun rengin yrittäneen myydä lukkarin kelloa. Lukkarin piika vakuutti todistajanlausunnossaan syytetyn ilmestyneen mainittuna päivänä kirkonmenojen aikaan lukkarin taloon. Syytetty oli seurannut piikaa liiteriin, jossa kiesejä oli säilytetty, ja vielä jäänyt sinne piian poistuessa paikalta. Piika ei osannut sanoa, oliko kello kadonnut kieseistä tässä tilanteessa, aiemmin vaiko myöhemmin.¹⁴⁴ Rahvaan lausumat toisistaan olivat vihjailevia, mutta lopullisia näyttöjä varkaudesta ei annettu. Oikeus katsoi kuitenkin todistajainlausuntojen perusteella, että syytetty irtolaismies Aatami Kivelä oli luvatta ottanut lukkarin kellon. Sakko näpistyksestä oli puolet varastetun omaisuuden arvosta.¹⁴⁵

Eliitti myös uskoi rahvaan käsiin ”status-omaisuutta”, mikä kertoo niin omaisuuseroista kuin myös tietynlaisen luottamuksen olemassaolosta. Käräjätuvan ovi kävi, kun tämä omaisuus oli vahingoittunut käyttökelvottomaksi. Talvikäräjillä 1840 käsiteltiin tapausta, jossa lukkarinleski oli lainannut hevosta samassa kylässä asuneelle talollisenpojalle. Talollisenpoika oli tarvinnut hevosta Jyväskylän matkaa varten. Matkan jälkeen lainaaja oli palauttanut hevosen syyttäjän mukaan niin laihana ja loppuunajettuna, ettei sitä ollut voinut enää käyttää.¹⁴⁶

Syytetty talollisenpoika puolustautui, että hän oli käyttänyt lainaamaansa hevosta ainoastaan viiden päivän ajan ajaen sillä vain teitä pitkin ja rasittamatta sitä suurella kuormalla. Käräjät kuulivat todistajina suutaria ja talollista. Suutari ei ollut nähnyt hevosta talollisenpojan ottaessa sen vastaan, mutta talollisenpojan palatessa matkalta hän oli huomannut hevosen ontuvan toista takajalkaansa. Talollinen taas todisti olleensa kahta vuotta aiemmin paikalla lukkarinlesken ostaessa hevosta, ja jo silloin leski oli

¹⁴⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1848, §75 ja §134 sekä tk 3/1849, §139. II Ca 44 ja II Ca 45.

¹⁴⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 12/1849, §173. II Ca 45.

¹⁴⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 4/1840, §46. II Ca 40.

sanonut hevosen ontuvan takajalkaansa. Rahvaanmiehet yrittivät selvästi lausunnoillaan turvata syytetyn talollisenpojan asemaa.¹⁴⁷

Rahalla oli epäilemättä statusta rahvaan silmissä. Kun säätyläistöltä katosi rahaa, rahvasta istutettiin syytettyjen penkille. Pihlajaveden kappelin lukkari Anders Gumér ilmoitti talvikäräjillä 1842 jättäneensä talollisenvaimo Liisa Välkylle kamreeri Långhjelmille Vaasaan osoitetun rahakirjeen, jonka talollisenvaimo oli ottanut viedäkseen Autio-Välkyn postitaloon. Postitalosta kirjeen oli ollut määrä jatkaa eteenpäin kihlakunnan postin mukana. Koska kirje ei ollut koskaan tavoittanut määränpäättään, vaati Anders Gumér nyt Liisa Välkkyä vastuuseen kirjeen sisältämistä varoista. Syytetty vastasi, ettei hän pystynyt muistamaan ottaneensa vastaan kyseistä kirjettä. Hän lisäsi heti perään, että *”jos niin olisi tapahtunut, olisi hän kyllä toimittanut sen määrättyyn paikkaan”*.¹⁴⁸ Lausunto osoittaa, ettei rahvas ollut neuvotonta virkamiestä vastaan käräjöidessään. Omaa rehellisyyttä koetettiin vakuuttaa viimeiseen asti. Mainittu Autio-Välkyn talo oli ottanut hoitaakseen postinkuljetuksen, josta vaivanpalkkana kruunu antoi postitalonpojalleen taloudellisia helpotuksia. Tehtävän tärkeydestä kertoo se, että väkivallasta postinkuljettajaa kohtaan tai postinkuljettajan rikoksesta postilaukkua kohtaan rangaistiin jopa kuolemanrangaistuksella. Postitalonpoikien lisäksi erikseen valitut henkilöt veivät kruunun virkakirjeitä, mitä kutsuttiin kihlakunnan postiksi. Postinkuljettajat olivat tehtävässään nimismiehen valvonnan alaisia.¹⁴⁹

Yksityisen asuinympäristön lisäksi tilaisuus varkauteen saattoi avautua jopa maantiellä. Syyskäräjillä 1844 suntio Cederlund ilmoitti, että entinen sotilas oli löytänyt hänen vaimonsa kadottaman laukun, mutta palauttanut ainoastaan laukun ja sen sisällä olleen nenäliinan pitäen löytämänsä reilut pari ruplaa itsellään. Seuraavilla käräjillä syytetty tunnusti löytäneensä laukun maantieltä ja näpistäneensä ruplat, joiden hän oli hyvin tiennyt kuuluvan suntion vaimolle. Käräjäpöytäkirja antaa kuvan katuvaisesta rahvaanmiehestä, joka *”alistui lainmukaiseen vastuuseen harjoittamastaan rikoksesta ja ilmoitti olevansa myös halukas korvaamaan syyttäjälle siten kuin epävirallisesti oli jo luvannut”*.¹⁵⁰ Entisellä sotilaalla ei ollut myöskään mitään sitä vastaan, että köyhänä ja

¹⁴⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1840, §87. II Ca 40.

¹⁴⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 2/1842, §81. II Ca 41.

¹⁴⁹ Jokipii 1999, 477- 478; Sillanpää 1969, 225-229.

¹⁵⁰ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1844, §150 ja tk 4/1845, §32. II Ca 42 ja II Ca 43.

varattomana hän korvaksi työllä suntuolle varastamansa ruplat. Oikeus määräsi rangaistuksena varkaudesta maksettavaksi varastetun omaisuuden kaksinkertaisen arvon.¹⁵¹ Tapauksesta saa käsityksen suntuon perheen jollakin tapaa rahvaasta eroavasta elämäntavasta, kun entinen sotilas saattoi tietää maantieltä löytämänsä laukun ja sen sisällön kuuluvan suntuo Cederlundin perheeseen.

3.2. Onkohan kirkossa mitään arvokasta?

Rahvaan tekemistä omaisuuteen kohdistuvista rikoksista kaikkein röyhkeimmiltä vaikuttavat kirkon omaisuuteen eli toisin sanoen seurakunnan yhteiseen omaisuuteen kohdistuneet teot. Tällöin syyttäjänä ja kirkon edustajana toimivat suntuot. Keuruun suntuo Adam Cederlund nosti vuoden 1849 talvikäräjillä syytteen Keuruun kirkon köyhäinkassan väkivaltaisesta murtamisesta ja sen sisällön varastamisesta. Suntuo nimesi syylliseksi talollisenpoika Aatami Aholan perustellen johtopäätöstään sillä, että Aatamilla oli ollut enemmän rahaa kuin tavallisesti. Suntuo halusi pitäjän köyhistä vastaavana talollisenpojan vastuuseen rikoksesta ja korvaamaan kassasta varastamansa rahat. Syytetty myönsi kassan murtamisen ja sen vajaan kolmen ruplan arvoisen sisällön varastamisen sekä alistui kärjäpöytäkirjan mukaan siitä seuraavaan vastuuseen. Todistajana kuultu itsellismies kertoi nähneensä sunnuntaina kirkon köyhäinkassan vielä ehjänä, kun taas aikaisin seuraavana aamuna hän oli löytänyt sen rikottuna suntuon kuvailemaan tapaan. Lisäksi hän oli huomannut lumessa jäljet, jotka olivat vaikuttaneet pienikokoisen henkilön saappaanjäljiltä. Itsellismiehen mielestä jäljet muistuttivat sellaisten saappaiden jälkiä kuin Aatamilla oli nyt jalassaan. Yhteisö oli havainnoiltaan tarkkaa. Lukkari Saxbergin kaksi piikaa kertoivat käräjillä syytetyn talollisenpojan pistäytymisestä kyseisenä iltana lukkarin tuvassa. Välillä syytetty oli poistunut matkoihinsa, mutta palannut keskiyön tienoilla takaisin. Lisäksi syytetty oli näyttänyt toiselle piioista seuraavana aamuna pieniä hopea- ja kuparikolikoita kertomatta niiden alkuperää. Selitykseksi todistajainlausunnoille syytetty ilmoitti, että hän oli vienyt pyssyään korjattavaksi lähellä Saxbergia asuvalle sepälle ja siitä syystä saapunut Saxbergin taloon. Syiden ja seurausten etsiminen oli käräjillä keskeistä. Kaikelle oli löydettävä uskottava selitys. Tämä tarjosi myös syytetylle omat mahdollisuutensa.

¹⁵¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., tk 4/1845, §32. II Ca 43.

Lopulta Aatami Ahola tuomittiin kirkon köyhäinkassan murtamisesta ja reilun kahden ruplan varastamisesta maksamaan sakkona kyseisen summan moninkertaisen arvon, palauttamaan kassaan varastamansa summan sekä kärsimään yhdeksän keppiparia ja julkisen kirkkorangaistuksen.¹⁵²

Vuoden 1833 Keuruun syyskäräjillä Ähtärin suntio Aabraham Ruha puolestaan ilmoitti, että sunnuntaina 21. p:nä heinäkuuta ennen puoltayötä varkaat olivat murtautuneet ikkunan kautta Ähtärin kappelikirkkoon ja vieneet sieltä mm. neljä kynttilänjalkaa. Kirkonvarkaiksi epäiltiin suntion löytämiin vahvoihin johtolankoihin perustuen töysäläisiä torppareita Kustaa Mettälää ja Hiskias Rihojärveä, jotka olivat oleskelleet useita viikkoja työmiehinä paikkakunnalla. Syytetty Mettälä kiisti syytteen. Hän selvitti menneensä työmiehen pestistä vapauduttuaan apulaisnimismies Herman Collinin ja kievarinpitäjä Fredrik Collinin omistamaan Hankolan taloon. Vaikka Mettälä oli saanut nimismiehen luona työpalkkansa, oli hän silti jäänyt päiväksi oleskelemaan Hankolan taloon ja osittain Mattilan torppaan Hiskias Rihojärven ja Juhani Alakoskelan seurassa. Illalla Mettälän mukaan he kaikki kolme olivat majoittuneet Hankolan talon saunaan. Sauna oli ohikulkijoille ilmeisen tavallinen yökortteeri, sillä Hankolan isäntä, apulaisnimismies ei pitänyt tätä huomion arvoisena asiana tai syyttänyt saunassa yöpyneitä tunkeutumisesta hänen tiloihinsa. Mettälä kertoi maanneensa saunassa koko yön, kun taas hänen seuralaisensa Rihojärvi ja Alakoskela olivat joskus puolenyön aikaan hiipineet ulos. Mettälä oli nähnyt nämä kaksi seuraavan kerran vasta seuraavana päivänä miesten ilmestyessä taas Hankolan taloon. Tällöin ei ollut vielä tiedossa, että kirkossa oli edellisyönä käynyt varkaita. Syytetty Mettälä koetti selvästi heittää epäilyksen verhoa yökortteerista keskenkaiken poistuneiden tovereittensa ylle.

Rihojärvi kielsi Mettälän tiedon oleskelustaan Collinin saunassa. Oman versionsa mukaan hän oli eronnut Alakoskelan kanssa Mettälästä illalla kymmenen aikaan, jolloin hän ja Alakoskela olivat lähteneet kohti Tuomarniemen puustellia. Rihojärvi sanoi viettäneensä yön Tuomarniemen renkituvassa, joka sekin vaikuttaa tilana yleiseltä ohikulkijan yöpymispaikalta.

Todistajana kuultiin sihteeri Kristian Gaddia. Gadd kertoi yöpyneensä Hankolan talossa Collinin luona kyseisen kirkonvarkausyön. Yöllä sihteeri ja apulaisnimismies olivat

¹⁵² JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1849, §159. II Ca 45.

heränneet yhdentoista aikoihin tai hieman myöhemmin siihen, kun kievarinpitäjä Fredrik Collin ilmoitti heille nähneensä kolme epäilyttävää miestä liikkumassa pihapiirissä. Apulaisnimismies oli mennyt ulos, muttei ollut nähnyt ketään. Apulaisnimismies Collin lisäsi edelliseen todistukseen, että vaikka hän oli palkanmaksun jälkeen sunnuntai-aamuna kehottanut Mettälää poistumaan heti toimettona paikkakunnalta, ei tämä ollut noudattanut käskyä vaan seurustellut koko sunnuntain Rihojärven ja Alakoskelan kanssa. Kun apulaisnimismies oli saanut maanantaina kuulla kirkonvarkaudesta, oli hän lähettänyt miehiä syyttä paikkakunnalla oleskelleiden perään. Collinin lähettämät miehet olivat löytäneet kirkon alttarille kuuluvat esineet reilun sadan metrin päässä kirkosta sijaitsevasta ladosta Töysään johtavan tien varrelta. Apulaisnimismies piti Alakoskelaa, Mettälää ja Rihojärveä epäiltyinä viimeistäänkin Alakoskelan lausuman perusteella: *”...olen syytön, koska nukuin metsässä kirkon takana Mettälän ja Rihojärven ollessa siellä...”*¹⁵³ Syytteen osuessa omalle kohdalle ei selvästikään enää välitetty siitä, missä valossa oikeus alkoi nähdä samasta rikoksesta myös syyttynä olevan toisen rahvaanmiehen. Tärkeintä oli saada huomio pois omasta itsestä.

Hankolan kievarinisäntä Fredrik Collin todisti, että kymmenen aikoihin illalla hän oli omasta ikkunastaan nähnyt kolmen miehen kulkevan maantietä pitkin kirkolle. Etäisyydestä johtuen hän ei ollut kuitenkaan pystynyt tunnistamaan kulkijoita. Puolen tunnin kuluttua ulkona ollessaan Collin oli huomannut kahden miehen juoksevan kirkolta pois päin. Puolenyön tienoilla todistaja oli herännyt koiran haukkumiseen Mettälän tullessa kirkon suunnasta kahden muun miehen seurassa pihaan. Fredrik Collinin mielestä tunnistamattomat miehet olivat ulkonäöltään ja vaatetukseltaan muistuttaneet Rihojärveä ja Alakoskelaa. Pelätessään tulijoilla olevan jotakin pahaa mielessään, kievarinisäntä oli mennyt herättämään veljeään apulaisnimismiestä. Kun he olivat ehtineet ulos, olivat miehet jo kadonneet. Myöhemmin kievarinisäntä oli kuitenkin löytänyt Mettälän saunasta. Kysymykseen öisestä kulkemisesta Mettälä oli vastannut aikoneensa Rihojärven ja Alakoskelan kanssa viinaa ostamaan. Havaintoja yöllä liikkuvista miehistä torppansa ohikulkevalta maantieltä oli tehnyt myös torppari Matti Mattila.¹⁵⁴ Maantien varrella asuvat pistivät merkille outoja liikkeitä. Öiseen aikaan liikkuvilla epäiltiin olevan jotakin pahaa mielessään. Maantie oli selvästi jo jonkin asteen julkinen tila, jossa kannatti olla silminnäkijöiden suhteen varuillaan. Samoin voi myös olettaa, että ohikulkijat tekivät

¹⁵³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., sk 10/1833, §82. II Cg 2.

¹⁵⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., sk 10/1833, §82. II Cg 2.

havaintoja maantienvarren asumusten elämänmenosta. Maantien poskessa sijainnut asumus oli epäilemättä julkisempi yksityistila kuin asunto syvällä korvessa.

Kirkonvarkausjutun kannalta todella merkille pantavaa kerrottavaa oli työmiehellä, jonka kuullen syytetty Mettälä oli kolmea tai neljää päivää ennen kirkonvarkautta sanonut sanatarkasti: *”Onkohan Silvola (paikkakunnalla kuuluisa ja rangaistu kirkonvaras) jättänyt mitään arvokasta Ähtärin kirkkoon? Minä olen päättänyt varastaa sen, mitä mahdollista ennen lähtöäni täältä.”*¹⁵⁵ Lisäksi todistajan mukaan Rihojärveä ja Alakoskelaa ei ollut näkynyt Tuomarniemen puustellin renkituvassa sunnuntai-iltana puolenyön aikaan. Sen sijaan puoli viiden maissa seuraavana aamuna molemmat mainitut miehet olivat maanneet renkituvan penkillä täysissä pukeissaan.¹⁵⁶ Itsellisvaimo kertoi myös viettäneensä yön Tuomarniemen renkituvassa ja valvoneensa puolen yön aikoihin sairaan lapsen vuoksi. Vaimon mielestä Rihojärven ja Alakoskelan oli täytynyt hiipiä sisään joskus puolenyön jälkeen toisten jo nukahdettua. Alakoskela selvitti sunnuntai-illan tapahtumista, että hän oli saapunut Tuomarniemeen ennen yhtätoista ja panneensa heti pitkäkseen täysissä pukeissa renkituvan penkille. Vasta aamulla Alakoskela oli huomannut myös Rihojärven makaavan tuvan penkillä.¹⁵⁷ Renkitupa oli rahvaan tavallinen yöpymispaikka, mutta myöhäinen liikuskelu ja hätäinen maatepano täysissäpukeissa herätti epäilyjä.

Tuomio kirkonvarkaukstopauksessa luettiin vuoden 1834 talvikäräjillä. Tuomio oli ankara ruumiillisine rangaistuksineen ja peräti vuoden mittaisine työrangaistuksineen. Edesmennyttä Rihojärveä ei voinut enää tuomita, mutta Mettälä ja Alakoskela tuomittiin murtovarkaudesta Ähtärin kappelikirkkoon rangaistavaksi kumpikin yhdeksällä keppiparilla ja maksamaan sakkoa 60 ruplaa eli varastetun omaisuuden kolminkertainen arvo. Sakko muutettiin vastaavaksi ruumiinrangaistukseksi, 14 keppipariksi, jonka seurauksena kumpaakin määrättiin yhteensä rangaistavaksi yhteensä 23 keppiparilla, kolmella iskulla parilta. Lisäksi kirkonvarkauksesta seurasi julkinen kirkkorangaistus Ähtärin kappelikirkossa ja passitus vuodeksi pakko- eli yleisiin töihin Suomenlinnaan.¹⁵⁸

¹⁵⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., sk 10/1833, §137. II Cg 2.

¹⁵⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., sk 10/1833, §137. II Cg 2.

¹⁵⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 12/1833, §2 ja 1/1834, §2. II Cg 2.

¹⁵⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., tk 3/1834, §31. II Cg 2.

Kirkonvarkautta pidettiin niin vakavana rikoksena omassa yhteisössä, että siihen syyllistynyt oli eristettävä vuodeksi ulos yhteisöstä yleisiin töihin. 1700-luvulla syntyneen yhteiskuntasopimus-teorian mukaan rikoksentekijä oli rikkonut sopimuksen ja asettunut koko yhteiskuntaa vastaan. Yhteiskunnalla oli nyt oikeus nousta koko voimallaan rankaisemaan rikoksentekijää. Vihollinen eli rikollinen joutui yhteiskuntasopimuksen ulkopuolelle ja hän menetti kansalaisasemansa. Rikoksen yhteiskunnalle aiheuttama vahinko oli sen aiheuttama epäjärjestys sekä sen antama esimerkki ja sen yleistymisen mahdollisuus. Rangaistuksesta seuraavan pahan oli ylitettävä rikoksesta saatava etu. Rangaistuksen ei tarvinnut välttämättä kajota ruumiiseen, vaan sen oli saatava aikaan tietty mielle. Siksi rangaistukset oli jatkuvasti asetettava kansalaisten silmien eteen. Ihanteena oli, että tuomittu näytti jonkinlaiselta hyötyä tuottavalta omaisuudelta ja kaikkien palveluksessa olevalta orjalta. Yleiset työt nähtiin juuri tällaisena rangaistusmuotona, josta oli kollektiivista hyötyä ja joka näkyi myös koko yhteisön silmissä. Venäjän ajan alkupuolella Suomessa pakkotyöhön lähettäminen Siperiaan säädettiin kuolemanrangaistuksen muuntorangaistukseksi. Keski-suomalaisista Siperia opetti ainakin saarijärveläistä Eliasta rangaistuksena Jyväskylän kirkkoherran hakkaamisesta ja ryöstämisestä.¹⁵⁹

Kirkonvarkaustapausten valossa vaikuttaa siltä, että kirkkoa ei pidetty mitenkään pyhänä paikkana. Vaikka rahvasta varoiteltiin jatkuvasti jumalallisista rangaistuksista, ei herran pelko ollut kovin syvään juurtunut itse herran huoneestakin alttarilta kynttilänjalkoja varastettaessa. Asenteet kirkkoa kohtaan ovat olleet meidän ajastamme poikkeavia, esitettyjen arvioiden mukaan tuttavallisempia ja vähemmän juhlallisia. Yksilö saattoi käyttää kirkkoa monenlaisiin tarkoituksiin.¹⁶⁰

Varkaustapausten lisäksi myös huolimattomuudesta ja laiminlyönneistä syytettiin yksinomaan rahvasta, ja säätyläiset ottivat tällöin roolin ojentajina ja neuvojen jakajina. Hyvänä esimerkkinä on kestikievari-järjestelmä, joka oli kruunun järjestämä ja josta talonpojat käytännössä vastasivat. Keuruun syyskäräjillä 1830 tutkittiin vouti A. F. Forssellin Kankaanpään kievarissa Virroilla kievaripäiväkirjaan tekemää huomautusta: *”otettu vastaan karkeasti ja vastentahtoisesti sekä saatu yösjä aivan epäsiistissä ja*

¹⁵⁹ Foucault 1980, 104, 107, 109-110, 113, 117, 125-126, 162, 164, 169; Nygård 1998, 137; Jokipii 1999, 498.

¹⁶⁰ Burke 1994, 109.

likaisessa huoneessa likaisin vuodevaattein".¹⁶¹ Säätyläisen elämäntavalle kievariolut tuntuivat epäsiisteiltä. Mitä korkeammalle yhteiskuntahierakiassa ihminen sijoittui, sen voimakkaammin hän kontrolloi omaa ruumistaan ja kiinnitti huomiota puhtauteen. Rahvaalla vaatimus fyysisestä puhtaudesta ja siisteydestä liittyi lähinnä julkiseen tilaan. Peseytyminen oli kirkkomatkaan valmistautuvalla rahvaalla tapa ilmaista arjen ja pyhän välistä rajaa.¹⁶²

Samoilla vuoden 1830 syyskäräjillä käsiteltiin myös hovioikeuden auskultantti Herman Värnhjelmin huomautusta Kortenmäen kievarin epäjärjestyksestä vierastuvan avaimen ja kievaripäiväkirjan saatavillaolon suhteen. Kievarinisäntä Aabraham Kortenmäki ilmoitti syyksi tähän epäjärjestykseen sen, että hän oli juuri tuolloin ollut vaimonsa kanssa kirkkomatkalla ja kievari oli ollut palkollisen hoidettavana. Oikeus katsoi kohtuulliseksi tällä kertaa vapauttaa Kortenmäen isännän syytteestä, mutta vannotti tätä vastaisuudessa tarkasti huolehtimaan hänelle kievarinpitäjänä asetetuista velvollisuuksista.¹⁶³

Talvikäräjillä 1833 nimismies Nordqvist halusi Kortenmäen kievarinisännän vastuuseen siitä, ettei vierastupaa oltu pidetty lämpimänä. Isäntä selvitti, että vierastupaa oli täytynyt pitää kylmillään kahdeksan päivän ajan torakoiden hävittämiseksi. Hän toivoi vapautusta syytteestä vedoten siihen, että mainittuna aikana yksikään matkustaja ei ollut käynyt hänen kievarissaan. Oikeus antoi syytteen tälläkin kertaa raueta, mutta kielsi tulevaisuudessa isäntää jättämästä vierastupaa lämmittämättä kylmänä vuodenaikana ilmoittamatta siitä ensin pitäjän nimismiehelle ja saamatta siihen lupaa.¹⁶⁴

¹⁶¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1830, §65. II Ca 33.

¹⁶² Frykman & Löfgren 1984, 143-145,163.

¹⁶³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1830, §45. II Ca 33.

¹⁶⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1833, §23. II Ca 35.

4. ”Lurjuksen” loukattu kunnia

4.1. Hauskoja lauluja ja törkeitä syytöksiä pitkin pitäjää

Yksilön kunniaa saattoi loukata herjaamalla eli viittaamalla rangaistaviin tekoihin tai solvaamalla eli nimittelemällä halveksuntaa ja vihaa osoittavin nimityksin. Molempiin kunnianloukkauksen muotoihin liittyi olennaisesti ympäröivän yhteisön hauskuuttaminen. Kunnianloukkauksella oli kohteelleen myös käytännössä tuntuvat seuraukset, sillä siitä seuraava huono maine vaikeutti yksilön elämää yhteisön jäsenenä. Huonomaineisesta tuli oikeuslaitoksen edessä lainsuojaton. Huono maine rajoitti asianomaisen mahdollisuuksia saada valallisia todistajia käräjille, eikä huonomaineinen itse voinut yleisen käytännön tapaan puolittaisen näytön tapauksessa puhdistautua syytteestä valalla. Kunnianloukkaukset osoittavat, miten tähän lainsuojattomuuden ja yhteisöllisen turvattomuuden vaaraan reagoitiin. Virkamiesten kunnianloukkaustapaukset ja niiden olemassaolo ylipäätään paljastavat samalla rahvaan asenteita auktoriteettia kohtaan. Vaikka loukattu lähti käräjille hakemaan hyvitystä kunnialleen, maineen korjautuminen yhteisön silmissä täysin entiselleen oli kuitenkin kyseenalaista.¹⁶⁵

Useimmiten Keuruun kärjäkunnassa ilmenneissä kunnianloukkaustapauksissa virkamies tuli käräjille hakemaan hyvitystä kolhiintuneelle kunnialleen. Syyttävä sormi kohdistui merkittävän usein pitäjää kierteleviin käsityöläisiin. Suutareiden ja räätäleiden mukana herjojen ja solvausten ilmeisesti pelättiin leviävän helposti rahvaan talosta toiseen. Syytteissä ja todistajainlausunnoissa painoi raskaasti juopumusrikosten tapaan se, oliko kunnianloukkaus tapahtunut suuren väkijoukon läsnäollessa. Väkijoukon kuullen lausutut epäedulliset arviot virkamiehestä pyrittiin toistamaan oikeuden edessä sanatarkasti. Keuruun tapaisessa sisäsuomalaisessa pitäjässä pöytäkirjoissa mainitaan virkamiestä loukatun suomenkielellä, mikä lienee ollut viestinä pilkan leviämismahdollisuuksista kaiken kansan ymmärrettäväksi ja käyttöön. Käräjillä annetuista lausumista saa sen käsityksen, että kunnian tahriintuminen tai tahriintumattomuus oli erittäin tulkinnallista.

¹⁶⁵ Katajala 1994, 142,145-151; Burke 1994, 150; Mäntylä 1969, 168, 170, 191-192; Renvall 1949, 234-235.

Lukuisista muista rahvaaseen kohdistuneista syytöksistään tuttu lukkari Matias Saxberg saapui lakitupaan nostamaan myös kunnianloukkaussyytteitä. Syyskäräjillä 1841 lukkari syytti räätäli Mooses Siréniä ja talollisenvävy Taavetti Ilvesjärveä siitä, että nämä olivat riimitelleet ja levittäneet koko pitäjän rahvaan keskuuteen lukkarin hyvää nimeä ja mainetta häpäisevän värssyn. Räätäli Sirén kiisti syytteen. Hän kertoi kuitenkin kuulleensa ollessaan räätälinä kappalainen Hällforsin virkatalossa siellä laulettavan suomenkielistä laulua, jonka kappalainen oli itse kynäillyt ja jättänyt myöhemmin hänelle. Kun Sirén oli oppinut muutaman säkeen mainitusta laulusta, jossa syytetyn nimeä ei missään kohtaa oltu mainittu, oli hän jonkun kerran laulanut sitä tarkoittamatta saattaa sillä lukkaria huonoon maineeseen. Räätäli vieritti siis syyn laulun olemassaolosta rohkeasti kappalaisen, lukkarin läheisen työtoverin harteille.

Lukkarin todistajana paikalle kutsuttu talollisenpoika osasi kertoa tarkemmin, että kyseisen laulun pääasiallinen sisältö oli Saxbergin elämän kuvaaminen epäsuotuisalla tavalla. Hän ei kuitenkaan pystynyt muistamaan laulunsanoja tai arvioimaan, oliko riimitely epäsuotuisuudestaan huolimatta koskettanut lukkari Saxbergin mainetta ja kunniaa.¹⁶⁶

Jonkinlainen laulu pitäjän lukkarista siis todella oli olemassa, mutta kysymys kunnianloukkauksesta oli tulkinnallinen. Saxbergin nimeä ei laulussa suoraan mainittu, laulun sisältöä ei tarkalleen muistettu, mutta sitä luonnehdittiin kuitenkin lukkarin kannalta epäsuotuisaksi.

Seuraavana keväänä Saxberg jätti oikeuden luettavaksi suomenkielisen riimityksen, jonka laulamisesta ja levittämisestä hän räätäliä ja talollisenvävyä oli syyttämässä. Lukkarin mielestä tuo teko oli karkeasti halventanut hänen hyvää nimeään ja mainettaan. Pilkkalaulu oli kuitenkin niin huonosti kirjoitettu ja paikoin likaantunutkin, ettei oikeus saanut sen sisällöstä selvää. Lukkari lisäsi syytettyjen joukkoon myös suutari Hermanni Palldanin, mutta syytetyt Ilvesjärvi ja Palldan kiistivät koskaan pitäneensä hallussaan tai levittäneensä mitään lukkarin mainetta koskevaa tekstiä. He myönsivät kyllä joskus kuulleensa laulettavan suomenkielistä värssyä, joka oli käsiteltyt lukkaria taposta vangittuna. He eivät kuitenkaan muistaneet tarkemmin tuon laulun sisältöä tai tunteneet,

¹⁶⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1841, §164. II Ca 40.

oliko se tuo sama nyt käräjille jätetty rallatus. Laulun olemassaolo sai edelleen vahvistusta ja jo jonkinmoista sisältöä, mutta laulajista ei ollut tietoa.

Räätäli Sakari Roos oli kuullut syytetty Mooses Sirénin laulavan kirjoittamaansa suomenkielistä laulua pitäjäntuvassa Keuruun kirkolla eräänä sunnuntai-iltapäivänä. Räätälikin osasi sanoa laulun käsitelleen lukkaria surmatyöstä epäiltynä. Tämä lausunto alkoi jo selventää Sirénin syyllisyyttä. Kirkonkylän pitäjätupa ja sunnuntai-päivä teon kehyksinä eivät ainakaan helpottaneet syytetyn räätälin asemaa. Suutari Matti Hilden teki Sirénin oloa vielä tukalammaksi kertoessaan, että oikeudelle jätetyssä ja Sirénin lauleskelemassa laulussa oli sama lukkarin elämää käsittelevä sisältö. Torpparintytär Eeva Rasinaho oli kuullut Mooses Sirénin toistavan riimitystä lukiessaan useissa kohtaa sanat ”Matti Mahikainen”, jotka viittasivat selvästikin lukkari Matias Saxbergin persoonaan.

Todistajana kuultiin myös syyttäjän virkaveljeä lukkari Johan Henrik Judénia, joka kertoi nähneensä Matias Saxbergista kertovan värssyn erään multialaisen talollisen luona. Judénin muisti oli rahvaan todistajien lailla yhtä hataraa laulun sisällön suhteen. Ehkä hän ei tohtinut alkaa oikeuden edessä toistelevaan pilkallisia sanoja toisesta lukkarista tai sitten hän ei halunnut saattaa Saxbergin arvosteluun rohjenneita rahvaanmiehiä vastuuseen.

Räätälin syyllisyyden sinetöivät vielä jäljellä olevat rahvaanmiesten todistukset. Torppari Kustaa Rasinaho todisti Sirénin eräänä sunnuntaina kertoneen, että hänellä on suomeksi sepitetty ja vieläpä erittäin hauska laulu Saxbergista. Sirén oli toistanut laulunsanoja, joita todistaja ei ollut kuitenkaan painanut mieleensä. Paikalla oli ollut myös toinen syytetty talollisenvävy Taavetti Ilvesjärvi, joka myös oli kertonut osaavansa laulaa tuota samaa laulua. Ilvesjärvi ei ollut kuitenkaan ryhtynyt laulamaan torpparin pyynnöistä huolimatta. Todistaja Kustaa Rasinaho paljasti näin samalla innokkuutensa kuulla lukkarista sepitettyä, hauskaa laulua ja jopa yllyttäneensä syytettyä laulamaan. Oikeus ei kuitenkaan puuttunut tähän seikkaan. Räätäli Mooses Sirénin syyllisyyden kannalta painavimman todistajanlausunnon antoi renki Mooses Matinpoika, joka kertoi saaneensa jokin aika sitten Siréniltä tämän itsensä suomeksi sepittämän värssyn. Renki oli usein kuullut räätälin sekä laulavan että lukevan samaa laulua, jonka sisältö käsitteli epäedullisesti

lukkarin elämänkaarta. Mooses Matinpojan kautta laulu oli päätynt maksua vastaan itselleen Saxbergille ja Saxbergin kautta oikeuden luettavaksi.¹⁶⁷

Kihlakunnan oikeus totesi syyskäräjillä 1842, että niin pitkälle kuin laulusta saattoi ymmärtää, se kuvasi epäedullisessa valossa piika Eeva Matintytär Päkärin taposta tutkintovankeudessa ollutta lukkari Saxbergia. Syytetty kiisti edelleen sinnikkäästi sepittäneensä kyseistä laulua. Todistajana vielä kuullut torpparinvävy Aatami Eriksson ja lautamies Johan Fredrik Häkkinen kertoivat molemmat kuulleen Sirénin laulavan tai lukevan kyseistä värssyä muiden henkilöiden läsnäollessa. Torpparinvävy oli tavannut syytetyn lukemassa värssyä suutari Klockin luona. Lautamies Häkkinen taas kertoi, että: *”viime syyskäräjien aikana oli syytetty Mooses Sirén ilmestynyt Häkkisen ja muiden lautamiesten kortteeriin käräjäpaikalla ja laulanut heille laulun, joka oli kertonut lukkarin elämäntarinan ja mustannut todistajan mielestä hänen (Saxbergin) nimeä ja mainetta”*.¹⁶⁸

Aluksi todistajainlausunnot olivat epävarmoja ja valaisivat asiaa vain osittain. Oikeuden kannalta kaikkein tärkeimmät avainseikat tuntuivat todistajilta unohtuneen. Tämä oli ilmeinen keino vaikeuttaa ja pitkittää tutkintaa. Jos tavallaan ”kaikki ja ei kukaan” olivat syyllisiä, oli esivallan paljon vaikeampi ryhtyä mihinkään vastatoimiin kuin yksilön ollessa kyseessä¹⁶⁹. Todistajien tarkoituksena saattoi olla myös pitää lukkari Saxbergin elämä mahdollisimman pitkään julkisesti arvioitavana.

Talvella 1843 puolitoista vuotta jatkuneen käräjäprosessin jälkeen lukkari Saxberg ilmoitti yllättäen haluavansa luopua nostamastaan syytteestä, mikäli syytetty suostuisi pyytämään häneltä anteeksiantoa. Jatkuvasti syyllisyytensä kieltänyt räätäli Sirén ilmoitti käräjäpöytäkirjan mukaan olevansa heti halukas anteeksipyyntöön. Oikeuskäsittely ja kaikki syyttäjän vaatimukset päättyivät tähän, joskin räätälin ilmoitettiin yksityisesti sitoutuneen maksamaan lukkarille kolme ruplaa ja oikeudenkäynnistä aiheutuneet kulut.¹⁷⁰ Käräjäjutun päättäminen miellytti kumpaakin osapuolta käsittelyn jatkamista ja lopullisen tuomion hakemista enemmän. Tämä oli selvä syyllisyyden myöntäminen räätäliä, mutta se oli hänelle luultavasti myös keino selvittää pienemmällä korvauksilla.

¹⁶⁷ JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 2/1842, §148. II Ca 41.

¹⁶⁸ JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1842, §158. II Ca 41.

¹⁶⁹ Kauranen 1999, 149.

¹⁷⁰ JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 2/1843, §121. II Ca 41.

Lukkarista oli varmasti kiusallista pitkittää käsittelyä, luetuttaa oikeuden edessä pilkkavärssyä itsestään ja palauttaa jatkuvasti pitäjäläisten mieliin häneen yhdistetty raskas rikos. Kenties Saxberg pelkäsi yhteisön mielipiteen olevan pilkkatekstin kanssa samaa mieltä ja yhteisön nauttivan sen jatkuvasta esilläolosta. Anteeksipyyntö oli kolhiintunutta kunniaa tarpeeksi hyvittävä ele, sillä anteeksipyyntö käräjillä oli merkitykseltään julkinen ja anteeksipyytäjän syyllisyyttä yhteisölle osoittama tilanne. Tilanteen julkisuutta saatiin vielä korostaa mainitsemalla anteeksipyynnön tapahtumisesta avoimin ovin. Joskus samankin perheen jäsenet lähtivät käräjille asti virallisesti penäämään kunniansa palautusta anteeksipyynnöllä. Anteeksipyynnön vastaanottamisen saattoi myös siirtää jollekin toiselle henkilölle, mikäli itse oli estynyt saapumaan paikan päälle.¹⁷¹

Virkamiehen kunnianloukkauksen taustalla oli rahvaan tyytymättömyyttä tämän vallankäyttöön ja erilaiseen, vapauksia antavaan asemaan. Seuraava käräjätapaus valaisee myös juuri käsiteltyä lukkari Saxbergin pilkkalaulukäräjöintiä. Syyskäräjillä 1839 nimismies Bergman nosti virkansa puolesta syytteen Suolahden kylästä kotoisin olevia viittä suutaria sekä yhtä torpparia ja itsellismiestä vastaan, koska: *”Sen jälkeen kun hän oli ottanut huostaansa taposta epäillyn lukkari Matias Saxbergin ja pitänyt tätä valvonnassaan pitäjän pappilassa, olivat syytetyt ilmestyneet sunnuntaina 25. pnä elokuuta pappilaan tarkoituksenaan vangita ja ottaa Bergmanin hoteista mainittu Saxberg. Mutta kun se oli heiltä kielletty, olivat syytetyt herjanneet ja kohdelleet Bergmania sopimattomasti”*.¹⁷²

Syytetyn torppari Aabraham Päkärin selvitys tapahtuneeseen taas kuului seuraavasti: *”Sen jälkeen kun lukkari Saxberg oli ottanut hengiltä piika Eeva Maria Matintyttären elokuun 16. pnä. tätä vakavasti pahoinpitelemällä, oli Eeva Marian äiti pyytänyt Päkäriä selvittämään, oliko Saxberg vangittu vai ei. Tämän johdosta Päkäri oli mennyt mainittuna sunnuntaina iltapäivällä muiden syytettyjen seurassa pappilaan kysymään asiaa nimismies Bergmanilta. Kun he olivat saaneet tietää Saxbergin valvonnassa pitämisestä, olivat he poistuneet pappilasta vangitsematta Saxbergia tai mitenkään sopimattomasti kohtaamatta nimismies Bergmania”*.¹⁷³

¹⁷¹ Heikkinen 1988, 136.

¹⁷² JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1839, §41. II Ca 39.

Itsellismies valaisi ensimmäisenä todistajana tapahtumien kulkua. Hän todisti nähneensä köyden erään syytetyn päällystakin alla ja arvanneensa tästä, että aikomuksena oli vangita lukkari Saxberg. Itsellismies kertoi myös syytettyjen poistuneen pihamaalta heti, kun nämä oli ajettu ulos talosta. Koska todistaja oli seissyt kauempana pihamaalla, ei hän ollut pystynyt kuulemaan nimismiehelle osoitettuja sanavalintoja. Toinen itsellismies oli puolestaan aluksi nähnyt syytetyt suutarin tuvassa pappilan vieressä. Myöhemmin hän oli nähnyt joukon ilmestyvän köysi mukanaan pappilan pihaan sekä astuvan erittäin ylimielisinä sisälle päärakennukseen.¹⁷⁴ Rahvaan lausunnoissa tunkeutuminen pappilan päärakennukseen tulkittiin ylimielisyydeksi, mutta toisaalta lieventävänä seikkana pidettiin poistumista pihamaalta heti ulos käskemisen jälkeen. Tilan käyttöä pidettiin siis merkittävänä asenteiden ilmaisijana.

Torppari Aabraham Päkäri sekä muut syytetyt saivat kukin nimismies Bergmanin herjaamisesta vajaan viiden ruplan sakon ja erikseen sapattirikoksesta samansuuruisen rangaistuksen. Tapaus oli myös Vaasan hovioikeuden käsiteltävänä, mutta vuoden syyskäräjillä 1842 se otettiin vielä kertaalleen Keuruun käräjien tarkasteltavaksi. Tapaus koettiin yhteisössä tärkeänä. Tämän käsittelyn yhteydessä annetuista todistajainlausunnoista selviää lisää pappilasta ja sen ympäristöstä eri elämäntapojen tilana. Lääketieteen tohtori Wolmar Stybjörn Schildt todisti olleensa mainittuna elokuun päivänä vuonna 1839 virkamatkallaan käymässä Keuruun pappilassa. Schildtin ollessa pappilassa oli sisään tunkeutunut joukko hänelle tuntemattomia miehiä, jotka olivat tiedustelleet erittäin kohteliaasti Saxbergin vangitsemisesta. Nimismies Bergman oli vastannut, että hän oli ottanut vastatakseen lukkari Saxbergista, eikä asia siten kuulunut muille. Vastaus ei ollut tyydyttänyt kysyjä, ja he olivat vaatineet lukkarin vangitsemista käyttäytyen samalla sopimattomasti nimismiestä kohtaan. Tämän johdosta nimismies Bergman oli vienyt rahvaanmiehet ulos talosta. Tohtori Schildt halusi vielä lisätä todistukseen näkemyksensä, että miehet olivat olleet selvästi katkeria juuri lukkari Saxbergia kohtaan. Tohtorin mukaan he eivät olleet tulleet loukkaamaan nimismiestä, vaikka he eivät olleet hallinneet sopimatonta käytöstään Bergmania kohtaan tämän kieltäytyessä luovuttamasta lukkaria.

¹⁷³ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1839, §41. II Ca 39.

¹⁷⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1839, §41. II Ca 39.

Tohtori Schildt määritteli kohtaamisen tapahtuneen ”*aika räikeällä tavalla, niin että Bergmanilla oli kaikki syyt asettaa heidät oikeuden eteen säilyttääkseen kunnioituksensa pitäjän virkamiehenä*”.¹⁷⁵ Säätyläiset olivat yhtä mieltä siitä, että säätykunnia ja auktoriteetin asema rahvaan silmissä oli säilytettävä. Käräjät nähtiin auktoriteetin aseman turvana.

Todistajana kuultiin myös pappilan liepeillä oleskellutta itsellisnaisista ja pappilan piikaa. Itsellisnainen oli ollut mainittuna päivänä erään syytettynä olevan suutarin tuvassa lähellä pappilaa, jonne kaikki syytetyt olivat aluksi kerääntyneet. Myöhemmin nämä olivat lähteneet pappilaan, jonne todistajakin oli heidän perästään mennyt. Tullessaan pappilaan itsellisnainen oli nähnyt syytetyt pihamaalla. Miehet olivat olleet katkerina siitä, että heidät oli käsketty ulos talosta yrittäessään saada tavata Saxbergia. Miehet olivat kuitenkin pian poistuneet pappilan pihamaalta ryhtymättä enää mihinkään muuhun. Pappilan piika oli puolestaan nähnyt syytettyjen menevän päärakennuksen kamariin, jossa nimismies Bergman, lukkari Saxberg, tohtori Schildt, apteekkari Ingman, suntio Cederlund sekä useat muut henkilöt olivat parhaillaan oleskelleet. Piika oli ollut toisessa huoneessa, jonne hän kertoi kuulleensa meteliä Bergmanin tuuppiessa syytettyjä rahvaanmiehiä ulos porstuasta. Hänen mukaansa rahvaanmiehet olivat poistuneet pihamaalta pian välikohtauksen jälkeen. Piika ja itsellisnainen eivät kertoneet pilkallisista sanoista, vaan korostivat molemmat miesten poistumista paikalta pian välikohtauksen jälkeen.

Lukkari Aabraham Andelin todisti olleensa myös pappilassa ja syöneensä päivällistä useiden muiden henkilöiden seurassa salin puolella tapahtumahetkellä. Kesken päivällisen lukkari oli kuullut meteliä salin viereisestä kamarista, jossa nimismies Bergman oli tuolloin oleskellut useiden muiden säätyhenkilöiden seurassa. Metelin johdosta Andelin oli mennyt porstuaan ja havainnut hänkin nimismiehen ajavan syytettyjä ulos. Mitään loukkaavaa puhetta nimismies Bergmania kohtaan lukkari Andelin ei ollut kuitenkaan tilanteessa kuullut.¹⁷⁶

¹⁷⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1842, §11. II Ca 41.

¹⁷⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1842, §11. II Ca 41.

Kuten säätyläisherroista sunnuntaipäivänä täyttynyt Keuruun pappilan kamari vahvistaa, pappila oli todellinen eliitin kokoontumispaikka.¹⁷⁷ Lukkari kertoi todistajanlausunnossaan säätyhenkilöiden seurustelleen kamarissa, josta salissa aterioinut lukkari ja viereisessä huoneessa oleskellut piika olivat vain voineet kuulla outoa meteliä. Kamarit ja sali olivat edustustiloja, jotka tämän funktionensa johdosta sisustettiin kaikkein arvokkaimmin ja huolellisimmin viestimään vieraille tiettyä isäntäväen elämäntapaa. Kamarit olivat aikoinaan syntyneet juuri tarpeesta erottautua arkisesta yhteiselämästä hienompaan ja pienempään piiriin.¹⁷⁸ Lukkarin ruokaileminen salin puolella muiden virkamiesten oleskellessa kamarissa herättää kysymyksen lukkarin sittenkin alhaisemmasta statuksesta. Ruokaileminen yhdessä oli selkeä osoitus yhteenkuuluvuudesta. Ruokailutavat olivat sidoksissa tiettyyn elämäntapaan, ja homogeenisessa pöytäseurassa syntyntä keskustelua pidettiin osana ruokailun nautintoa. Selvää oli, että torpparit ruokailivat isäntäväestä erillään renki- eli väentuvassa. Renkituvissa syötiin, yövyttiin ja seurusteltiin rahvaan malliin, mutta fyysisesti isäntäväkeä lähellä päärakennuksen pihapiirissä. Samanaikaisesti isäntäväki huolehti alustalaisistaan, mutta veti myös elämäntapojen väliin selkeän rajan osoittamalla renkituvan alustalaisten ja palvelusväen alueeksi. Åströmin (1993) mielestä rahvaan osallisuus kartanoyhteisössä konkretisoitui juuri tässä tilassa.¹⁷⁹ Kun kerran eri elämäntavoille oli kartano- tai pappilaympäristössä osoitettu omat alueensa, oli rahvaanmiesten astuminen joukolla pappilan kamariin selvää säätyläistölle suunnattua provokaatiota.

Häät väenkokouksena ja tilanteeseen liittynyt runsas alkoholitarjoilu olivat yhdistelmä, joka sai aikaan tunteenpurkauksia toisia yhteisön jäseniä kohtaan. Häätalo olikin usein Keuruun seudulla kunnianloukkaustapausten näyttämönä. Mannisen talossa heinäkuussa 1831 vietetyissä häissä oli koeteltu jälleen lukkari Matias Saxbergin kunniaa. Saxbergin mukaan syytinkiläismies Juhani Manninen oli hyökännyt häntä vastaan suuressa väkijoukossa ilman pienintäkään syytä mitä suurimmalla häväistyksellä. Manninen oli vihjannut, että Saxberg oli ottanut oman äitinsä hengiltä, harjoittanut salavuoteutta, tappanut lapsensa ja jättänyt lastensa ruumiit koirien syötäväksi. Lukkari halusi syytinkiläismiehen rikoksesta vastuuseen sekä *"hyvityksen siitä häväistyksestä, josta hän*

¹⁷⁷ vrt. Lehtonen 1994, 89-92.

¹⁷⁸ Åström 1993, 91; Lönnqvist 1992, 116; Suolahti 1912, 224, 226.

¹⁷⁹ Åström 1993, 70-74, 85, 87; Lönnqvist 1978, 625; A History of Private Life III 1989, 270-271; Elias 1978, 68.

oli mainittujen törkeiden ja valheellisten syytösten johdosta joutunut kärsimään”.¹⁸⁰ Todistajaksi kutsuttu talollinen lisäsi, että Manninen oli toistuvasti ja kiroten kutsunut Saxbergia vielä lurjukseksikin. Toinen todistajana esiintynyt talollinen kertoi kyllä nähneensä syytetyn juovuksissa, mutta hän oli ainoastaan kuullut useiden paikalla olleiden henkilöiden puhuvan Mannisen sopimattomista puheista Saxbergia kohtaan. Todistaja ei ollut herjahetkellä itse ollut sisällä talossa, eikä täten pystynyt antamaan silminnäkiätodistusta. Tilaan oli hyvä vedota, jos ei halunnut antaa oikeudessa painavaa todistusta. Syytinkiläismies kiisti syytöksen ja edelliset rahvaan todistukset vakuuttaen, *”ettei hän haluaisi tai pystyisi vihjaamaan kantaja Saxbergille näin karkeista rikoksista”*.¹⁸¹

Oikeus katsoi kuitenkin toteennäytetyksi, että Juhani Manninen oli Mannisen talossa suuressa väkijoukossa vihoissaan nimittänyt lukkaria vähintään viidellä, lukkarin mainetta ja kunniaa koskettavalla herjalla sekä vielä kironnut kaiken lisäksi. Jokainen herja väkijoukon läsnäollessa maksoi Manniselle ruplan ja 44 kopeekaa. Lisäksi kiroamisesta ja pahantapaisuudesta annettiin reilun kahden ruplan sakko. Rikoksen yhteisöllisestä vakavuudesta oikeuslaitoksen silmissä kertoo se, että Manninen määrättiin myös istumaan Keuruun kirkon jalkapuuhun yhtenä sunnuntaina jumalanpalveluksen ajaksi, eikä hänelle myöskään jäänyt oikeutta osallistua vaaliin tai tulla itse valituksi yhteisöllistä luottamusta vaativiin tehtäviin.¹⁸²

Mannisen Saxbergista lausumat väitteet olivat kieltämättä vakavia. Syytöksiä oli useampia ja ainakin salavuoteuteen liittyen Vanhan Ruoveden historia (1969) tukee Mannisen puheita. Se kertoo, että lukkari Saxbergilla väitettiin olevan peräti parikymmentä aviotonta lasta eripuolilla pitäjää. Manninen lausui tappoherjansa lukkarille lähes vuosikymmentä niitä vaiheita aikaisemmin, kun lukkarin nimi liitettiin piikatytön surmaan ja aiheesta kynäiltiin pilkkalauluja.¹⁸³

Peurakummun talossa vietetyissä häissä kolhiintui puolestaan Multian apulaiskappalaisen Adolf Fredrik Possenin kunnia. Apulaiskappalainen veti syyskäräjille 1838 talolliset Taavetti Tiiholan ja Sakari Keskisen siitä, että nämä olivat hänen poistuttuaan koko

¹⁸⁰ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1831, §133. II Ca 33.

¹⁸¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1831, §133. II Ca 33.

¹⁸² JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1831, §133. II Ca 33.

¹⁸³ Sillanpää 1969, 376.

hävään läsnäollessa kutsuneet häntä perkeleen karhuksi. Talollisenpojan todistuksen mukaan mainitusta kirkonmiehestä oli syntynyt juttua häissä illalla, jolloin juttujen kohde oli jo poistunut paikalta. Tällöin talollinen Sakari Keskinen oli todennut, että kappalainen olisi perkele toteuttaessaan uhkauksensa. Keskinen ei ollut kuitenkaan tarkentanut tuota uhkausta, eikä todistajalla ollut siitä mitään tietoa. Hän ei myöskään pystynyt muistamaan, ketkä henkilöt olisivat olleet tarpeeksi lähellä kuullakseen Keskinen sanat. Näin todistaja koetti selvästikin estää lisätodistajien saamisen käräjien kuultavaksi. Toinen talollisenpoika oli puolestaan kuullut talollinen Taavetti Tiiholan kutsuvan kappalaisen pois mentyä tätä roistoksi sen kummemmin nimitystään perustelematta. Minkäänlaista häväistystä syytettyjen suusta Peurakunnan häissä eivät olleet kuulleet jutussa todistaneet suutari ja talollinen.¹⁸⁴

Häät olivat olleet näyttämönä myös samaisen apulaiskappalainen Possenin ja suutari Samuel Saleniuksen käräjille johtaneessa kohtaamisessa. Nyt apulaiskappalainen oli oikeudessa syytettynä. Suutari kertoi vuoden 1839 syyskäräjillä, että apulaiskappalainen oli hiljattain eräissä häissä houkutelut häntä ryyppäämään ja kihlaamaan talollisentytär Fredrika Samuelintyttären. Possen kiisti asian ja vaati Saleniusta vastuuseen perättömästä ilmiannosta. Salenius ei todellakaan pystynyt todistamaan tapahtunutta, ja oikeus tuomitsi hänet perättömästä syytteestä yhdeksän ruplan sakkoihin. Suutarin oli myös pyydettyä kappalaiselta julkisesti anteeksi oikeuden edessä. Käräjäreissu tuli kalliiksi ja siksi syytteen nostamista kannatti harkita.¹⁸⁵ Vastausta vaille jää seikka, miksi suutari piti kunniaansa loukkaavana ja käräjöinnin arvoisena asiana sitä, että kappalainen oli yllyttänyt häntä ryyppäämään ja kihlaamaan talollisentytären. Viina poisti käyttäytymisen pidäkkeitä, mikä oli tietenkin erityisen vaarallista suuren väkijoukon ympäröimänä. Kenties Fredrika Samuelintyttären liittyi jotakin sellaista, että tämän juovuspäissä kihlaaminen olisi tuonut suutarille yhteisön halveksuntaa. Suutari osoitti omanarvontuntoisuutensa kunnianloukkaussytyöstä nostaessaan.

Keuruulaisissa häissä tapahtuneet välikohtaukset on liitettävissä eurooppalaiseen juhlatraditioon. Juhla oli arjen vastakohta, mitä osoitettiin konkreettisesti runsaalla tarjoilulla, paremmalla pukeutumisella ja tilan käytöllä. Mikäli asumuksessa oli useampia huoneita, niistä toiset oli tarkoitettu juhlakäyttöön ja vieraita varten. Julkisuus eli

¹⁸⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1838, §9. II Ca 39.

¹⁸⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1839, §81. II Ca 39.

väkijoukon läsnäolo kuului aina juhlaan. Burke (1994) nimeää eurooppalaisen juhlatradition todellisina ja symbolisina teemoina ruuan, seksin sekä ruumiillisen ja sanallisen väkivallan. Tavanomainen status-järjestys kääntyi hetkeksi pääläelleen, kun pojan esitettiin päihittävän isänsä, palvelijan antavan ohjeita isännälleen, köyhän auttavan rikasta ja hallitsijan menevän polvilleen talonpojan edessä. Juhla oli instituutioiden epäjärjestyksen hetki, sillä alkoholi ja tilanteen erikoislaatuisuus väenkokouksena laukaisivat pidäkkeet vihamielisyyden ilmauksilta esivaltaa kohtaan.¹⁸⁶

4.2. Virkatakki kunnioittamattomuuden kohteena katselmuksissa

Kunnianloukkauksia eri elämäntapojen välillä tapahtui myös suoraan virantoimitusten yhteydessä. Oletetusti tällöin oli kyse suuremmasta rohkeudesta ja tyytymättömyydestä virkamiestä kohtaan. Yleensä kunnianloukkaukseen syyllistyi mies tai suurempi miesjoukko. Poikkeuksellista oli, kun torpparinvaimo päästeli loukkaavia ja epäkohteliaita lausuntoja nimismiestä kohtaan pitäjänkokouksessa Keuruun pappilassa.¹⁸⁷ Suuremman joukon kunnioittamattomuuden kohteeksi joutuminen lienee ollut virkamiehen kunnialle vaikeampi paikka, koska käräjillä muistettiin aina korostaa väkijoukon läsnäoloa erilaisten rikkomusten tapahtuessa. Ryhmän mielenilmaukset olivat yksilön tuntemuksiin verrattuna voimakkaampia, ja mahdollisimman monen yhteisön jäsenen läsnäolo lisäsi loukatun häpeää.¹⁸⁸

Nimismies Mauritz Nordqvist joutui tienkunnostus-katselmuksessa talollinen Samuel Haapamäen ja useiden muiden tienkunnostajien sopimattoman ja uhkaavan käytöksen maalitauluksi. Nimismiestä katselmuksessa avustanut lautamies Petteri Koppelonmäki oli selvästikin yrittänyt puolustella arvostelun kohteeksi joutunutta virkamiestä todistelemalla tämän ahkeruutta rahvaanmiehille. Lautamies korosti oikeuden edessä nimismiehen suurta kärsivällisyyttä ja itsehillintää kyseisessä tilanteessa, silloinkin kun heidän poistumistaan katselmuksesta oli säästännyt tientekijöiden ivallinen nauru ja kirkuna. Vaikka käräjillä puhuttiin suuremmasta miesjoukosta, ainoa erikseen nimetty syytetty talollinen Samuel Haapamäki tuomittiin sopimattomasta käytöksestä virkaatoimittanutta nimismiestä kohtaan reilun kahden ruplan sakkoihin sekä julkiseen

¹⁸⁶ Burke 1994, 178-179, 183, 186-191, 203.

¹⁸⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1844, §157. II Ca 42.

¹⁸⁸ A History of Private Life III 1989, 481-482; Vilkkuna 1996, 106.

anteeksipyyntöön oikeuden edessä.¹⁸⁹ Sakko ei vaikuttanut suurelta, mutta julkinen anteeksipyyntö kertoo tapauksen vakavuudesta mahdollisena esimerkkinä ja ylläkkeenä muille rahvaanmiehille.

Nimismies Knut Mauritz Ullner joutui puolestaan Hankolan kestikievaria katsastaessaan kuuntelemaan talollinen Gabriel Nojosen sopimattomia puheita, ja nosti tapahtuneesta käräjäjutun nimenomaan virkansa puolesta syksyllä 1837. Koska talollinen ei ollut nimismiehen kertoman mukaan välittänyt hänen varoituksistaan, oli hän katsonut oikeaksi viedä suunsoittajan ulos kievarista. Tällöin Nojonen oli tarttunut Ullneria kauluslaatoista kiinni ja vetäissyt napin irti tämän takista. Syytetty kiisti ilkeydet ja nimismiehen takista repimisen. Hankolan kestikievarissa samaan aikaan ollut toinen talollinen todisti kuulleensa osapuolten välistä kiivasta sanailua. Jälkeenpäin syytetty oli todennut sanatarkasti: *"Napit olivat tiukasti takissa kiinni, eivätkä ne siitä irronneet."*¹⁹⁰

Seuraavilla talvikäräjillä muotoiltiin, että Gabriel Nojonen oli häirinnyt virantoimituksessa ollutta Knut Mauritz Ullneria. Oikeus kuuli uusia todistajainlausuntoja Nojosen lausahduksista. Talollisenpojalle syytetty oli uhonnut opettavansa nimismiestä jo ennen tämän saapumista kievariin. Todistaja antoi näin teolle suunnitelmallisuuden leiman. Myöhemmin syytetty oli todennut irronneiden nappien estäneen itse Ullnerille käymästä huonosti.¹⁹¹

Edellisissä lausunnoissa nousi oleellisena esiin rahvaanmiehen koskeminen nimismiehen virkapukuun. Nimismies nosti syytettä kunnianloukkauksesta virkansa puolesta, eikä yksityishenkilönä. Puku ja koko ulkoinen olemus olivat kantajansa sisimmän olemuksen ilmauksia ja helposti tunnistettavia yhteisöllisen aseman osoittimia. Sanottiin, että jonka on nappia nutussa, sen on oppia otassa tai, ettei herra kantanut konttia. Eräänä säätyerotuksen merkinä pidettiin, että herrasväki pukeutui verkatakkiin ja muu väki sarkanuttuun. Vain köyhillä syrjäseuduilla tämä pukeutumisen erotus saattoi hämärtyä. Syrjäseutujen pappi saattoi olla niin katraansa kaltainen, että vain mustat polvihousut todistivat hänen papillista arvoaan. Tämä vahvistaa, edelleen sitä, että syrjäseudulla säätyläiselämäntävän vaatimukset oli helpompi saavuttaa. Säädynmukaisuuden puuttumisen pukeutumisesta katsottiin vaikuttavan henkilön hoitaman viran ja jopa koko

¹⁸⁹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1833, §93. II Ca 35.

¹⁹⁰ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1837, §62. II Ca 38.

säädyn arvostukseen. Tiettyjen vaateparsien ja asusteiden oli korostettava säätyerotusta. Miekka oli symbolina vallasta ja vastuusta ilmaisten voimaa sekä ratkaisemis- ja alistamiskykyä. Miekan lisäksi hattu oli rahvaan silmissä herrastunnus. Keuruun seudulla papin ja nimismiehen takki tuntui keskeiseltä virkatunnukselta. Alemmatkin virkamiehet halusivat osoittaa virkapuvulla muusta väestä erottuvaa asemaansa. Esimerkiksi silta- ja susivoutien virkapukuihin kuului 1840-luvulla verkaiset housut ja pitkä takki, lakki sekä saappaat. Takkia koristivat kahdeksan keltaista metallinappia ja saappaissa kalisivat teräskannukset. Alempienkin kruununpalvelijoiden oli lupa kantaa terässapelia kiiltonahkaisessa kannattimessa. Säätyerotuksen korostamista ja virkapuvuilla koreilleita kuvaillaan satiirisesti, että kaikkien arvonantoa yhteiskunnassa haluavien oli ehdottomasti esiinnyttävä virkapuvussa eli päässään muodoton vene ja kupeellaan veretön, hopeatupsuinen paistinvarras.

Muotia ja säätyjen välistä erottautumista tutkinut Riitta Oittinen huomauttaa, että vaikka vaatteet ja yhteisöllinen asema kietoutuivatkin yhteen, vaatekuosin muuttaminen oli kuitenkin helpompaa kuin yhteiskunnallisten rakenteiden ja tätä kautta yksilön yhteisöllisen aseman muuttaminen. Pukeutumisen muutokset jopa edelsivät tai tukivat poliittis-yhteiskunnallisia vaatimuksia. Suometar-lehdessä valitettiin 1850-luvun alussa Korpilahden rahvaan keskuudessa vallan saanutta suurta ylellisyyttä ja turmelusta. Sen mukaan Korpilahdella ei erottanut talonpoikaa papista muutoin kuin, että toisella ei ollut liperiä leuan alla.¹⁹²

Pukeutumisen ja muiden ulkoisten seikkojen perusteella valittiin käyttäytymiskoodi vierasta ja tuntematonta henkilöä kohtaan. Kestikievari oli otollinen näyttämö tällaiselle ulkoisen arvioinnin harjoittamiselle, kun vieras tulija astui tupaan. Elias Lönnrot kertoo matkapäiväkirjassaan vuodelta 1828, kuinka hänelle oli valmistettu vuode kievarissa vain tuvan penkille, sillä jalkaisin kulkeva muukalainen luokiteltiin heti varattomaksi ja kohdeltiin kievarivieraana sen mukaan. Samanaikaisesti kievariin oli ajanut muhkeilla kieseillä toinenkin matkustaja, joka Lönnrotin kuvauksen mukaan oli tullut meluten tupaan, polkenut pitkävartisia saappaitaan lattiaan, eikä ollut tervehtinyt saatikka ottanut lakkia päästään. Tämän mahtipontisesti käyttäytyvän tulijan kievarinisäntä oli ottanut kohteliaasti vastaan pyytäen siirtymään vierashuoneen puolelle. Erillisen tilan tarjoaminen

¹⁹¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., tk 3/1838, §37. II Ca 39.

oli siten aikalaisten mielestä kohteliaisuuden osoittamista. Todellisuudessa vieras oli ollut rusthollarin poika, joten ulkoiset arviot välillä ontuivat.

Lönnrotin kokemukset ulkoisin seikoin tapahtuvasta käyttäytymiskoodin valinnasta jatkuivat toisessakin kestikievarissa, josta Lönnrot oli päättänyt ottaa kyytihevosen ennen Hämeenlinnaan saapumistaan tullakseen kaupunkiin matkustajana, eikä kisällinä. Kauan hevosta odoteltuaan Lönnrot oli kysynyt kievarinisännältä, eikö yhtään hevosta ollut kotona. Isäntä vastasi, että hevosia ei ollut kisällejä varten. Kisälliksi luultu Lönnrot oli luetellut isännälle arvonimensä *civis academicus*, *philosophiae candidatus* ja *medicinae studiosus*, mutta toivotun vaikutuksen puutteessa hän oli viimein kertonut olevansa maisteri. Maisterille soveltumattomista tavoista epäuskoinen isäntä oli käskenyt Lönnrotia uskottelemaan arvonimiään talon koiralle. Tästä ivallisesta vastauksesta tuotunut maisteri oli heittänyt laukun selkäänsä ja lähtenyt edelleenkin kävellen matkaan kievarinväen vetäessä suunsa ivalliseen nauruun.¹⁹³

¹⁹² Elias 1978, 55-56, 78; Wirilander 1974, 45-52, 62-65; Tiihonen & Ylikangas 1992, 86, 219, 221; Oittinen 1990, 64, 70; *Historian aitta* V 1934, 119.

¹⁹³ Lönnrot (1828)1981, 18-21.

5. Avokämmenellä ja avosylin

5.1. Valtaa ja väkivaltaa

Kahden elämäntavan kohtaamisessa turvaututtiin myös väkivaltaan. Fyysinen vastustaminen saattoi olla räikeää ja molemminpuolista, vaikka vastakkain olivat erittäin erilaisessa asemassa olevat yhteisön jäsenet ja lisäksi eri sukupuolten edustajat. Itsellisleskivaimo ei käytöksellään liemmin kunnioittanut nimismiestä ja leskivaimo myös lähti aktiivisesti käräjille saattamaan virkamiestä vastuuseen väkivaltaisen kohtaamisen jälkeen. Vaikka miehet ovat olleet väkivallasta rangaistujen enemmistönä, myös naiset ovat käyttäytyneet väkivaltaisesti yhteisön antaessa heille toimintavapauksia¹⁹⁴. Tällainen toimintavapautensa tunteva ja virkavallan edessä omanarvontuntoinen nainen oli keuruulainen itsellisenleski Maria Snell. Hän nosti nimismies Petter Gustaf Bergmania vastaan syytteen Keuruun syyskäräjillä vuonna 1847 siitä, että nimismies oli tullut hänen tupaansa Kolhon taloon, ilmoittanut häätävänsä hänet ja käynyt sitten väkivaltaisesti hänen kimppuunsa. Syytetty nimismies puolestaan selvitti, että hän oli mennyt talollinen Aabraham Kolhon kehoituksesta sanomaan irti leskivaimon oleskeluluvan Kolhon talosta. Tällöin Maria oli alkanut solvaamaan Bergmania, minkä johdosta nimismies oli tarttunut leskivaimoon ja ohjannut tämän ulos asuintuvastaan. Kunnianloukkaustapauksissa yleisenä käyttäytymiskoodina oli ohjata suunsoittaja ulos. Bergman katsoi olleensa tähän tekoon oikeutettu ja vaati nyt puolestaan leskivaimoa vastuuseen solvauksesta.

Määrätietoisesti Maria kiisti tapahtumat ja toi oikeuden kuultavaksi omia todistajia. Kyseisen Kolhon talon Stiina-tytär todisti nähneensä leskivaimon ja nimismiehen tulevan kiivaasti asuintuvasta ulos Maria edellä ja Bergman perässä. Hän ei kuitenkaan tiennyt syytä tähän tai huomannut Bergmanin tehneen tilanteessa väkivaltaa. Renki oli sen sijaan nähnyt Bergmanin ohjaavan Mariaa käsipuolesta käskiessään tätä etsimään itselleen toisen asuinpaikan. Renki oli kuullut Marian kysyvän nimismieheltä sanatarkasti: *"Mitä haluat minusta, virkamiehen kuvatus?"*¹⁹⁵ Tämän lisäksi Maria oli vielä sylkäissyt Bergmania kasvoille. Kolhon talon piika oli puolestaan kuullut Marian solvanneen

¹⁹⁴ Heikkinen 1988, 123.

Bergmania muun muassa roistoksi. Itsellismiehenkin todistuksen mukaan: ”*Bergman oli jätettyään muuttomääräyksen ja hänen (Marian) näytettyä vastineeksi sopimatonta käytöstä tarttunut naista käsipuolesta ja työntänyt tämän ulos tuvasta*”.¹⁹⁶ Kolhon talossa asuvan rahvaan todistuksista huomaa tiettyä oikeutuksen etsimistä yllättäen juuri nimismiehen toimille. Näin ollen Maria Snell oli ilmeisen epätoivottu henkilö asuinympäristössään.

Oikeus totesi päätöksessään, että nimismies Petter Gustaf Bergman ei ollut toiminut lainvastaisesti. Sen sijaan itselliseski Maria Snell tuomittiin yhden kerran tapahtuneesta nimismiehen solvaamisesta ja kasvoille sylkemisestä maksamaan kummastakin teosta 48 kopeekan sakko sekä lisäksi sopimattomasta käytöksestä Bergmania kohtaan kärjäkäsitellyn aikana maksamaan reilun neljän ruplan sakko.¹⁹⁷ Itsellisen tuvan pihamaalla tapahtunut solvaaminen ja fyysinen häpäiseminen kasvoille sylkemällä ei ollut sakkorangaistuksen perusteella läheskään niin vakava teko kuin sopimaton käytös kärjäätuvassa.

Nimismies Bergmanin ja rahvaan kohtaamiset virantoimitusten yhteydessä ajautuivat muulloinkin väkivallan tasolle. Syyskäräjillä 1836 torppari Petteri Särkilahtea syytettiin juopuneena tapahtuneesta nimismies Bergmanin kimppuunkäymisestä tämän hoitaessa virkaansa tiekatselmuksessa. Nimismiestä tiekatselmuksessa avustanut filosofian maisteri todisti, että nimismies oli ensin huomauttanut torpparia juopumustilasta ja tämän jälkeen torppari oli alkanut solvaamaan nimismiestä. Maisteri selvitti edelleen, että Bergman oli ärsyyntynyt solvauksesta ja lyönyt sitten Särkilahtea kerran avokämmenellä. Lyönnin johdosta Särkilahti taas oli rynnännyt päin Bergmania, tarttunut kiinni kauluksesta ja riuhtaissut siitä. Torppari oli tehnyt selväksi, ettei nimismiehellä ollut mitään sanottavaa hänen juopumuksestaan. Seuraavaksi todistajana kuullun torpparinpojan mielestä Bergman oli siirtänyt Särkilahden tieltään syrjään ja tämän seurauksena Särkilahti oli rynnännyt tönäisemään Bergmania. Oikeus vakuuttui siitä, että juopunut torppari Särkilahti oli tönäissyt virkaa toimittanutta nimismiestä. Samalla huomattiin, että Särkilahti oli rikkonut käräjillä antamansa valan. Tiekatselmuksessa häiriköiminen ja

¹⁹⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 9/1847, §99. II Ca 44.

¹⁹⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 9/1847, §99. II Ca 44.

¹⁹⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 9/1847, §99. II Ca 44.

ennen kaikkea valan rikkominen tuli maksamaan torpparille peräti 96 ruplan sakon. Lisäksi julkisesta juopumuksesta maantiellä seurasi kolmen ruplan sakko.¹⁹⁸

Todistajainlausunnoissa mainittu nimismies Bergmanin väkivaltaisuus painui sivuhuomautukseksi, eikä sitä lähdetty enää lisätodistajilla selvittämään. Nimismiehen väkivaltaisuutta siloiteltiin rahvaan kunnioittamattoman käytöksen välittömänä, oikeutettuna seurauksena. Syyt ja seuraukset tuntuivat tärkeiltä selvitettäviltä. Sekä nimismies että torppari tuntuivat puolustavan omaa fyysistä koskemattomuuttaan ja henkistä vapauttaan käyttäytymiskoodiensa valitsijoina. Omanarvontuntoa löytyi tässä kohtaamisessa kummaltakin eri elämäntavan edustajalta.

Väkivaltaiseen käyttäytymiseen on esitetty useita syitä, joista kaikkiin liittyy voimakkaasti ajatus yksilön asemasta ympäröivän yhteisön silmissä. Heikki Ylikankaan (1976) mukaan Pohjanmaan puukkojunkkarien väkivallantekojen taustat olivat taloudellisia ja omistuksellisia. Yhteiskunnassa tarjolla olevat etuisuudet jakaantuivat epätasaisesti eri ryhmien osalle. Jännitys ei kuitenkaan purkautunut eri sosiaaliryhmistä peräisin olevien väliseksi tappeluiksi, vaan aggressiokumppani löydettiin tavallisimmin kovaa kilpailua käyvän oman sosiaaliryhmän sisältä.¹⁹⁹

Runsas viinan käyttö ja tätä seuraavat kunnianloukkaukset olivat erittäin usein väkivaltaisen käyttäytymiskoodin takana. Juominen oli vahvasti sosiaalinen tapahtuma, joka vahvasti ystävyyttä ja aiheutti riitoja. Esimerkiksi kieltäytyminen juomasta jonkun henkilön kunniaksi tai kieltäytyminen juomasta yhteisestä haarikasta tulkittiin loukkauksena ja kunnioittamattomuuden osoituksena. Juominen oli siis symbolisesti latautunut teko, johon myös tarkoituksellisesti liitettiin provokaatiota ja tästä taas seurasi helposti väkivaltaisuuksia. Eri elämäntapojen edustajien ollessa koolla ja alkoholin vaikutuksen alaisina mukaan astui vielä yhteisöllisen aseman erojen korostuminen. Viinan vaikutus oli siis vahvasti stimuloiva, kunnianloukkauksiin ja väkivaltaan altistava. Varkaaksi tai roistoksi nimitetty katsoi tulleen luokitelluksi kunniattomaksi henkilöksi, mikä tiesi maineen ja aseman menettämistä paikallisyhteisön silmissä. Väkivaltaa ja impulsiivista, tunteiden ohjailemaa toimintaa pidettiin oikeutettuna omaa kunniaa puolustettaessa. Kunnia oli erittäin kollektiivinen käsite, jonka palauttamisen oli myös

¹⁹⁸ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1836, §193. II Ca 37.

¹⁹⁹ Ylikangas 1976, 141,148-149, 265, 267.

tapahduttava kollektiivisesti. Esimerkiksi isku korvalle väkijoukon edessä tulkittiin yksilön maineelle yhtä kohtalokkaaksi kuin roistoksi kutsuminen. Väkiältä kuului siis osaksi kunniastaan kiinnipitävän yksilön elämää yhteisön jäsenenä. Varsinkin auktoriteetin, virkamiehen tai isännän kurinpitokeinona väkiältä oli hyväksyttävä yksilön vallan ja pätevyyden näyte.²⁰⁰ Väkiältä oli keino säilyttää yhteisön hierarkkinen järjestys.

Tarve selittää väkivaltaisuuden taustoja nousi entistä tärkeämmäksi silloin, kun väkivaltaa seurasi kuolema. Keuruulla elokuussa 1839 välikäräjät tarvittiin koolle selvittämään eri elämäntapojen edustajien välillä tapahtunutta murhenäytelmää. Nimismies Bergmanin ilmoituksen mukaan Päkärin torpan piika Eeva Maria Matintytär oli joutunut elokuun 23. pnä lukkari Matias Saxbergin niin väkivaltaisen käsittelyn kohteeksi, että piika oli menettänyt henkensä.

Aluksi nimismies antoi oman näkemyksensä tapahtuneesta. Bergman kertoi, että hän oli lähtenyt kyseisenä aamuna Saxbergin luota Könttärin talosta virantoimitukseen Multian kappeliin. Matkanteko oli kuitenkin keskeytynyt siihen, kun Saxbergin renki oli tullut juosten hänen peräänsä ilmoittamaan tapahtuneesta onnettomuudesta ja pyytämään Bergmania heti palaamaan Saxbergin luokse. Nimismies antoi käräjillä kuvan, että lukkari itse halusi virkavallan heti paikalle selvittämään tapahtunutta. Könttärin talon tupaan tullessaan Bergman oli tavannut Saxbergin valittamasta, että aivan syyttömällä tavalla hänestä oli tullut ihmisen murhaaja. Saxberg oli selvittänyt Bergmanille tapahtuman ja ”syyttömyytensä” taustaksi, että karjaa oli päästetty hänelle kuuluvalla niitylle ja että hän oli niitynomistajana lähtenyt tapahtumapaikalle hätiin. Tullessaan perille Saxberg oli tavannut edesmenneen Eeva Marian, joka oli ollut niityllä Kangasmannilan pappilan torpparin Aabraham Päkärin paimenena. Lukkari oli kertonut nimismiehelle tukistaneensa piikaa pari tai kolme kertaa ja lisäksi lyöneensä tätä kerran paljaalla kämmenellä. Varttitunnin kuluttua tämän jälkeen Eeva Maria oli kuollut. Nimismies Bergman jatkoi lausunnossaan, että hän oli epäillyt lukkarin hänelle antaman selvityksen perusteella, ettei piika ollut voinut menehtyä tällaiseen käsittelyyn. Bergman oli arvellut Saxbergia rauhoitellen, että Eeva Maria oli mahdollisesti pyörtynyt. Koska Saxberg oli edelleen vakuuttanut aiheuttaneensa kuoleman, oli Bergman lähettänyt talollisen ja rengin noutamaan ruumista. Ruumista tarkasteltaessa siitä oli voinut huomata ainoastaan koko

²⁰⁰ Karonen 1998, 140-142, 172-173; Liliequist 1999, 186-189, 191-193, 196-197; Ylikangas 1976, 101-102, 281, 289.

kasvoja peittävän mustelman. Jokaisen havaittavissa olevat ulkoiset seikat tuntuivat tärkeiltä johtolangoilta kuolemansyyn selvittelemisessä.

Käräjöpöytäkirjassa pitkäkasvuiseksi ja ruumiinrakenteeltaan vahvaksi luonnehdittu lukkari sai seuraavaksi vuoron selittää tapahtunutta. Hän kertoi muutama vuosi sitten vuokranneensa Kangasmannilan pappilan itselleen ja sopineensa pappilan torpparien kanssa, että ainoastaan hänen hevosillaan oli oikeus laiduntaa kesäisin Salmenmaalla, Suolahden toisella rannalla. Erityisesti torppari Aabraham Päkäri oli tahallaan rikkonut tätä sopimusta ja aiheuttanut Saxbegille vahinkoa. Mainittuna aamuna sopimuksenrikkajat olivat jälleen näyttäneet Saxbergin mielestä rohkeutensa. Kun Saxberg oli saapunut renkinsä kanssa niitylle, olivat paimenessa olleet Eeva Maria Päkäri ja Stiina Kulju lähteneet karkuun. Eeva Maria oli kuitenkin juossut renkiä vastaan ja kaatunut maahan, jolloin lukkari oli tullut paikalle ja torunut piikaa tämän toimista tukistaen tätä pariin kolmeen kertaan ja lyöden tätä kerran lievästi vasemmalla kämmenellä kasvoihin. Huolehtivaisuuttaan selvästi esiin tuoden lukkari kertoi pyytäneensä renkiä tutkimaan Eeva Mariaa, oliko tämä jotenkin vahingoittunut hänen käsittelystään. Renki ei ollut löytänyt piiasta pienintäkään väkivallan merkkiä. Saxbergin mukaan Eeva Maria oli kuitenkin näyttänyt pyörtyvän, mitä hän oli pitänyt vain itselleen suunnattuna pelotteluna. Kun tumma väri oli noussut Eeva Marian huulille, oli Saxberg alkanut epäillä, ettei kaikki sittenkään ollut kunnossa. Vielä nytkin lukkari oli arvellut huonovointisuuden johtuvan piian säikähdyksestä. Nyt lukkari oli huolehtivaisesti käskenyt rengin noutaa kylmää vettä, jolla hän oli sitten itse alkanut valelemaan piian päätä. Elvytystoimista huolimatta Eeva Maria oli muutaman minuutin kuluttua kuollut.

Saxbergin mukaan suuresti hämmästyneinä ja lainkaan aavistamatta, että ihminen voisi heittää henkensä pienestä tukistamisesta, hän ja renki olivat lähteneet kotiin. Saxberg korosti rauhallista elämäntapaansa ja pelkkää ojennustarkoitustaan piikaa lievästi tukistaessaan ja vasemmalla kädellä lyödessään. Hän totesi vahvaksi epäilyksekseen, ettei mieto pahoinpitely ollut aiheuttanut Eeva Marian kuolemaa. Hänen mukaansa oli hyvinkin mahdollista, että jokin äkillinen sairaus oli lopettanut piikatytön elämän. Pitäjän lääkintäviranomaisena lukkari saattoi olettaa, että hänen arvioinneillaan oli painoarvoa oikeuden edessä.

Edesmenneen torppari-isä kertoi omassa lausunnossaan, että Saxberg oli jo pidemmän aikaa vihannut hänen tyttöönsä. Sitä vastoin nimismies lievensi jälleen asiaa sanomalla, ettei hän ainakaan tiennyt kuinka paljon Saxberg oli vihannut Eeva Mariaa tai uhannut tämän elämää. Lukkari myönsi usein kyllä toruneensa piikaa siitä, että tämä oli sopimusta vastaan vienyt karjaa laiduntamaan hänen tiluksilleen. Näin tapahtumille oli olemassa jonkunlainen oikeutus. Lukkarin kanssa tapahtumapaikalla ollut renki todisti Saxbergin lähteneen niitylle ilman muita tarkoituksia kuin ohjata karja pois niityltä. Renki kertoi, että heti kun piika oli pyytänyt lukkarilta armoa ja luvannut palkallaan korvata aiheuttamansa vahingon, oli Saxberg toki lopettanut pahoinpitelyn. Lisäksi lukkarin inhimillistä puolta korosti rengin lausunnossa se, että piian huulten tummuminen ja pyörtyminen olivat pelästyttäneet heitä molempia.

Uutta tietoa tapahtumista oli suutarinvaimolla, jonka luokse paimenessa Eeva Marian kanssa ollut Stiina oli juossut. Stiina oli kertonut susien ilmestyneen karjan joukkoon ja tappaneen yhden torppari Päkärin lampaan, minkä vuoksi karja oli täytynyt päästää lukkarin aidatuille tiluksille. Stiina oli kuitenkin jättänyt karjan pelästyessään niitylle saapunutta Saxbergia. Myös Stiina itse kertoi käräjillä, että huomattuaan Saxbergin niityllä hän oli peloissaan paennut tätä ja tämän mahdollista pahoinpitelyä. Edellisen mukaan lukkarilla oli ilmeisen pelottava ja väkivaltainen maine. Pelon taustoja valaisi itsellisnainen, joka toisti kuulemansa lukkarin kerran lausumat sanat karjaa pappilan ohi ajaneelle edesmenneelle Eeva Marialle. Lukkari oli kieltänyt viemästä eläimiä Salmenmaalle lisäten sanatarkasti: *”että hän haluaisi muistaa tyttöä, jos häntä ei toteltaisi.”*²⁰¹ Saxberg ei muistanut näin sanoneensa, mutta jos hän olisi näin sanonut, ei hän olisi tällä omasta mielestään tarkoittanut mitään.

Ruumiin nähneet henkilöt olivat todistajanlausunnoissaan tarkkoja siitä, miltä Eeva Maria oli kuolleena näyttänyt. Lautamies Pekkala oli havainnut suuren mustelman kuolleen kasvoilla, mistä hän oli päättellyt tytön joutuneen erittäin väkivaltaisesti kohdelluksi. Rahvas jatkoi todistuksissaan vakuuttelua tytön hyvästä terveydestä, niin että väkivalta alkoi todella näyttää ainoalta kuolinsyyltä. Nyt käräjien täytyi selvittää lisää lukkarin ja piian keskinäisistä väleistä. Itsellisnaisen mukaan Saxberg oli eräänä sunnuntai-iltapäivänä pappilassa nuhdellut Eeva Mariaa kieltojen vastaisesta karjan viemisestä Salmenmaalle ja varoittanut tätä vastaisuuden varalta. Saxberg oli lausunut jonkinlaisen

uhkauksen Eeva Marialle kiellon rikkomisesta, muttei todistaja muistanut käytettyä sanamuotoa ja sitä oliko lukkari luvannut ottaa piikatyön pois päiviltä vai ainoastaan rangaista tätä. Saxberg kiisti uhanneensa tyttöä rangaistuksella tai edes ajatelleensa tällaista. Syytetty toisti toistamistaan, ettei teon taustalla ollut vihaa eikä suunnitelmallisuutta. Kyseisessä tilanteessa lukkari oli vain tukistanut tyttöä muutaman kerran lievänä kurituksena tytön osoittaman tottelemattomuuden johdosta. Omaan asemaansa pappilan tilusten vuokraajana ja sen suomiin valtuuksiin uskoen Saxberg anoi vapautusta suuremmasta vastuusta asiassa.²⁰²

Saxbergin suhtautuminen tapahtumien kulkuun sai tukea kirkon antamista ohjeista oikeasta elämästä: Kristilliseen elämään kuului isännän ja esivallan käskyjen ehdoton noudattaminen. Kovakourainen kohtelu hyväksyttiin, jos isäntä pystyi perustelemaan sen työn tekoon opastamisella. Palvelusväki ja alustalaiset katsottiin oikeudellisesti isäntäväkensä lapsiksi, joiden oli alistuttava ”oikeasta asiasta” annettuun kuritukseen. Nygårdin (1989) mukaan auktoriteetin kyvyt, varallisuus ja tausta vaikuttivat siihen, millaista kohtelua se sai osakseen ja mitä se toisaalta sieti.²⁰³ Kurittamatta jättäminen olisi ollut kolaus Saxbergin omalle asemalle ja arvovallalle pappilan maiden haltijana suhteessa torppareihinsa.

Ennen tuomion julistamista oikeus totesi vielä, että Eeva Marialla oli ollut erittäin pitkät ja paksut hiukset ja että Saxbergilla oli voimakkaat suuret kädet. Päätöksessä todettiin tutkimusten ja syytetyn oman vapaaehtoisen tunnustamisen jälkeen todistetuksi, että Saxberg oli vihoissaan, täydellä voimalla tukistanut ja lyönyt Eeva Mariaa. Piirilääkäri Schildtin suorittama ruumiintarkastus oli osoittanut, että väkivaltainen tukistaminen ja isku päähän olivat todellakin olleet kuolettavia. Käräjät tuomitsivat lukkari Matias Saxbergin teostaan kuolemaan, mutta tapaus asetettiin kuitenkin vielä Vaasan hovioikeuden tutkittavaksi ja Saxberg sai passituksen Korsholman kruununvankilaan.²⁰⁴

Keuruun käräjillä annettua lukkarin kuolemantuomiota ei kuitenkaan koskaan laitettu täytäntöön. Seuraavan kerran Saxbergin tapaa jo kuukauden kuluttua pidettyjen Keuruun syyskäräjien pöytäkirjamerkinnoista nimismiehen nostamassa kunnianloukkausjutussa,

²⁰¹ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 8/1839, §1. II Cg 3.

²⁰² JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 8/1839, §1 ja 9/1839, §1. II Cg 3.

²⁰³ Nygård 1989, 109-112.

²⁰⁴ JyMa: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 8/1839, §1 ja 9/1839, §1. II Cg 3.

kun rahvaanmiehet olivat vaatineet nimismieheltä lukkarin vangitsemista. Oikeus oli otettu siis paikallisen eliitin omiin käsiin, kun nimismies otti henkilökohtaisen vastuun taposta tuomitusta lukkarista ja piti tätä suojeluksessaan Keuruun pappilassa. Seuraavana kesänä vuonna 1840 Keuruun kirkonkokouksessa seurakuntalaisilta kysyttiin, halusivatko he pitää piikatyön kuoleman aiheuttaneen lukkari Saxbergin virassaan. 53-vuotias Saxberg selvitti koko pitäjän tuntevan hänet rauhallisena luonteena ja ilmeisesti tämän vakuudeksi muistutti asuneensa paikkakunnalla yli 50 vuotta sekä toimineensa lukkarina liki 30 vuotta ja suntiona yli 20 vuotta. Hän vakuutti, ettei ollut koskaan aikaisemmin kurittanut ketään ihmistä, ja nytkin hän luonnehti toimintaansa vain lieväksi, impulsiiviseksi ja varomattomaksi. Saxberg vetosi Keuruun emäseurakuntalaisten oikeudentuntoon kysymyksessä hänen jatkamisestaan lukkarin tehtävissä ja ilmaisi näin luottamustaan rahvaan arvostelukykyyn. Lukkari myös sai seurakuntalaistensa sympatioita, sillä äänestyksessä rangaistun Saxbergin jatkamisen puolesta ja vastaan seurakunta jakaantui kahtia. Tässä tilanteessa kirkkoherra päätti kirkkolakiin vedoten, ettei rangaistu mies ollut sopiva jatkamaan lukkarina.²⁰⁵ Eliitin ja rahvaan asennoituminen toisiinsa oli erittäin vaihtelevaa. Nimismies ja puolet rahvaasta suojeli lukkaria, kun taas kirkkoherra ja toinen puoli rahvaasta oli valmis panemaan lukkarin viralta.

Keuruun lukkarin virkaa hoiti tästä eteenpäin sijaislukkari Aabraham Andelin. Saxberg selvisi piikatyön taposta parin vuoden tutkintovankeudella. Rikoksestaan huolimatta Saxberg istui loppuelämänsä lukkarin penkissä Keuruun kirkon kuorissa ja johti kirkkolaulua mölyämällä kuin vihainen härkä. Saxbergin omakin loppu oli väkivaltainen, sillä hänet murhattiin lokakuuisena yönä vuonna 1861.²⁰⁶ Kuolemantapa viittaa vahvasti paikkakunnalle kytemään jääneeseen tyytymättömyyteen oikeuden toteutumista kohtaan.

Kuolemantapauksiin liittyen elämäntavat kohtasivat myös silloin, kun kirkkoraadissa istuva eliitti halusi selvittää rahvaan oudot kuolemantapaukset. Keuruun suntio Cederlund selvitti kirkkoraadille talvella 1840, että entinen opiskelija Wallin oli löydetty kuolleena tieltä Ollilan talon ja Taipaleenlahden torpan väliltä. Suntion mukaan Wallin oli saapunut suntion perheen asumaan Ollilan taloon uuden vuoden päivänä ja näyttänyt täysin selvältä. Myöhemmin Ollilaan oli ilmestynyt myös kaksi laukkuryssää, jotka olivat tarjonneet kamferti-tippoja myytäväksi. Wallin oli kehunut aineen hyviä terveydellisiä

²⁰⁵ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkonkokouksen ptk. 6/1840, §1. II Ca 4; Saxbergin syntymävuosi: Keuruun kärjäkunnan välikäräjien ptk., 8/1939, §1. II Cg 3.

vaikutuksia ja myös nauttinut sitä, vaikka toinen laukkuryssä oli sanonut suoraan tämän heittävän henkensä näin tehdessään. Pian talonväki oli asettunut päivälliselle, ja Cederlund oli pyytänyt myös Wallinia liittymään seuraan. Cederlund selvitti tarjonneensa vieraalle kaksi ruokaryppyä, ja ruokailun jälkeen tämä oli lähtenyt Ollilasta kohti Hoskarin taloa terveenä ja suoraan kulkien. Suntio kuvaili kirkkoraadille hyvin yksityiskohtaisesti vieraansa fyysistä olemusta ja kuntoa sulkien pois juopumuksen mahdollisuutta kuolinsyynä.

Seuraavaksi todistanut torppari kertoi, että hän oli huomannut maantiellä kulkiessaan tienposkessa makaavan ihmisen. Torppari oli turhaan yrittänyt pienen matkan päästä puhutella henkilöä, mutta peloissaan ja yksin hän ei ollut ryhtynyt lähemmin tutkimaan asiaa. Torppari oli hakenut toisen torpparin seurakseen, ja yhdessä he olivat havainneet tiensivussa makaavan miehen, Wallinin elottomaksi. Mitään ulkoisia merkkejä he eivät kuitenkaan olleet huomanneet. Torpparit olivat seuraavaksi tarkastelleet miehen jättämiä jälkiä, jotka olivat olleet heidän mielestään vakaita ja horjumattomia. Kaikki tavallisuudesta poikkeava herätti yhteisön jäsenissä pelkoa. Edellisistä kuvauksista kirkkoraati päätteli, ettei entinen opiskelija Wallin ollut kuollut viinan tai väkivallan seurauksena, ja näin asia oli loppuun käsitelty. Muissakin epäselvissä kuolemantapauksissa kirkkoraati selvitti, oliko edesmennyt ollut mieltynyt väkijuomiin, oliko ruumiissa näkynyt väkivallan merkkejä tai oliko uhrilla ollut vihamiehiä. Muuten edesmenneen viimeiset vaiheet ja kuolinsyö eivät kiinnostaneet.²⁰⁷

Joskus vihanpitäjäksi ja kuolemantuottajaksi epäiltiin uhrin omaa aviopuolisoa. Kirkkoraati saattoi kuulustella yhteisöä hyvinkin yksityisistä perhe-elämän asioista. Kun Viinikan talon Eeva-emäntä löytyi kuolleena oman talonsa uunista, kokoontui Keuruun kirkkoraati joulukuussa 1841 selvittämään asiaa raadin jäsenten, Viinikan talon väen ja lähellä asuvien henkilöiden voimin. Talon renki ei tiennyt syytä emännän uuniin joutumiseen, mutta kertoi tämän tavasta juovuksissa ollessaan piiloutua milloin minnekin. Tämä lausunto kertoo siitä, että kotonakin emäntä tunsii tarvetta olla piilossa palvelusväkensä havainnoilta. Rengin mukaan joitakin päiviä aikaisemmin emäntä oli ollut rakastamiensa väkijuomien vaikutuksen alaisena, mutta kuolinhetken aikaisesta juopumustilasta hän ei osannut sanoa mitään. Raati tiedusteli todistajalta myös isäntäväen

²⁰⁶ Vihola 1983, 319.

²⁰⁷ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkkoraadin ptk. 1/1840 ja 3/1841. II Ca 4.

keskinäisestä suhteesta. Renki ei ollut nähnyt suoranaista väkivaltaa Eeva ja Sakari Viinikan välillä, mutta hän oli kylläkin kuullut näiden riitelyä ja huomannut viikkoa aikaisemmin emännän nenästä valuvan verta.

Toinen todistaja uhrin läheisestä elinympäristöstä, itsellisvaimo kertoi raadille omat tärkeät havaintonsa. Itsellisvaimo kertoi käynnistään Viinikan tuvassa. Ensin isäntä oli seisonut kyseisen uunin vieressä ja pitänyt toista jalkaansa hellan päällä. Itsellisnainen oli jo heti tupaan tullessaan kuullut isännän takaa uunista raskasta hengitystä ja sitten nähnytkin uunin luukun ohi kulkiessaan Eeva-emännän makaavan siellä. Puolta tuntia myöhemmin isäntä oli valitellut kehnoa vaimoaan ja viattomasti kysellyt, oliko hänen vaimoaan näkynyt kylällä. Kun itsellisnainen oli vastannut vaimon makaavan uunissa ja mennyt katsomaan sinne, oli Eeva ollut jo kuollut. Itsellisnaisen mielestä myös isännän oli täytynyt kuulla ja nähdä emännän olevan uunissa. Asia siirtyi kaikessa vakavuudessaan kirkkoraadilta tuomioistuimelle.²⁰⁸ Hengellinen ja maallinen esivalta toimivat näin yhdessä yhteisön järjestyksen takaajina.

5.2. Erittäin intiimiä ystävyyttä

Esivallan ja rahvaan kohtaamisia 1830-luvun Pohjois-Suomessa tutkinut Kaisa Kauranen (1999) tulee siihen johtopäätökseen, että erilaiset suhtautumistavat liittyivät erilaisiin tilanteisiin, eikä täten välttämättä ollut kyse pysyvistä säädynmukaisista asenteista.²⁰⁹ Keuruun seudullakin suhtautumistapojen kirjo ”toiseen” oli laaja, ja äärimmäisimpänä kahden elämäntavan kohtaamisena voi pitää virkamiehen ja rahvaanedustajan välistä sukupuolisuhdetta. Erilaisten elämäntapojen intiimi kanssakäyminen oli ainakin lähteiden valossa harvinaista. Parin vuosikymmenen aikana Keuruun kärjäkunnan tuomiokirjat tuntevat vain kaksi tällaista tapausta. Rahvaan keskinäisiä aviottomia sukupuolisuhteita käsiteltiin sen sijaan jokaisilla ajanjakson kärjäillä. Molemmissa kärjille päätyneessä epäsäätyisessä sukupuolisuhteessa mies oli korkeassa ja näkyvässä asemassa yhteisössään kruunun tai kirkon virkamiehenä, kun taas nainen edusti rahvasta. Tapausten vähäisyyttä tuomiokirjojen lehdillä voi selittää sillä, että yhteisön kontrollilla ei ollut täysią mahdollisuuksia epäsäätyisissä seksuaalisuhteissa. Miehen ollessa valtasuhteessa naiseen, ei alempisäätyisillä ollut mahdollisuuksia paheksua ja painostaa miestä. Näin

²⁰⁸ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkkoraadin ptk. 12/1841. II Ca 4.

²⁰⁹ Kauranen 1999, 10-11, 156.

ollen halu oli yhteydessä yhteiskunnalliseen statukseen ja myös sukupuoleen. Valtaikäyttävän ja keskeisessä asemassa olevan miehen halu oli oikeutetumpaa kuin alemman yhteisöllisen statuksen omaavan miehen tai naissukupuolta edustavan halu. Valtasuhteessa toisiin yhteisön jäseniin olevien henkilöiden luvaton seksuaalisuus oli ilman muuta yhteiskunnallis-eettinen kysymys, mutta toisaalta kaiken edellä todetun valossa kontrolloija syyllistyi usein samoihin tekoihin kuin mistä toisia ojensi. Naisen nuoruutta ja seksuaalista viehätysvoimaa on esitetty kompensoivaksi tekijäksi naisen alhaisen statuksen suhteen.²¹⁰

Käräjät vaativat sukupuolisuhteitakin tutkiessaan silminnäkijätodistuksia. Silminnäkijätodistajien löytämistä vaikeutti se, että seksuaalisuutta pyrittiin harjoittamaan rauhallisessa paikassa, yksityisesti ja öiseen aikaan. Ihmiset nukkuivat pääasiassa samassa tilassa, tuvassa. Tuvan tilankäyttö ei ollut useinkaan edes niin eriytynttä, että kaikille olisi ollut omaa sänkyä, vaan usein samassa sängyssä nukkui useampi ihminen. Asumis- ja nukkumiskäytäntöjen eriytymättömyys ja yksityisyyden puute loivat ehdot seksuaalisuuden harjoittamiselle, joten luvaton erotiikka haki sijansa ulkorakennuksista, metsistä, pelloilta tai päiväsaikaan tyhjästä talosta. Syytteiden edessä tapahtumia selitettiin mitä kekseliäimmin: Milloin tallin ylisillä oli opetettu toista lukemaan, milloin polulla poimittu yhdessä vain marjoja. Asumis- ja tilajärjestely muovasivat käyttäytymistapoja, eikä se siten ollut mikään merkityksetön tapahtumien kehys. Ihminen vaikutti toiminnallaan asumisympäristöönsä, mutta samalla tila vaikutti ihmisten toimintaan ja tapoihin. On huomattava, että kärjäpöytäkirjoissa esiintyvät paikannimet kuvaavat myös rivien välistä ympäröivää tilaa. Kun puhutaan perätuvasta tai tietystä kamarista, täytyi talossa silloin olla useampia huoneita.

Ilman salavuoteuden silminnäkijöitä naisen ei kannattanut lähteä elatusasiassa lakitupaan, sillä väärästä ilmiannosta seurasi sakko. Epäsäätyisissä salavuoteustapauksissa rahvaannainen tuskin odotti avioliittoa virkamiehen kanssa itsensä ja suhteesta syntyneen lapsensa turvaksi kärjäjoinnin seurauksena. Sen sijaan kärjäointi saattoi johtaa miehen taloudelliseen vastuuseen tai ainakin julkisen kohun kohteeksi, ellei peräti häväistyksi.²¹¹ Lapsenelatuskannetta nostaessaan naisen oli kuitenkin ajateltava omaa tulevaisuuttaan

²¹⁰ Pohjola-Vilkuna 1995, 49, 51-52, 97, 99, 110, 131.

²¹¹ Pohjola-Vilkuna 1995, 44-45, 47, 76-78, 80-83, 86; Heikkinen 1988, 169, 171, 177-179; Ks. myös Aalto 1996 (seksuaalirikollisuudesta sekä esivallan ja yhteisön suhteista 1600-luvulla Porvoon kihlakunnassa).

yhteisön jäsenenä, sillä Heikkisen (1997) tutkimuksen mukaan salavuoteutta seurannut avioton äitiys kavensi naisen mahdollisuuksia yhteisön avioliittomarkkinoilla. 1830-luvun Kuhmossa aviottoman äitiyden jälkeen avioituneet naiset olivat vain heikosti yhteisöönsä sitoutuneita.²¹² Yhteisö antoi näin oman tuomionsa ilman käräjiäkin.

Keuruun syyskäräjillä vuonna 1840 nimismies Bergman syytti virkansa puolesta, pastorin ilmiannon johdosta talollisentytär Johanna Henriikka Ruokosta salavuoteuden harjoittamisesta, jonka seurauksena tämä oli synnyttänyt kesäkuussa poikalapsen. Johanna Ruokosen asiaa saapui käräjille ajamaan tämän sisarenmies, talollinen ja suntio Aadam Cederlund²¹³. Suntio joutui siis pitäjän merkkihenkilönä toimimaan oikeudessa vähemmän mairittelevassa asiassa, mutta toimi silti toista kirkonpalvelijaa vastaan erittäin päättäväisesti ja määrätietoisesti. Cederlund tunnusti syytteen ilmoittaen samalla, että pitäjän virkaatoimittava lukkari Aabraham Andelin oli maannut Johannan. Nimismies vaati lukkaria nyt niin ikään vastuuseen salavuoteuden harjoittamisesta, ja Cederlund esitti vaatimuksen lukkarin osallistumisesta Johannan lapsen elatukseen. Andelin kiisti syytteen, mihin Cederlund taas vastasi kutsumalla useita todistajia käräjien kuultavaksi.

Talollinen Niilo Rahikkala todisti olleensa vieraana Mikkolan talossa pidetyissä häissä edellisvuoden syyskuussa. Hän oli yöpynyt häätalon tallin ylisillä, jossa samalla lattialla olivat maanneet vierekkäin myös Aabraham Andelin ja Johanna Ruokonen. Käräjäpöytäkirjan mukaan: *”koska todistaja oli maannut selkä heihin päin käännettynä, ei todistaja tullut tietämään, olivatko he silloin sekaantuneet lihallisesti toisiinsa, vaikka todistaja oli voinut kuulla ja päätellä heidän liikkeistään, että tällaista tapahtui.”*²¹⁴ Myös Rahikkalan vaimo Vilhelmiina oli yöpynyt tallin vintillä, ja hän kertoi oikeuden jäsenille nähneensä lukkarin makaavan Johannan päällä ja harjoittavan talollisenvaimon sanoin lihallista sekaantumista. Vilhelmiina kertoi olevansa asiasta täysin vakuuttunut, vaikka hän ei ollutkaan pystynyt näkemään syvällä heinissä maannutta Johannaa.

Näiden todistajanlausuntojen jälkeen lukkari Andelin tunnusti, että hän oli jonkun hetken mainittuna yönä maannut Johanna Ruokosen kanssa kieltäen kuitenkin kaiken muun

²¹² Pohjola-Vilkuna 1995, 76-77, 81-83, 85-86; Heikkinen 1997, 62, 149.

²¹³ Naimattoman naisen edustajana toimi isä tai joku muu oikeuden määräämä holhooja. Aviovaimoa edusti hänen miehensä, kun taas leski saattoi esiintyä itse omista asioistaan. Toivanen 1999, 59.

²¹⁴ JyMa: Keuruun käräjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 10/1840, §30. II Ca 40.

kanssakäymisen. Samaa mieltä tapahtumista oli tallinvintillä niin ikään lepäillyt suutari. Normaalisti yksityisenä ja sopivana seksuaalisuuden harjoittamispaikkana pidetty talli muutti siis tilana luonnettaan häitä pidettäessä ja väkeä ollessa runsaasti koolla. Tilan yksityisyys oli mennyttä heti, kun silminnäkijöitä oli lähettyvillä.

Lukkari Abraham Andelinin ja talollisentyttö Johanna Ruokosen keskinäiset tunteet oli pistetty merkille muissakin yhteyksissä. Kirjuri Hermanni Hägglund kertoi todistajanlausunnossaan Andelinin ja Ruokosen välisestä jo pidemmän aikaa kestäneestä erittäin intiimistä ystävydestä. Edellisvuoden maaliskuussa Andelin oli vastannut hänen tiedusteluihinsa, että Ollilan talon hautajaisluilla tämä oli saanut tilaisuuden tavata Johannaa nopeasti puoliiterissä. Lukkarin mukaan he molemmat olivat halunneet vastedes sopivan tilaisuuden tullen viettää pidemmän tovin yhdessä. Lukkari viesti näin ”parin” keskinäistä kiintymystä ja kehoja tilallisia mahdollisuuksia yksityiseen yhdessä oloon. Lukkari Andelinin naapuri, lautamies Häkkinen puolestaan paljasti, että lukkari oli jo pitkään ollut mieltynyt Johanna Ruokoseen ja kirjoitellut tälle usein rakkauskirjeitä. Lukkari oli kertonut lautamiehelle, että edellisvuoden syyskäräjillä hän oli saanut tilaisuuden päästä samaan huoneeseen Johannan kanssa. Andelinin mukaan Johanna ei kuitenkaan tuolla kertaa ollut halukas muuhun kanssakäymiseen suostutteluista huolimatta. Abraham Andelin siis kertoili avoimesti yrityksistään päästä tekemisiin talollisentytön kanssa useammalle paikalliselle viran- tai toimenhaltijalle. Lukkarin avoimuus ei ainakaan kieli siitä, että odotettavissa olisi ollut kirjurin tai lautamiehen paheksuntaa. Lemmenelämän paljastaminen toisille virkamiehille oli selvästi status-teko. Tästä avoimuudesta huolimatta sukupuolisuhde pyrittiin kuitenkin peittämään muulta yhteisöltä yksityistä tilaa ja silminnäkijöiltä suojaa hakemalla.

Johannalla oli ilmeisen usein mahdollisuus päästä tekemisiin virkamiesten kanssa, sillä hänen sisarensa oli Ollilan talossa emäntänä ja Ollilassahan istuttiin käräjiä. Ollilan piika Liisa kertoi käräjillä, että lukkari oli edellisvuoden syksyllä pyytänyt Liisaa antamaan aitan avaimen ja viestittämään Johannalle Andelinin odottelevan aitassa. Liisan mukaan Johanna oli mennyt aittaan, mutta samassa muuta väkeä oli tullut paikalle estäen näiden aikeet. Talollinen Hermanni Mikkola ei osannut valaista asiaa enää muuten kuin kertomalla, että lukkari ja Johanna ”*aina seurustelivat erittäin mielellään keskenään*”.²¹⁵

Cederlundin mielestä todistajainlausunnot häyön tapahtumista sekä Johannan lapsen syntymäaika riittivät näytöksi Andelinia vastaan. Lukkari jatkoi edelleen syyllisyytensä kieltämistä. Oikeus piti kuitenkin Mikkolan talon häissä olleiden todistajien kertomusten perusteella toteennäytettynä, että Aabraham Andelin ja Johanna Ruokonen olivat harjoittaneet salavuoteutta syyskuussa 1839 ja tämän seurauksena Johanna oli synnyttänyt lapsen seuraavassa kesäkuussa. Andelin sai ensimmäisen kerran salavuoteudesta vajaan viiden ruplan sakon, kun taas Johanna selvisi puolta pienemmällä summalla. Lisäksi kirkolle lukkarin oli maksettava vajaan kahden ruplan ja talollisentyttären vajaan ruplan maksu sekä läpikäytävä yksityinen rippi. Andelin määrättiin vastedes osallistumaan Johanna Ruokosen pojan elatukseen tämän viiteentoista ikävuoteen saakka tai siihen saakka kunnes poika pystyisi itse elättämään itsensä.²¹⁶

Lukkarin yhteisöllistä asemaa ei käräjöinnin aikana tai tuomiota luettaessa tuotu lainkaan esiin. Pappien ollessa juopumustapauksista syytettynä oli jatkuvasti korostettu teon sopimattomuutta seurakunnan opettajalle. Ainoastaan puolta suuremmat sakkorangaistukset antavat ymmärtää lukkarin teon moraalisen vakavuuden talollisentyttären verrattuna.

Toinen Keuruun käräjillä esille noussut kahden elämäntavan välinen sukupuolisuhde ohitettiin nopeasti ilman käsittelyä ja tuomiota. Itsellisnainen Saara Juhanintytär tuli vuoden 1830 syyskäräjille kertomaan nimismies Mauritz Nordqvistin läsnäollessa, että hän oli Nordqvistin kanssa touko-kesäkuussa 1828 harjoitetun sukupuolisen kanssakäymisen seurauksena synnyttänyt lapsen helmikuussa 1829. Itsellisnainen vaati nimismiehen määräämistä kohtuullisesti avustamaan lapsen elatuksessa. Nordqvist kiisti asian täysin ja huomautti epäilyksiä herättävästi tapahtuneesta kuluneen sitä paitsi jo reilut kaksi vuotta.

Oikeuskin totesi, ettei se voinut enää ottaa vastaan Saara Juhanintyttären todisteita jo reilut kaksi vuotta sitten harjoitetusta salavuoteudesta. Päätöksestä saattoi kuitenkin valittaa keisarilliseen Vaasan hovioikeuteen. Tällöin itsellisnaisen oli hankittava itselleen asianajaja tai pyydetävä todistusta ”*kunnianarvoiselta tuomioistuimen edustajalta*,

²¹⁵ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1840, §30. II Ca 40.

²¹⁶ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain ptk., sk 10/1840, §30. II Ca 40.

papistolta, kruununpalvelijalta tai muulta paikkakunnalla asuvalta luotettavalta henkilöltä”.²¹⁷ Muutoksen hakeminen hovioikeudesta vaikutti kärjäpöytäkirjan lehdillä ilmaistuna itsellisnaiselle vaikealta. Lausuntoa saattoi pyytää tietenkin vain kirjoitustaitoiselta henkilöltä, ja esimerkiksi vuonna 1835 Keuruulla tiedetään olleen vain kuusi kirjoitustaitoisia yhteisön jäsentä. Kirjoitustaitoiset todistusten kirjoittajat olivat epäilemättä paikallisia virkamiehiä tai toimenhaltijoita. Kärjät mainitsivat nämä henkilöt kunnianarvoisina ja luotettavina henkilöinä.²¹⁸ Salavuoteuskanteensa kanssa lain koukeroihin kompastunut Saara Juhanintytär oli jo saanut tuntea, kuinka kunnianarvoisia ja luotettavia kruununpalvelijoita paikkakunnalla vaikutti, joten usko oikeuslaitokseen ja hänen asiansa jatkoon ei kenties ollut kovin vahvoissa kantimissa. Oikeudenjäseneet tuntuivat olevan salavuoteudesta syytetyn nimismiehen kanssa erittäin samoilla linjoilla ja välinpitämättömiä Saara Juhanintyttären suhteen.

Avioton äitiys oli yleensä aina ympäristön tiedossa ja Saara Juhanintyttären tapauksessa ihmetyttää sen kahden vuoden viive kärjäkäsitteilyyn tulossa. Selitykseksi lähiympäristön toimettomuuteen ilmiantajana on esitetty rahvaan suopeampaa suhtautumista sukupuolikäyttäytymiseen viralliseen kantaan verrattuna.²¹⁹ Jokin hämärän peittoon jäävä tekijä ajoi itsellisnaisen vasta liian myöhään kärjille oikeuksiaan penäämään.

Edellisestä voi huomata, että säätyläiset ja rahvas olivat kärjäkäsitteilyssä eriarvoisessa asemassa perustuen erilaiseen tietämykseen oikeuden toiminnasta ja asioidensa ajamismahdollisuuksista. Nimismiehestä saatettiin todeta syytettään puolustamassa, että vastapuoleensa verrattuna tämä näytti taktisesti ylivertaiselta niin laintuntemuksen kuin kärjäintikyvyynkin osalta. Toisaalta taitavaksi kehittyi myös sellainen rahvaan edustaja, joka joutui usein tekemisiin käräjien kanssa. Käräjille kokoontui aina suuri yleisömäärä, joten edellytykset syytettyjen antaman oppitunnin vaikutusten viestittymiseen olivat hyvät.²²⁰

Intiimeissä asioissa, jos näin voidaan edes puhua 1800-luvun elämänmenoa tarkasteltaessa, eliitti ja rahvas kohtasivat myös kirkkoraadissa. Kirkkoraadissa istuva eliitti katsoi velvollisuudekseen puuttua riitaisten aviopuolisoiden elämään. Aluksi

²¹⁷ JyMa: Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain ptk., sk 9/1830, §34. II Ca 33.

²¹⁸ Sillanpää 1969, 397.

²¹⁹ Mäntylä 1969, 70.

²²⁰ Ylikangas 1976, 219; Heikkinen 1997, 34; Ylikangas 1984, 306.

kirkkoherra antoi pariskunnalle ohjeita, mutta jos nämä eivät ottaneet neuvoista vaarin, kutsuttiin niskoitteleva pari kirkkoraadin eteen. Raati kuuli kumpaakin osapuolta sekä näiden elämää läheltä seuranneita henkilöitä. Vaimon pakeneminen kotoaan herätti kirkkoraadin kyselemään mieheltä syytä tähän. Fyysiset väkivallanmerkit, mustelmat ja kuhmut muistettiin mainita, samoin miehen juopumustila mahdollisena väkivallan aiheuttajana. Joskus vaimon, kuten Eerik Juhani-poika Ruokolan vaimon Liisan katsottiin olevan todellisessa hengen vaarassa. Kirkkoraati piti miehen rikosta vakavana ja ohjasi vaimoa käräjille. Kirkkoraadilta vaimo myös sai oikeuden asua erossa miehestään. Vakavaksikin luonnehditusta tapauksesta huolimatta kirkkoherra katsoi virkavelvollisuudekseen yhä edelleen kehoittaa pariskuntaa ystävälliseen sovintoon. Jos toiveita tästä ei ollut, asia siirtyi kruunun käsiteltäväksi. Kirkkoraadin puheenjohtajan kehoitusten ylenkatsominen eli kunnioittamaton käytös kirkkoraadin edessä tiesi julkista jalkapuurangaistusta, joten kirkkoraati piti toimintaansa yhteisöllisesti tärkeänä eikä rahvaan sopinut sitä ylenkatsoa.²²¹

Joskus avioparin riitaisa elo aiheutui toisesta naisesta. Kirkko ja kruunu löysivät yhteistuumin ratkaisun tähänkin ongelmaan. Talollinen Carl Israel Kukkamon luona asuva itsellinen tiesi kertoa Keuruun kirkkoraadille, että Kukkamon pariskunta riiteli usein Vilhelmiina-nimisestä naisesta. Kukkamo käytti Vilhelmiinaa työntekoon ja eli tämän kanssa todistajan kuvailemana erittäin ystävällisesti. Itsellinen oli havainnut myös isännän poissaolot iltaisin kotoa ja paluut seuraavana aamuna, muttei osannut sanoa, liittyikö tämä kaikki Vilhelmiinaan. Kukkamon veli piti perusteltuna paikkakunnalla vallitsevaa käsitystä siitä, että Kukkamo harjoitti salavuoteutta Vilhelmiinan kanssa. Kukkamo kielsi tämän väittäen, että kaikki olivat päättäneet mustamaalata ja sortaa häntä. Todistajien kuulemisen jälkeen kirkkoraati vetosi Jumalan sanaan yrittäessään saada miestä järkiinsä rikolliseksi kutsutun elämän jälkeen. Molempia puolisoita kehoitettiin palaamaan yhteen ja sietämään toistensa heikkouksia. Vaimo selvitti kirkkoraadille olevansa halukas unohtamaan ja antamaan miehelleen anteeksi kaiken sillä ehdolla, että tämä lopettaisi yhteydenpidon Vilhelmiinan kanssa. Mies sen sijaan ei halunnut palata yhteen, saati tunnistaa rikollisuutensa, vaan uhkasi vihoissaan myydä talonsa vaikkapa juuri Vilhelmiinalle. Kirkkoraati piti Vilhelmiinaa syyllisenä pariskunnan sovun puuttumiseen ja esitti kruununpalvelijalle naisen lähettämistä irtolaisena ja

²²¹ JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkkoraadin ptk. 6/1837, 1/1834, §1 ja 9/1835, §1. II Ca 3-4.

pahantapaisena pois paikkakunnalta.²²² Avioelämä ei siis ollut lainkaan miehen ja vaimon keskeinen asia, vaan ympäröivä yhteisö harjoitti jatkuvasti omaa kontrolliaan ja puuttui siihen tarvittaessa.

²²² JyMa: Keuruun kirkonarkisto, kirkkoraadin ptk. 11/1847. II Ca 4.

6. Yhteisössä yhteisön tavalla tai yhteisöstä pois

Yksilö, yhteisö ja ympäristö ovat välttämättömässä vuorovaikutussuhteessa toisiinsa. Yksilöä ei voi määritellä esimerkiksi aviopuolisona, vanhempana tai tietyn elämäntavan edustajana ilman jonkin ”toisen” olemassaoloa ja suhdetta tähän.²²³ Kaikissa edellä esitellyissä Keuruun kärjäkunnassa 1830-1840 -luvulla tapahtuneissa elämäntapojen kohtaamisissa oli edellytyksenä toisen yhteisön jäsenen läsnäolo ja tämän tekemät havainnot. Virallisten kontrolloijien, papin, nimismiehen ja rahvaasta valittujen kirkon- ja kruununpalvelijoiden lisäksi myös tavallinen rahvas seurasi ja ilmiantoi toistensa ja eliitin edesottamuksia. Tämä osoittaa, että rahvas oli aktiivista ja omanarvontuntoista, eikä eliitti ollut sen silmissä mikään koskematon ja arvostelulta suojattu auktoriteetti.

Yhteisön harjoittamasta kontrollista paljastuu, että niin eliitin kuin rahvaankin mielessä oli selvä käsitys norminmukaisesta elämästä. Kaikki tavanomaisesta, norminmukaisesta poikkeava käyttäytyminen huomiotiin ja sille pyrittiin löytämään syy. Syitä etsittiin hyvinkin konkreettisista, ulkoisista merkeistä kuten yksilön ulkonäöstä tai tavasta puhua ja liikkua. Yhtä hyvin suntio halusi selvittää talollisenpojan nukahtamisen syyn kirkossa kuin talollinen kappalaisen nukkumisen syyn reessä talon pihamaalla. Epätietoisuus oudosta käytöksestä aiheutti pelkoa. Kuolinsyytä selvitellessä pyrittiin edesmenneen fyysisestä olemuksesta päättämään, oliko kuoleman aiheuttanut sairauskohtaus, juopumus vai vihamiehen väkivalta. Epätietoisuuden poistamisen lisäksi syiden hakeminen poikkeavalle käyttäytymiselle tähtäsi tietyn käyttäytymistavan valinnan oikeutukseen. Esimerkiksi rahvaan osoittama kunnioittamaton käytös oli oikeutettu syy virkamiehen väkivaltaisuuteen, mikä kärjäjutun nostaminen kanssa oli keino palauttaa virkamiehen auktoriteetti-asema. Rahvas vetosi samalla tavalla virkamiehen osoittamaan kunnioittamattomuuteen oman väkivaltaisen käyttäytymisensä syynä, mikä vahvistaa käsitystä säätyerotuksen häilyvyydestä ja omanarvontunnosta erilaisten elämäntapojen kohdatessa.

Juopumus oli kaikkein yleisin elämäntapojen välisten kärjäjuttujen aihe. Varsinkin juopumustapausten tarkasteleminen hämärtää käsitystä elämäntapojen todellisesta

²²³ Rauhala 1999, 29, 49.

erotuksesta, sillä juopottelu oli käyttäytymiskoodina ja paheksumisen kohteena yleistä niin virkamiesten, toimenhaltijoiden kuin rahvaankin keskuudessa. Juopumusta saattoi seurata myös ruumiillinen ja sanallinen väkivalta, joten yhteisön todellisena tarkoituksena juopumusta paheksuessaan lienee ollut näiden juopumuksen seurannaisten poistaminen. Juopuneen ruumiillinen ja sanallinen väkivalta oli uhka toiselle yhteisön jäsenelle ja tämän maineelle toisten yhteisön jäsenten silmissä. Kontrolloija ja paheksuja pääsi viestimään omaa siveellis-moraalista paremmuuttaan ja sivilisoitumisen astettaan. Sivilisoitunut ihminen pyrki itsekontrolliin ja hillitsemään omia spontaaneja mielihalujaan ja tunteitaan²²⁴.

Elämäntavat Keuruun kärjäkunnassa eivät näin ollen merkittävästi eronneet virkamiesten, toimenhaltijoiden tai rahvaan välillä, vaan tapa tuntea ja toimia sekä asennoitua toiseen yhteisön jäseneseen tämän elämäntavasta riippumatta oli erittäin vaihtelevaa. Kuvaavana esimerkkinä on Keuruun lukkari Matias Saxbergin tuomitseminen piikatytön taposta, ja sen jälkimainingeissa esiinkäyneet yhteisön asenteet. Pitäjän nimismies otti henkilökohtaisesti lukkarin suojelukseensa, kun taas kirkkoherra oli valmis laittamaan taposta tuomitun kirkonpalvelijan pois viralta. Rahvas jakaantui kannanotoissaan lukkarin puolesta ja vastaan. Toisessa tapauksessa taas nimismies asettui korostamaan siivoa rahvasta vastakohtana juopottelevalle kappalaiselle. Vaihtelevista suhtautumistavoista äärimmäisimpänä esimerkkinä on lukkari Aabraham Andelinin ja talollisentytär Johanna Ruokosen välinen salavuoteustapaus. Lukkari kertoili mielellään toiselle virkamiehelle suhteestaan talollisentyttäreen kuin jonkinlaisena status-tekona, mutta suuremman väkijoukon läsnäollessa hän pyrki peittämään suhdetta.

Keuruun seudulla elämäntapaa ei voi pitää käyttäytymiskoodien määrittelijänä. Vaikka samanaikaisesti elettiin vahvassa yhteisössä, niin käyttäytymiskoodien valitsijoina oltiin vahvoja yksilöitä. Käyttäytymiskoodit ratkaisivat kulloinenkin tilanne ja epäilemättä yksilön omat intressit siinä.

Kaikissa outoon ja paheksuttavaan käyttäytymiseen liittyvissä tapauksissa korostui se, oliko tapahtumaa todistanut suurempi väkijoukko. Kirkon ja kruunun virantoimitukset keräsivät koolle suuren väkijoukon kirkkoon, kärjätaloon, pappilaan, kievariin, talonpoikaistaloon tai jopa maantielle. Juopumuksesta saadun sakkorangaistuksen

²²⁴ Elias 1978.

perusteella kirkko, käräjätalo ja maantie olivat virantoimituksen tilana samanarvoisia, joten itse tila ei ollut rikkomuksen vakavuuden kannalta ratkaiseva tekijä. Myös häissä havaitusta humalatilasta sai virantoimituksissa tavatun juopumuksen tapaan korotetun sakkorangaistuksen. Edellisistä voi päätellä, että ei tila eikä virantoimituksen suorittaminen, vaan suuren väkijoukon läsnäolo määritteli tilan ja tilanteen merkitystä. Suuremman väkijoukon ollessa koolla yksilön tuntema häpeä tai tietyn käyttäytymismallin ja asenteen leviämismahdollisuudet olivat tuntuvampia. Näin ollen yhteisön jäsenen katsottiin olevan altis ympäristöstä saataville vaikutteille, vaikka todellisuudessa toimittiin erittäin yksilöllisesti. Ilman väkijoukon läsnäoloa kirkon läheisyydessä, säätyläisen virkatalossa, kestikievarissa, rahvaan asumuksessa tai maantiellä tavatusta juopumuksesta sai väenkokouksiin verrattuna puolta pienemmän sakkorangaistuksen. Julkisen ja yksityisen tilanteen ja tilan välinen merkitysero oli tuplaantuvan sakkorangaistuksen perusteella tuntuva.

Yksityinen asuinpiiri ei ollut kuitenkaan yksilölle suoja yhteisön harjoittamalta kontrollilta. Mikäli yksityisessä asuinpiirissä tapahtuneelle poikkeavalle käyttäytymiselle oli ilmiantoihin halukkaita silminnäkijöitä, asiasta saattoi käräjien tai kirkkoraadin edessä tulla koko yhteisön yhteisesti selvitettävä asia. Yhtä hyvin kappalaisen kuin torpparinkin juopumus paljastui yhteisön jäsenen pistäytyessä pappilan kamariin tai torpan tupaan, ja seurauksena oli käräjille lähtenyt juopumussyyte. Avioliiton ongelmat taas paljastuivat yhteisölle vaimon mustelmista tai miehen öisistä retkistä, minkä seurauksena riitaisan parin elämää selviteltiin kirkkoraadissa paikallisen eliitin ja pariskunnan elämää läheltä seuranneiden toimesta. Päämääränä oli palauttaa pariskunta kristillisten ihanteiden mukaiseen sopuisaan yhteiseloön. Mikäli kirkkoraati ei tässä onnistunut, se siirsi asian kruunun hoidettavaksi.

Yksityistiloissa on havaittavissa selkeitä eroja sen mukaan, miten hyvin yhteisön kontrolli siellä oli mahdollista. Kruunun tai kirkon virantoimitukset sekä häät muuttivat yksityisen asuinympäristön julkisemmaksi silminnäkijöiden paikalla olon vuoksi. Esimerkiksi salavuoteuden harjoittaminen tallin ylisillä tai aitassa ei saattanut jäädä yksityisasiaksi, jos talossa pidettiin parhaillaan käräjiä tai vietettiin häitä. Samoin kiertelevien käsityöläisten, itsellisten ja palkollisten oleskelu talossa tiesi yksityistilan muuttumista astetta julkisemmaksi. Joskus emännän täytyi piiloutua omassa talossaan juopumustilaansa peitelläkseen palkollisten ja itsellisten katseilta. Naapurustokaan ei ollut samantekevää.

Lautamiehen tai kuudennusmiehen asuminen naapurustossa muutti yksityistilaa varmasti julkisemmaksi, sillä näiden luottamustehtävänä oli juuri antaa käräjille ja papille lausuntoja yhteisön jäsenten elämästä. Asumuksen sijainti ratkaisi myös elämänpiirin joutumista tarkkailun kohteeksi. Maantien varrella sijaitsevilla asumuksissa oli yhteisöllisen kontrollin harjoittamiseen paremmat mahdollisuudet kuin korven keskellä, mutta tienvarsitalossa joutui oletettavasti myös itse useammin ohikulkevien kontrollin kohteeksi. Renkitupakaan ei ollut yksityisimpiä tiloja, sillä siellä yöpyi torppareiden ja palkollisten lisäksi ohikulkijoita. Renkituvassa oli siten aina useita henkilöitä tarkkailemassa esimerkiksi outoa maatapanoa täysissä pukeissa myöhäiseen kellonaikaan.

Ilmiantoihin ja epäedullisiin todistajainlausuntoihin halukkaiden silminnäkijöiden läsnäolo ratkaisi tilan merkityksen yksityisenä tai julkisena tilana. Tämän perusteella jaottelen 1830-1840 -lukujen Keuruun seudun näyttämöt kolmeen ryhmään: julkisiin, yksityisiin ja täysin ulkopuolisten havainnoilta eristettyihin tiloihin. Viimeksi mainituista ei historiantutkijalle ole kuitenkaan säilynyt tutkittavia dokumentteja, sillä lähteen olemassaolo vaatii yleensä toisen yhteisön jäsenen toimintaa.

Yksityisyys-julkisuus merkityksen lisäksi tila ilmaisi myös yhteisön keskinäisiä asenteita. Jaettu tila merkitsi henkilöiden yhteenkuuluvuutta ja erotusta muusta yhteisöstä. Erillinen tila oli näin ollen sinne hyväksytyille kunnioituksen ja kohteliaisuuden osoitus, mutta tietystä tilasta poistuminen tai varsinkin väkivaltainen poistaminen merkitsi halveksuntaa. Esimerkiksi Keuruun pappilan kamari täyttyi sunnuntai-päivänä virkamiehistä ja toimenhaltijoista, mutta sinne tunkeutuneet ja sopimattomasti käyttäytyneet rahvaanmiehet poistettiin väkivalloin pihamaalle. Uloskäsky oli nöyryytys, mutta nopeaa poistumista pappilan pihamaalta pidettiin taas merkinä alistumisesta auktoriteetin käskyyn. Toisaalta Multian pappilan kamarissa kappalainen ja rahvaanmies yöpyivät yhdessä samassa sängyssä, mikä kertoo että suhtautuminen säätyerotukseen ja sen ilmentäminen tilankäytön kautta oli sekin hyvin vaihtelevaa.

Näin ollen ilmestyminen tiettyyn tilaan ja käyttäytyminen yhteisön normien vastaisesti oli tehokas protesti ja oman yksilöllisen vahvuuden osoitus. Varsinkin kirkko ja käräjätalo olivat tähän tarkoitukseen tehokkaita tiloja, sillä ne symboloivat kaikkein vahvimmin hengellisen ja maallisen esivallan olemassaoloa ja valtaa. Tiloja saattoi siis käyttää tietoisesti ja provosoiden erilaisiin tarkoituksiin. Käräjien antamista rangaistuksista

huomaa kirkko- ja kärjätilan merkityksen. Virkamiehen herjaaminen itsellisen tuvan pihamaalla tai kärjätuvassa merkitsi aivan erilaista rikkomusta sakkorangaistuksen perusteella. Juopumusrikoksen uusiminen kolmatta kertaa kärjillä, virkamiehen herjaaminen tai kirkonvarkaus katsottiin sen verran vakavaksi esivallalle osoitetuksi kunnioittamattomuudeksi, että siitä seurasi sakkorangaistuksen lisäksi julkinen jalkapuurangaistus kirkonmenojen aikaan sekä yhteisöllisen toimivallan riisuminen. Tämä viestittää uskoa yhteisön paheksuntaan kokoontuneena joukolla julkiseen tilaan tuntuvana rangaistuksena. Tuntuvat rangaistukset oli otettava käyttöön silloin, kun käräjien ja kirkon, keskeisten kontrolli-instituutioiden auktoriteetti oli säilytettävä. Neljännen kerran kärjäjuopumus tai kirkon omaisuuden varastaminen oli jo niin suuri rikos yhteisöä kohtaan, että yksilö täytyi poistaa yhteisöstä puoleksi vuodeksi tai vuodeksi työraugaistukseen Suomenlinnaan. Yhteisön ongelma poistettiin poistamalla ongelmallinen yksilö yhteisöstä. Se, mikä oli poissa yhteisön silmistä, oli ongelmanakin pois pyyhkäisty. Tämä sopi myös yksilön muistaa omassa käyttäytymisessään. Mikäli halusi välttää ympäristön huomion oli vältettävä kaikkea tavanomaisuudesta poikkeavaa ja huomiota herättävää käyttäytymistä tai sitten yksinkertaisesti hävittävä yhteisön ilmiantoihin halukkaiden yksilöiden havaintokentästä. Voimakas yhteisöllisyys, asetetut rajat ja niiden tiukka kontrollointi merkitsivät ilmeisesti tietynlaista turvallisuutta yhteisön jäsenille, sillä kaikki outo herätti heti pahennusta ja pelkoa.

Pro gradu -työni on sijoittunut sääty-yhteiskunnan aikaan 1800 -luvun alkupuoliskolle. Säätyerotusta ja käyttäytymiskoodeja on tutkittu tila-näkökulman kautta pienessä sisäsuomalaisessa maaseutuyhteisössä. Keuruun kärjäkunnan elämäntapojen kohtaamiset ja siellä ilmennyt tilankäyttö on kuitenkin liitettävissä laajempaan yhteyteen, Suomen ja Euroopan historian vaiheisiin. Väenkokousten vaarallisuuden korostamisesta huomaa, että Sisä-Suomessa asti näkyi Ranskan vallankumouksen aikaansaama huoli yhteisöllisen epäjärjestyksen leviämisestä. Yksilö alkoi jo omaksua itselleen kontrolloijan ja sivilisoituneen tarkkailijan roolia, vaikka eliitti oli vanhastaan nähnyt itsensä rahvasta sivilisoituneempana. Säätyerotuksen lieventyminen oli jo idullaan.

Myöhemmin 1800-luvun puolivälin paikkeilla eliitti alkoi tarjota rahvaalle omia ihanteitaan ja omaa esimerkkiään, jonka se katsoi parhaiten välittyvän yhteisessä tilassa toimimalla. Tässä hetkessä korostettiin rahvaan ja säätyläistön elämäntapojen eroavaisuuksia, mutta tulevaisuudessa nähtiin yhtenäinen, sivistyneistön valaman muotin

mukainen kansakunta. Yhdessäolo ja rahvaaseen kohdistunut valistusharrastus nähtiin säätyläistön henkisenä hyväntekeväisyytenä. ”Hyväntekijöitä” rauhoiteltiin, että tämä toiminta ei suinkaan alentanut heitä, vaikka he nyt joutuivatkin tekemisiin ”halvempien” kanssa. Huolehdittiin siitä, ettei kukaan itseänsä muita korkeampana pitänyt karttanut tai hävennyt istua samassa huoneessa ja nauttia samaa yleistä huvitusta sen kanssa, jota hän oli tottunut pitämään huonompanaan. Aluksi säätyläistö alkoi hyväksyä huveihinsa maalaisyhteisön vauraampaa talonpojistoa, mikä kertoo varallisuuden noususta elämäntapojen määrittelijäksi. Valtaosaan huvitilaisuuksista liittyi vielä herraskainen leima, mistä huvien pitopaikat, kartanot, virkatalot ja rusthollit viestivät. Huomattavaa on, että säätyläisympäristö huvipaikkana ei välttämättä vielääkään merkinnyt kaikille yhteistä tilaa. Rahvas saatettiin ohjata salin sijasta väentupaan tai johonkin muuhun vähempiarvoiseen tilaan. Sääty-yhteiskunnan ulkoisin merkein tapahtuva yksilön arvionti jatkui ja joskus huonotakkiset ohjattiin toisista erilleen salongin puolelle.²²⁵ Eri elämäntapojen edustajien yhdessäolo alettiin nähdä kansalaistumisena, kuten eräs aikalainen kirjoittaa vuodelta 1861: ”*kaikki läsnäolijat herrat ja talonpojat siinä oleksivat niinkuin saman kansan jäsenet ainaki*”.²²⁶ Näin pieniyhteisön tilat elämäntapojen välisenä kohtaamisen tai kohtaamattomuuden näyttämöinä sekä siellä valitut käyttäytymiskoodit voivat olla osa laajempaa kansalliselle ja valtiolliselle tasolle johtavaa kehityskulkua. Tila eri elämäntapojen näyttämönä on täten tutkimuksellisenä mielenkiintona innostava ja perusteltu.

²²⁵ Ks. Häggman 1994, Lehtonen 1994, Åström 1993 ja Wirilander 1974.

²²⁶ Lehtonen 1994, 219.

ALKUPERÄISLÄHTEET

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMa)

-Jyväskylän tuomiokunta, Keuruun kärjäkunta: Varsinaisasiain pöytäkirjat, talvi- ja syyskäräjät (tk/sk) 1830-1849. II Ca 33 - 45.

-Jyväskylän tuomiokunta, Keuruun kärjäkunta: Välikäräjien pöytäkirjat 1830-1849. II Cg 2 - 4.

-Keuruun kirkonarkisto: Pitäjän- ja kirkonkokousten sekä kirkkoraadin pöytäkirjat 1830-1849. II Ca 3 - 4.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aalto 1996. Aalto, Seppo, Kirkko ja kruunu siveellisyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621-1700. Bibliotheca Historica 12. Helsinki 1996.

Apo 1995. Apo, Satu, Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hämeenlinna 1995.

Burke 1994. Burke, Peter, Popular Culture in Early Modern Europe. Cambridge 1994.

Eichberg 1987. Eichberg, Henning, Liikuntaa harjoittavat ruumiit. Kohti ruumiin ja urheilun sosiaalitiedettä. Jyväskylä 1987.

Elias (1939) 1978. Elias, Norbert, The Civilizing Process. The History of Manners. New York 1978.

Foucault 1980. Foucault, Michel, Tarkkailla ja rangaista. Keuruu 1980.

Frykman & Löfgren 1984. Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, Den Kultiverade Människan. Stockholm 1984.

Ginzburg 1996. Ginzburg, Carlo, Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Tampere 1996.

Haapala 1989. Haapala, Pertti, Sosiaalihistoria. Johdatus tutkimukseen. Jyväskylä 1989.

- Heikkinen 1988.** Heikkinen, Antero, Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa. Juva 1988.
- Heikkinen 1991.** Heikkinen, Antero, Terveiden ja ilon tähden. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla. Hist. Tutk. 160. Jyväskylä 1991.
- Heikkinen 1993.** Heikkinen, Antero, Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulmia menneisyyteen. Helsinki 1993.
- Heikkinen 1997.** Heikkinen, Antero, Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla. Helsinki 1997.
- Historian aitta V 1934.** Historian aitta V. Elämää Suomessa 1800-luvulla. Helsinki 1934.
- Historian aitta X 1945.** Historian aitta X. Käräjöpukareita ja käräjäjuttuja. Kansamme historiaa tuomiokirjojen valossa. Forssa 1945.
- A History of Private Life III 1989.** A History of Private Life III. Passions of the Renaissance. Editor R. Chartier. Harvard 1989.
- Häggman 1994.** Häggman, Kai, Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Hist. Tutk. 179. Helsinki 1994.
- Jalkanen 1976.** Jalkanen, Kaarlo, Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1809-1870. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 101. Rauma 1976.
- Jokipii 1999.** Jokipii, Mauno, Keski-Suomen vaiheet keskiajalta kunnallishallintoon. Teoksessa Keski-Suomen Historia I. Toim. M. Jokipii. Jyväskylä 1999.
- Karonen 1995.** Karonen, Petri, Talonpojat oikeutta paossa. Rikollisuudesta Keski-Suomessa 1700-luvun lopulla. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämätkuvaajina. Toim. H. Roiko-Jokela & T. Pitkänen. Jyväskylän Historiallinen Arkisto I. Jyväskylä 1995.
- Karonen 1998.** Karonen, Petri, A Life for a Life versus Christian Reconciliation. Violence and The Process of Civilization in The Towns of The Kingdom of Sweden during The Years 1540-1700. Teoksessa Five Centuries of Violence in Finland and The Baltic Area. Toim. M. Lappalainen. Helsinki 1998.
- Katajala 1994.** Katajala, Kimmo, Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683-1697. Hist. Tutk. 185. Jyväskylä 1994.
- Kauranen 1999.** Kauranen, Kaisa, Rahvas, kauppahuone, esivalta. Katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla. Hist. Tutk. 204. Helsinki 1999.

- Knuutila 1989.** Knuutila, Seppo, Kansanomainen maailmankuva. Teoksessa Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia. Jyväskylä 1989.
- Knuutila 1994.** Knuutila, Seppo, Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. Tietolipas 129. Vaasa 1994.
- Knuutila & Paasi 1995.** Knuutila, Seppo & Paasi, Anssi, Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. Teoksessa Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Toim. K. Katajala. Tietolipas 140. Jyväskylä 1995.
- Lehtonen 1994.** Lehtonen, Eeva-Liisa, Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun. Hist. Tutk. 184. Vammala 1994.
- Liliequist 1999.** Liliequist, Jonas, Violence, Honour and Manliness in Early Modern Northern Sweden. Teoksessa Crime and Control in Europe from The Past to The Present. Toim. M. Lappalainen & P. Hirvonen. Helsinki 1999.
- Lönnqvist 1978.** Lönnqvist, Bo, Finländskt herrgårdsliv. En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala ca 1800-1970. Borgå 1978.
- Lönnqvist 1992.** Lönnqvist, Bo, Ting, rum och barn. Historisk-antropologiska studier i kulturella gränser och gränsöverskridande. Kansatieteellinen Arkisto 38. Ekenäs 1992.
- Lönnrot (1828)1981.** Lönnrot, Elias, Matkat 1828-1844. Espoo 1981.
- Mäkeläinen 1972.** Mäkeläinen, Eva-Christina, Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella. Hist. Tutk. 86. Forssa 1972.
- Mäntylä 1969.** Mäntylä, Ilkka, Ja yhteinen rahvas todisti. Porvoo 1969.
- Nygård 1989.** Nygård, Toivo, Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Hist.tutk. 150. Jyväskylä 1989.
- Nygård 1998.** Nygård, Toivo, Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä 1998.
- Oittinen 1990.** Oittinen, Riitta, Säädytöntä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Toim. M. Peltonen. Jyväskylä 1990.
- Peltonen 1992.** Peltonen, Matti, Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere 1992.

- Pietarinen & Poutanen 1998.** Pietarinen, Juhani & Poutanen, Seppo, Etiikan teorioita. Tampere 1998.
- Pohjola-Vilkuna 1995.** Pohjola-Vilkuna, Kirsi, Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Mikkelä 1995.
- Rahikainen 1996.** Rahikainen, Marjatta, Kasvot väkijoukossa. Historian kirjurit ja toimijat. Teoksessa Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä. Toim. M. Rahikainen. Historiallinen Arkisto 107. Helsinki 1996.
- Rainio 1957.** Rainio, Jussi, Kotiseutuni Keuruun kirja. Keuruu 1957.
- Rauhala 1999.** Rauhala, Lauri, Ihmisen ainutlaatuisuus. Helsinki 1999.
- Renvall 1949.** Renvall, Pentti, Varsinais-Suomen historia V:1. Valtiolliset vaiheet ja hallinnollisoikeudellinen kehitys. Turku 1949.
- Ringbom 1988.** Ringbom, Åsa, Societetshusen i storfurstendömet Finland. Vammala 1988.
- Saarikangas 1993.** Saarikangas, Kirsi, Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and The Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940's in Finland. Studia Historica 45. Vammala 1993.
- Sajama 1992.** Sajama, Seppo, Filosofia. Etiikka ja yhteiskuntafilosofia. Joensuu 1992.
- Sillanpää 1969.** Sillanpää, L. A. , Vanhan Ruoveden Historia II:2. Keuruu, Multia, Mänttä, Pihlajavesi ja Ähtäri Isostavihasta 1860-luvulle. Vammala 1969.
- Sirén 1996.** Sirén, Kirsi, Korkean rikollisuuden alueet Suomessa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Teoksessa Laittomuuden laitateilla. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Toim. S. Forsström. Helsinki 1996.
- Sironen 1995.** Sironen, Esa, Urheilun aika ja paikka. Research Reports on Sport and Health 100. Jyväskylä 1995.
- Spoof 1997.** SpooF, Sanna Kaisa, Savikkojen valtias. Jokelan tiilitehtaan sosiaalinen ja fyysinen miljöö. Kansatieteellinen Arkisto 43. Jyväskylä 1997.
- Suolahti 1912.** Suolahti, Gunnar, Suomen pappilat 1700-luvulla. Porvoo 1912.
- Suvanto 1995.** Suvanto, Seppo, Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa. Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle. Hist. Tutk. 193. Jyväskylä 1995.
- Thompson 1996.** Thompson, E. P. , Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700-1800-luvun Englannissa. Tampere 1996.
- Tiihonen & Ylikangas 1992.** Tiihonen, Seppo & Ylikangas, Heikki, Virka, valta, kulttuuri. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys. Helsinki 1992.
- Toivanen 1999.** Toivanen, Jenni, Jälkeenjätetyt. Pro gradu-tutkielma Jyväskylä 1999.

- Vihola 1983.** Vihola, Teppo, Vanhan-Ruoveden historia III:3. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860-1917. Keuruu 1983.
- Vilkuna 1995.** Vilkuna, Kustaa H. J. , Alkoholin nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500-1700-luvun Suomessa. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämätkuvaajina. Toim. H. Roiko-Jokela & T. Pitkänen. Jyväskylän Historiallinen Arkisto I. Jyväskylä 1995.
- Vilkuna 1996.** Vilkuna, Kustaa H. J. , Arkielämää patriarkaalisisessa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Hist. Tutk. 196. Helsinki 1996.
- Warén (1890)1990.** Warén, Aksel, Keuruun pitäjän historia. Pitäjänkertomuksia V. Keuruu 1990.
- Wirilander 1974.** Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870. Hist. Tutk. 93. Forssa 1974.
- Ylikangas 1974.** Ylikangas, Heikki, Härmän häjyt ja Kauhavan herra. Kuvaus puukkojunkkarieitten ja virkavallan välisestä yhteenotosta 1860-luvun lopulla. Keuruu 1974.
- Ylikangas 1976.** Ylikangas, Heikki, Puukkojunkkarieitten esiinmarssi. Väkiuvaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790-1825. Keuruu 1976.
- Ylikangas 1984.** Ylikangas, Heikki, Murtuua säätyuvalta. Poruoo 1984.
- Ylikangas 1996.** Ylikangas, Heikki, Wallesmanni. Kuusi uuoisataa kansan ja esiuallan välissä. Jyväskylä 1996.
- Zemon Davis 1996.** Zemon Davis, Natalie, Sosiaalihistorian haasteet. Teoksessa Matkoja moderniin. Lähikuua suomalaisten elämästä. Toim. M. Rahikainen. Historiallinen Arkisto 107. Helsinki 1996.
- Åström 1989.** Åström, Anna-Maria, Herrskapsfolk och underlydande. Teoksessa Kansa kuuastimessa. Etnisyys ja identiteetti. Toim. T. Korhonen & M. Räsänen. Tietolipas 114. Helsinki 1989.
- Åström 1993.** Åström, Anna-Maria, ”Sockenboarne”. Herrgårdskultur i Savolax 1790-1850. Ekenäs 1993.
- Österberg 1991.** Österberg, Eva, Social Arena or Theatre of Power? The Courts, Crime and the Early Modern State in Sweden. Teoksessa Theatres of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective. Toim. H. Pihlajamäki. Jyväskylä 1991.

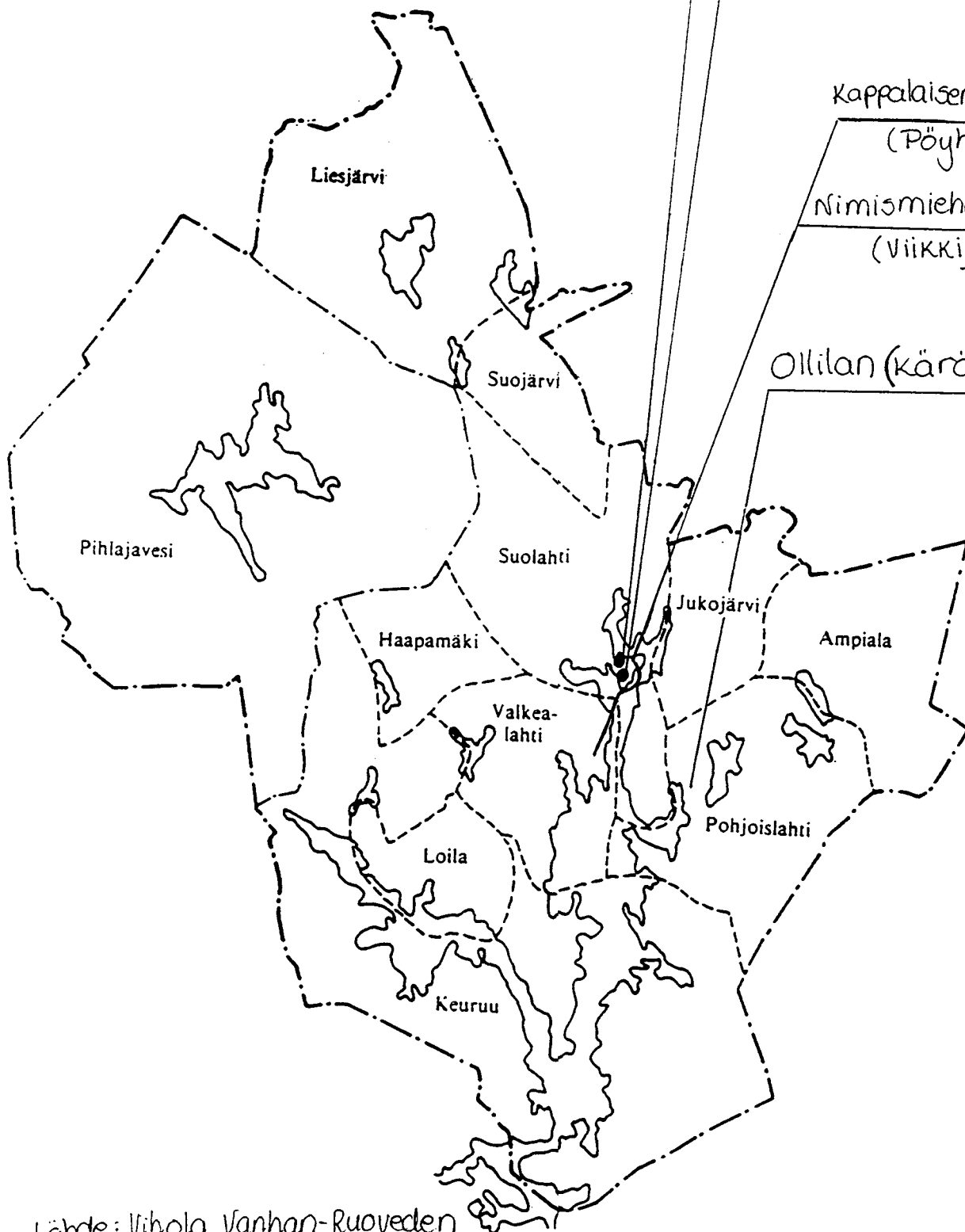
Keuruun maakirjakylät ja keskeiset virantoimituspaikat

Keuruun kirkko

Pappila
(Kangas-Mannila)

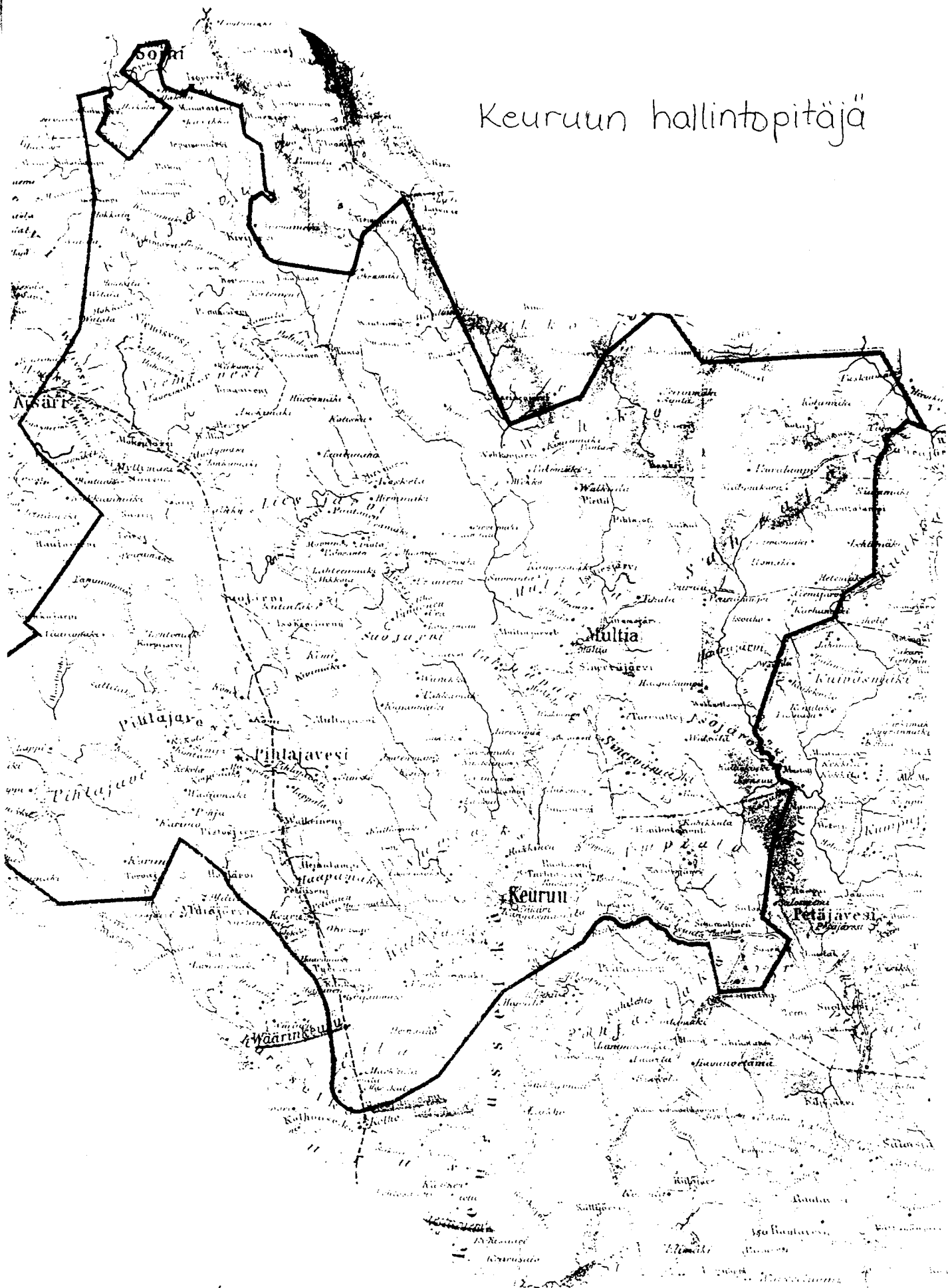
Kapteenin pappila
(Pöyhölä)
Nimismiehen talo
(Viikki)

Ollilan (käräjä)talo

Lähde: Vihola, Vanhan-Ruoveden
HISTORIA III: 3

Keuruun hallintopitäjä

Lähde: Wärén, Keuruun Pitäjän historia.

Jämsä